

**ATHARI ZA LUGHA YA KINYATURU KATIKA UJIFUNZAJI
WA KISWAHILI KAMA LUGHA YA PILI**

JOYCE ELIA MANGI

**TASNIFU ILIYOWASILISHWA KWA AJILI YA KUKAMILISHA SEHEMU
YA MASHARTI YA KUTUNUKIWA SHAHADA YA UZAMILI (M.A.
KISWAHILI ISIMU) YA CHUO KIKUU HURIA CHA TANZANIA
2019**

UTHIBITISHO

Aliyeweka saini hapa chini anathibitisha kwamba ameisoma tasnifu hii inayoitwa *“Athari za Lugha ya Kinyaturu katika Ujifunzaji wa Kiswahili kama Lugha ya Pili”* na anakubali kuwa imefikia kiwango kinachotakiwa na inafaa kuwasilishwa kwa ajili ya utahini wa shahada ya M.A. (Kiswahili) ya Chuo Kikuu Huria cha Tanzania.

Dkt. Hadija Jilala

(Msimamizi)

Tarehe

HAKI MILIKI

Hairuhusiwi kukaririwa kuhawilishwa kwa mbinu ya kielektroniki kama kunakili, kutoa kopi au kurudufu sehemu yoyote ya tasnifu hii, bila ya idhini kutoka kwa mwandishi wa tasnifu hii au Chuo Kikuu Huria cha Tanzania kwa niaba yake.

TAMKO

Mimi **Joyce Elia Mangi** ninatamka na kuthibitisha kwamba tasnifu hii iitwayo *“Athari za Lugha ya Kinyaturu katika Ujifunzaji wa Kiswahili kama Lugha ya Pili”* ni kazi yangu mwenyewe na haijawahi kutolewa popote pale kwa lengo la kutunukiwa shahada yoyote katika chuo kikuu chochote.

Saini

Tarehe

TABARUKU

Ninaitabaruku tasnifu hii kwa wazazi wangu wpendwa

Bw. Elia K. Mangi na Bi. Lucy Mathew

Kwa kunipa nafasi ya kusoma na kunilea katika maadili mema

hadi kufikia mafanikio haya ya kitaaluma.

SHUKURANI

Awali ya yote ninapenda kumshukru Mwenyezi Mungu kwa kunijalia afya na uzima ambao umeniwezesha kufanya utafiti na hatimaye kukamilisha ripoti ya utafiti huu. Kwa hakika, matokeo na mafanikio ya kazi hii yametokana na michango na mawazo ya hali na mali kutoka kwa watu mbalimbali walioshiriki kwa namna moja ama nyingine katika kufanikisha utafiti huu. Hata hivyo sio rahisi kuwataja wote kwa majina ila ninalazimika kuwataja wachache kwa niaba yao.

Kwanza kabisa, kwa dhati ya moyo wangu, ninapenda kumshukuru msimamizi wangu Dkt. Hadija Jilala kwa juhudi zake kubwa za kujitoa katika kuniongoza hatua kwa hatua katika kazi hii. Juhudi zake kwangu zilinifanya niione kazi hii kuwa nyepesi japo kuwa kiuhalisia ni ngumu. Kutoka kwake nilijifunza mengi, alinivumilia katika mapungufu mbalimbali yaliyokuwa yakijitokeza katika mchakato huu mimi kama mwanadamu na mwanafunzi wake ili niweze kufanya vizuri. Kila wakati alinishauri na kuniongoza katika kuhakikisha ninamaliza kazi hii kwa muda uliopangwa. Kweli amekuwa msaada mkubwa sana kwangu, Mungu ambariki sana.

Pili, ninapenda pia kuishukuru familia yangu kwa ujumla kwa kuniunga mkono na uvumilivu mkubwa walionionesha wakati wote wa masomo yangu. Katika kundi hili, wa kwanza ni mume wangu mpenzi Bw. Michael Shillinde kwa kunitia moyo pale nilipokuwa naona mambo ni magumu aliweza kusimama na mimi wakati wote. Kwa namna ya pekee, ninapenda kuwashukru Josephine Nyanda, W. Mashaka, na mdogo wangu kipenzi Neema Mangi. Michango ya mawazo na ushauri wao mzuri uliniwezesha kuwa na moyo wa kuendelea na utafiti huu bila kukata tamaa wala

kuchoka. Kwa sababu walinipa ushauri na maelekezo wakati wote nilipokuwa ninauhitaji licha ya kukabiliwa na majukumu mengi.

Tatu, ninapenda kutoa shukurani zangu kwa wahojiwa wangu wote ambao wameshiriki kutoa data ambazo ndizo zilizojenga utafiti huu. Shukurani zangu ni kwa wanafunzi wa shule za msingi Mnkwae, na Ikiwu, katika kata ya Kijota, bila kuwasahau walimu wanaofundisha somo la Kiswahili katika shule za msingi Mnkwae na Ikiwu. Sambamba na hao, ninalishukuru kundi la wazee wamilisi wa lugha ya Kinyaturu akiwemo babu yangu mpenzi, marehemu Jabala Kitindi, ambaye alifariki muda mfupi baada ya kazi ya kukusanya data kukamilika. Namuomba Mungu amuweke mahali pema peponi “Amin”. Pia, ninawaomba Mungu awabariki wote kwa ushirikiano wao wa walionipa wakati wa ukusanyaji wa data za utafiti huu.

Nne, ninaushukuru uongozi wa Chuo Kikuu Huria cha Tanzania, tawi la Mwanza na wafanyakazi wake kwa ushirikiano wao kila mara nilipohitaji huduma ya kitaaluma niliipata. Pia, nawashukuru wafanyakazi wa maktaba ya Chuo Kikuu Huria cha Tanzania - Dar es Salaam.

Mwisho lakini sio kwa umuhimu, ninawashukuru wanafunzi wenzangu wote wa (M.A Kiswahili – Isimu, 2018) kwa ushirikiano wao wakati wa masomo yetu hususani katika mijadala.

IKISIRI

Utafiti huu uulilenga kuchunguza athari ya lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili ili kubainisha changamoto na mwisho kutoa mapendekezo ya suluhisho la changamoto hizo. Utafiti huu uliongozwa na malengo mahususi matatu; Kwanza, kubainisha athari za lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili kwa wanafunzi wanaozungumza Kinyaturu kama lugha yao ya kwanza. Pili, kubainisha sababu za athari hizo kwa wazungumzaji wa Kinyaturu wanaojifunza lugha ya Kiswahili kama lugha ya pili. Tatu, kupendekeza mbinu mbalimbali zitakazotumika kuwasaidia wanafunzi walioathiriwa na Kinyaturu wanapojifunza lugha ya Kiswahili. Aidha, utafiti huu ulifanyika katika eneo la Singida Vijijini ambapo data za utafiti zilikusanywa kwa kutumia mbinu kuu tatu; usomaji wa maandiko, mahojiano na hojaji. Wahojiwa waliteuliwa kwa njia ya usampulishaji makusudi na nasibu. Utafiti huu umeongozwa na Nadharia Kidhi ya Mawasiliano (NKM). Matokeo ya utafiti huu yanaonesha kuwa, athari za lugha ya kinyaturu katika ujifunzaji wa kiswahili ziko kwenye kisemantiki (kimaana), kimsamiati, na kimatamshi. Mtafiti aliweza kubaini mbinu ambazo zinaweza kutumika katika kuwasidia wanafunzi walioathilika kwa lugha ya awali wanapojifunza lugha ya kiswahili. Mbinu hizo ni, watoto wafundishwe lugha ya Kiswahili tangia utotoni, walimu wanapaswa kuwa mahiri katika kufundisha lugha ya kiswahili, kuwe na mazingira rafiki ya kujifunza lugha ya kiswahili, wazazi au walezi wa watoto wahamasishwe kutumia lugha ya kiswahili. Kwa mujibu wa utafiti huu zipo sababu zinazosababisha kutokea kwa athari za lugha ya kinyaturu katika kujifunza lugha ya kiswahili kama ufundishaji mbaya wa somo la kiswahili, lugha ya kiswahili kutopewa kipaumbele, kudumisha utamaduni wa kinyaturu, mazingira duni ya kujifunza lugha ya kiswahili, lugha ya kinyaturu hutumika kama utambulisho.

YALIYOMO

UTHIBITISHO	i
HAKI MILIKI.....	ii
TAMKO	iii
TABARUKU	iv
SHUKURANI	v
IKISIRI	vii
YALIYOMO	viii
VIELELEZO	xiii
VIFUPISHO	xv

SURA YA KWANZA: UTANGULIZI WA JUMLA	1
1.0 Utangulizi	1
1.1 Usuli wa Utafiti	1
1.2 Tatizo la Utafiti	6
1.3 Malengo ya Utafiti	7
1.4 Lengo Kuu	7
1.5 Malengo Mahsusi	7
1.6 Maswali ya Utafiti	7
1.7 Umuhimu wa Utafiti	8
1.8 Mipaka ya Utafiti	9
1.9 Mpangilio wa Tasnifu	9
1.10 Muhtasari wa Sura	10

SURA YA PILI: MAPITIO YA KAZI TANGULIZI NA KIUNZI CHA

NADHARIA.....	11
2.0 Utangulizi.....	11
2.1 Mapitio ya Kazi Tangulizi	11
2.2 Makutano ya Lugha	18
2.3 Pengo la Utafiti	19
2.4 Kiunzi cha Nadharia.....	19
2.4 Nadharia Kidhi ya Mawasiliano	20
2.5 Jinsi Nadharia Iliyotumika	21
2.7 Muhtasari wa Sura	22

SURA YA TATU: ENEO NA MBINU ZA UTAFITI .....

3.0 Utangulizi.....	23
3.1 Eneo la Utafiti	23
3.2 Taarifa za Wahojiwa	24
3.2.1 Kabila.....	24
3.2.2 Umri wa Wahojiwa	25
3.2.3 Elimu ya Wahojiwa.....	27
3.3 Usanifu wa Utafiti.....	29
3.4 Sampuli	30
3.4.1 Sampuli ya Wahojiwa	30
3.5 Usampulishaji.....	31
3.6 Mbinu za Usampulishaji.....	32
3.6.1 Usampulishaji Lengwa.....	32

3.6.2	Usampulishaji Nasibu	33
3.7	Mbinu za Kukusanyia Data.....	35
3.7.1	Mbinu ya Majadiliano	35
3.7.2	Mbinu ya Dodoso.....	37
3.7.3	Mbinu ya mahojiano	40
3.7.4	Mbinu ya Maktabani	41
3.8	Data za Utafiti	41
3.8.1	Data za Msingi	43
3.8.2	Data za Upili	43
3.9	Uchanganuzi wa Data	43
3.10	Uthabiti na Kuaminika kwa Mbinu za Utafiti.....	44
3.10.1	Uthabiti wa Mbinu za Kukusanyia Data	44
3.10.2	Kuaminika kwa Data.....	45
3.11	Vifaa vya Utafiti	46
3.11.1	Kalamu na Karatasi.....	46
3.11.2	Kompyuta.....	46
3.11.3	Simu ya Mkononi.....	47
3.12	Changamoto Zilizojitokeza Wakati wa Kukusanya Data	47
3.13	Maadili ya Utafiti	48
3.14	Muhtasari wa Sura	49
SURA YA NNE: UWASILISHAJI NA UCHANGANUZI WA DATA		50
4.0	Utangulizi	50
4.2	Athari za Lugha ya Kinyaturu katika Ujifunzaji wa Kiswahili.....	51

4.2.1	Athari za Kisemantiki (kimaana)	51
4.2.2	Athari za Kimsamiati	54
4.2.3	Athari za Kimatamshi	56
4.6.1	Watoto wafundishwe lugha ya Kiswahili tangia utotoni	77
4.4.5	Walimu Wanapaswa Kuwa Mahiri Katika Kufundisha Lugha ya Kiswahili	81
4.4.6	Kuwe na Mazingira Rafiki ya Kujifunza Lugha ya Kiswahili.....	83
4.4.7	Wazazi au walezi wa watoto wahamasishwe kutumia lugha ya Kiswahili	84
4.5	Sababu za Kutokea kwa Athari za Lugha ya Kinyaturu katika Kujifunza lugha ya Kiswahili	85
4.5.3	Ufundishaji Mbaya wa Somo la Kiswahili	88
4.5.4	Lugha ya Kiswahili Kutopewa Kipaumbele	89
4.5.6	Kudumisha utamaduni wa Kinyaturu	90
4.5.5	Mazingira Duni ya Kujifunza Lugha ya Kiswahili	91
4.5.6	Lugha ya Kinyaturu Hutumika kama Utambulisho	92
4.6	Muhtasari wa Sura	93
SURA YA TANO: MUHUTASARI, HITIMISHO NA MAPENDEKEZO		95
5.0	Utangulizi.....	95
5.1	Mhutasari wa Utafiti	95
5.2	Mapendekezo ya Utafiti	98
5.3	Mapendekezo ya Tafari Zijazo	98
5.4	Mchango wa Utafiti	99
5.5	Hitimisho.....	99

MAREJEO.....	101
KIAMBATISHO NAMBA 1: HOJAJI LA WANAFUNZI	109
KIAMBATISHO NAMBA 2: HOJAJI LA WALIMU.....	113
KIAMBATISHO NAMBA 3: WAMILISI WA LUGHA YA KINYATURU	
   WANAOSUNGUMZA LUGHA YA KISWAHILI.....	116

VIELELEZO

Kielelezo 3.1: Ramani ya wilaya ya Singida Vijijini **Error! Bookmark not defined.**

MAJEDWALI

Jedwali 3.1:	Idadi ya Wahojiwa kwa Kigezo cha Kabila	25
Jedwali 3.2:	Idadi ya Wahojiwa kwa Kigezo cha Umri	26
Jedwali 3.3:	Idadi ya Wahojiwa kwa Kigezo cha Elimu	28
Jedwali 3.4:	Idadi ya Wahojiwa kwa Kigezo cha Hadhi ya Ndoa.....	29
Jedwali 3.5:	Idadi ya Sampuli ya Wahojiwa.....	31
Jedwali 3.6:	Usampulishaji Lengwa	33
Jedwali 3.7:	Idadi ya Wahojiwa kwa Njia Nasibu	34
Jedwali 3.8:	Idadi ya Wanafunzi Waliofanyiwa Utafiti	35
Jedwali 4.1:	Athari za Kimaana katika Kiswahili.....	53
Jedwali 4.2:	Athari Kimsamiati	55
Jedwali 4.3:	Ubadilishanaji wa Fonimu.....	57
Jedwali 4.4:	Mifano ya Athari katika Matumizi ya θ	59
Jedwali 4.5:	Athari katika matumizi / δ /.....	61
Jedwali 4.6:	Mifano ya Uchopekaji wa Silabi katika Neno.....	64
Jedwali 4.7:	Jedwali linaonyesha mifano ya udondoshaji wa silabi katika neno	67
Jedwali 4.8:	Mifano ya Uchopekaji wa Silabi katika Neno.....	70
Jedwali 4.9:	Mifano ya Maneno ya Kinyaturu yanayotamkwa na kaa kaa laini	86
Jedwali 4.10:	Jedwali linaonyesha mifano ya uchopekaji wa silabi katika neno	88

VIFUPISHO

NKM	Nadharia Kidhi ya Mawasiliano
TUKI	Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili

SURA YA KWANZA

UTANGULIZI WA JUMLA

1.0 Utangulizi

Sura hii inahusu utangulizi wa jumla ambapo inabainisha na kujadili vipengele vinavyohusu masuala ya msingi ya utafiti mzima. Vipengele vilivyobainishwa ni pamoja na usuli wa utafiti, tatizo la utafiti, umuhimu wa utafiti, malengo ya utafiti, maswali ya utafiti, mipaka ya utafiti pamoja na ufafanuzi juu ya lugha ya Kiswahili pamoja lugha ya Kinyaturu.

1.1 Usuli wa Utafiti

Wataalamu na watafiti mbalimbali wanaelezea lugha mama kuwa ni lugha ambayo mtu hujifunza kwanza maishani mwake kabla ya lugha nyingine. Msanjila na wenzake (2009) wanaifasili lugha mama kuwa ni lugha anayojifunza mtoto baada ya kuzaliwa. Kwa kawaida lugha mama hutumika katika mawasiliano ya kila siku, hivyo hurahisisha mawasiliano na kuelewana kwa haraka zaidi. Hata hivyo, ni vigumu sana kwa jamii moja kutumia lugha moja katika mawasiliano. Mashaka (2015) anaeleza kwamba ni lazima pawepo na lugha teule inayowaunganisha watu hao. Kwa mfano, Tanzania kuna lugha zaidi ya 120 lakini lugha teule inayowaunganisha Watanzania katika mawasiliano ni Kiswahili. Lugha hii ya Kiswahili ni lugha ya pili katika jamii nyingi za Kitanzania, hivyo ina umuhimu mkubwa katika kuleta maendeleo ya Taifa kwani hutumika kuwaunganisha watu wa jamii tofauti katika shughuli za kijamii, kiuchumi, kisiasa na kiutamaduni.

Watafiti wengi wa lugha wanaelezea kwamba lugha kuna athari za lugha ya kwanza katika ujifunzaji wa lugha ya pili ambapo kuna changamoto ambazo humkabili mjifunzaji huyo wa lugha ya pili (Otiende, 2013). Changamoto hizo hutokana na hali ya mjifunzaji kuhamisha sifa fulani za kiisimu kutoka lugha ya kwanza kwenda lugha ya pili. Kwa kawaida kila lugha huwa na muundo wake, hivyo kuhamisha sheria au sifa fulani za lugha ya kwanza kwenye lugha ya pili kunaibua makosa katika uzungumzaji wa lugha ya pili.

Vilevile, tofauti za kisarufi wakati mwingine hutokana na muundo wa lugha ya kwanza. Hii ni kwa kuwa muundo tungo za lugha ya kwanza huweza kumuathiri mtu katika kuzungumza lugha ya pili. Mtagusano wa lugha katika jamii yoyote ile huleta uwezekano mkubwa wa kuathiriana katika vipengele mbalimbali. Athari hizi zinaweza kuwa katika pande mbili husika ama katika upande mmoja. Masebo (2008:31-33) anafafanua kuwa, lugha ya Kiswahili iliingiliana na lugha nyingine za kibantu kwa kuwa lugha ya Kiswahili ni ya pili katika jamii nyingi za kibantu, athari ya lugha ya kwanza inaonekana katika matamshi. Hagege (1999) alichunguza athari ya lugha ya kwanza katika ujifunzaji wa lugha ya pili. Alifafanua kuwa katika harakati za ujifunzaji wa lugha ya pili, mtoto huathiriwa na miundo ambayo tayari anajua kutokana lugha ya kwanza. Lugha za kibantu huathiri lugha ya Kiswahili katika maana, msamiati na sarufi.

Kwa upande mwingine, lugha ya Kiswahili ni lugha ya Kibantu ambayo chimbuko lake ni upwa wa Afrika mashariki. Naye, Amiri na Sharif (1994) wanaeleza kuwa lugha ya Kiswahili ni miongoni mwa lugha kubwa inayotumiwa na watu wengi

katika mawasiliano na jamii mbalimbali za Bara la Afrika na kuvuka mipaka na kutumiwa na mabara mengine duniani. Pia, lugha ya Kiswahili ni lugha iliyozungumzwa na watu waishio katika mwambao wa Pwani ya Afrika mashariki. Kwa sasa lugha hii ya Kiswahili imekuwa na kuenea na kutumiwa na watu wengi sana katika bara la Afrika na nje ya Afrika kwa mfano: Asia, Ulaya na Australia.

Kwa mujibu wa Ghanen (2005) anaeleza kuwa lugha ya Kiswahili ni miongoni mwa lugha kubwa barani Afrika. Kwa ukubwa wake inafaa kabisa kutumiwa kama lugha ya kidiplomasia. Matumizi ya lugha ya Kiswahili katika maswala ya kidiplomasia yatakifanya Kiswahili kuenea kwa kasi kubwa zaidi na kupata wazungumzaji wengi kuliko ilivyo leo. Nafasi ya lugha ya Kiswahili ni kule kupata fursa ya kuzungumzwa siyo tu Afrika mashariki, kati na kusini bali hata nchi za nje ya Afrika mashariki, kiasi cha kufundishwa katika vyuo vikuu mbalimbali. Katika kuonesha nafasi ya lugha ya Kiswahili Mekacha (keshatajwa) anaeleza kuwa Kiswahili ndiyo lugha ya dola na ya kijamii yenye mawasiliano mapana yaliyoenea katika jamii za watu wote wa Afrika mashariki na bahari ya Hindi na hadi kuwa lugha za jamii nyingine kote kilipopendwa.

Kwa upande mwingine, Mhilu (2010) anaeleza kuwa licha ya Kiswahili kuwa ni lugha kuu moja lakini watumiaji wa eneo moja hutofautiana na watumiaji wa eneo jingine katika msamiati, matamshi, muundo na maumbo. Mabadiliko haya hudhihirisha kuwapo kwa lugha za Kibantu. Masebo na Nyangwine (2008) wanafafanua kwamba, lugha ya Kiswahili imeingiliana na lugha nyingine za Kibantu. Kwa kuwa lugha ya Kiswahili ni lugha ya pili katika jamii nyingi za

Kibantu, athari ya lugha ya kwanza (asili) inajitokeza sana katika matamshi. Pia lugha za Kibantu zimeathiri lugha ya Kiswahili katika maana, msamiati, na sarufi kwa ujumla.

Lugha ya Kinyaturu ni lugha inayozungumzwa na watu wa kabila la Wanyaturu. Kwa mujibu wa Mdachi (1991) Wanyaturu ni watu waishio katika mkoa wa Singida katika wilaya ya Singida Vijijini. Aidha, Kinyaturu ni lugha ya Kibantu lakini kina fonimu za Kikushi. Lugha za Kikushi ambazo ni kati ya lugha za Kiafrika –Kiasia zinazotumika hasa katika pembe la Afrika na nchi za jirani kuanzia Misri hadi Tanzania. Jina Kushi linatokana na mtu wa Biblia anayetajwa kama babu wa makabila ya aina hiyo. Kabila la Wanyaturu hujishughulisha na kilimo, ufugaji wa mifugo na ufugaji wa nyuki. Kwa upande wa kilimo, Wanyaturu hulima mazao ya chakula na biashara; mazao ya chakula ni kama uwele, mtama, mahindi n.k. na mazao ya biashara ni kama vile karanga, alizeti, njugu mawe na kunde. Chakula kikuu cha Wanyaturu ni ugali wa mtama au uwele, na mboga zinazotumika ni kama vile maziwa (maya ni masasu), na mlenda.

Mdachi (ameshatajwa) anafafanua kuwa, Wanyaturu ni moja ya makabila yaliyojumuishwa katika kundi la Nilo-Hamites, lenye asili ya Wabantu waliokuwa wanaishi eneo la Abysinia ambayo sasa inajulikana kama Ethiopia. Watu hawa waliihama Abysinia kutokana na njaa kubwa kiasi ambacho kiliwafanya washindwe kustahimili kukaa tena hapo. Njaa ndiyo iliyowalazimsha watu hao kufikia kula nzige, katika harakati za kutafuta nzige hao ndio ukawa mwanzo wa safari yao ya kuhama. Mdachi (ameshatajwa) anaendelea kusema kuwa, Wanyaturu waliingia

Tanzania kupitia sehemu ya Kaskazini kutokea Kenya na Uganda na kufanya maskani yao eneo la Uzinza, Mwanza. Baadaye, walihamia Pasiansi na mwaka 1700 walikutwa na Wasukuma ambao waliwafukuza na kuwafanya wakimbilie Ntuzu.

Kinyaturu pia huitwa Kiriti, ambapo na watumiaji wa Kinyaturu nao huitwa Warimi. Ni lugha ya Kibantu nchini Tanzania inayozungumzwa na Wanyaturu. Mwaka 2015 idadi ya wasemaji wa lugha ya Kinyaturu imehesabiwa kuwa watu 595,000 (laki tano na tisini na tano elfu). Kufuatana na uanishaji wa lugha za Kibantu, Malcolm Guthrie alibaini Kinyaturu katika kundi la F30.

Aidha, ndani ya kabila hilo kuna makundi mawili ya wazungumzaji wa lugha hii ya Kinyaturu. Kundi la kwanza ni Vahi (Wahi) ambao ni zaidi ya nusu ya Wanyaturu wote na kuwa wenyeji wa mji wa Singida. Kundi hili linapatikana upande wa mashariki eneo la Kisiwa, kuanzia Singida mjini hadi karibu na Wilaya ya Manyoni. Kundi la pili ni Airwana au Wirwana wanaoishi Kaskazini mwa ziwa Singidani. Katika utafiti huu, mtafiti ametumia kundi la pili ambalo ni la Airwana au Wairwana ambao wanapatikana Wilaya ya Singida Vijijini. Mtafiti ameamua kutumia kundi hili kwani ndilo kundi ambalo ameweza kulipata kwa urahisi, pia ni kundi ambalo mtafiti anatoka mumo hivyo ni rahisi kulifikia na kupata data.

Mtafiti alibaini kuwa wazungumzaji wa lugha ya Kinyaturu wanaonyesha athari katika lugha ya Kiswahili, watu wengi wameathiriwa na lugha ya Kinyaturu wanapojaribu kuzungumza Kiswahili sanifu. Kuna baadhi ya watu wa asili ya Kinyaturu wanapozungumza hawaoni tofauti iliyopo katika matamshi pindi

wazungumzapo, hali hii husababisha kutokuelewana baina yao na wazungumzaji wa lugha ya Kiswahili sanifu.

Kutokana na uchunguzi huo, utafiti huu uliona ipo haja ya kufanya utafiti wa kina ili kuchunguza athari za lugha ya Kinyaturu kama lugha mama katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili.

1.2 Tatizo la Utafiti

Wataalamu mbalimbali wamefanya utafiti kuhusu athari za lugha mama katika ujifunzaji wa lugha ya pili. Miongoni mwa wataalamu hao ni Nyanda (2015) ambaye alifanya utafiti kuhusu athari ya lugha ya Kinyamwezi katika ujifunzaji wa Kiswahili. Naye, Lusesa (2013) alitafiti kuhusu athari ya lugha ya Kisukuma katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili. Matokeo ya tafiti hizi yanaonesha kuwapo kwa athari za kifonolojia, kimofolojia, kisémantiki, na kisintaksia kwa mwanafunzi anayejifunza lugha ya Kiswahili kama lugha ya pili. Pamoja na kuwapo kwa tafiti hizi ambazo zimeangazia athari ya lugha ya kwanza katika ujifunzaji wa lugha ya pili, hakuna utafiti ambao umefanyika kwa lengo la kuchunguza athari ya lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili. Kutokana na kukosekana kwa utafiti kunasababisha tushindwe kuelewa changamoto zinazowakabili wanafunzi wa Kinyaturu wanapojifunza Kiswahili na namna ya kuzitatua changamoto hizo. Kwa hiyo, utafiti huu utachunguza athari ya lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha Kiswahili ili kubaini changamoto za ujifunzaji wa lugha ya pili na hatimaye kutoa mapendekezo ya namna bora ya ujifunzaji wa lugha ya pili.

1.3 Malengo ya Utafiti

Utafiti huu umeongozwa na lengo kuu na malengo mahususi, kama ifuatavyo:-

1.4 Lengo Kuu

Lengo kuu la utafiti huu ni kuchunguza athari ya lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili ili kubaini sababu za athari hizo na kupendekeza mbinu faafu za ujifunzaji wa lugha ya pili.

1.5 Malengo Mahususi

- i. Kubainisha athari za lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa Kiswahili kama lugha ya pili.
- ii. Kueleza sababu zinazochangia athari hizo kwa wazungumzaji wa Kinyaturu wanaojifunza Kiswahili kama lugha ya pili.
- iii. Kujadili mbinu zinazoweza kutumika kuwasaidia wanafunzi wa Kinyaturu wanapojifunza lugha ya Kiswahili.

1.6 Maswali ya Utafiti

- i. Kuna athari zipi za lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa Kiswahili kama lugha ya pili?
- ii. Ni sababu zipi zinazochangia athari hizo kwa wazungumzaji wa Kinyaturu wanaojifunza Kiswahili kama lugha ya pili?
- iii. Ni mbinu zipi zinaweza kutumika kuwasaidia wanafunzi wa Kinyaturu wanapojifunza lugha ya Kiswahili?

1.7 Umuhimu wa Utafiti

Utafiti huu unatoa mchango mkubwa wa kitaaluma, kinadharia na kiutamaduni kama ifuatavyo;

Kwanza, kwenye eneo la kitaaluma, utafiti huu utapunguza pengo la kiutafiti juu ya athari ya lugha ya Kinyaturu hasa kwa wanafunzi wanaojifunza Kiswahili kama lugha ya pili.

Pili, utafiti huu utawasaidia wadau wa elimu kama vile wasomi wa isimu ya Kiswahili, walimu na wanafunzi kuwa na uelewa juu ya athari za lugha mama katika ujifunzaji wa lugha ya pili. Hivyo, kuweza kukabiliana na changamoto zitakazoweza kujitokeza wakati wa ufundishaji wa lugha ya Kiswahili.

Tatu, matarajio ya mtafiti ni kuwa utafiti huu umeibua mawazo mapya kuhusu athari za lugha ya kwanza katika kujifunza lugha ya pili ambayo yanaweza kutumika kuunda nadharia mpya au kuzipa uhai na ubora zilizopo katika kudadavua na kuchambua masuala yahasuyo athari za lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa Kiswahili.

Nne, matokeo ya uchunguzi huu ni ya manufaa kwa walimu na wanafunzi watakaorejelea ili kutabiri uwezekano wa kutokea kwa makosa wakati wa ufundishaji wa lugha ya Kiswahili miongoni mwa wanafunzi wanaozungumza Kinyaturu na lugha nyingine za Kibantu. Hivyo, wataweza kuyatatua matatizo hayo kwa njia mwafaka.

1.8 Mipaka ya Utafiti

Utafiti huu umejikita katika kuchunguza athari za lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili. Katika kufanikisha utafiti huu, mtafiti amejikita katika maeneo makubwa matatu ambayo ni kubainisha athari za lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa Kiswahili kama lugha ya pili, kubainisha sababu za athari hizo kwa wazungumzaji wa Kinyaturu wanaojifunza Kiswahili kama lugha ya pili, na pia mtafiti ametoa mapendekezo ya mbinu mbalimbali za kuwasaidia wanafunzi walioathiriwa na Kinyaturu wanapojifunza lugha ya Kiswahili. Hivyo basi, wazungumzaji wa lugha nyingine mbali na lugha ya Kinyaturu hawakuhusika katika utafiti huu.

1.9 Mpangilio wa Tasnifu

Tasnifu hii imegawanyika katika sura tano. Sura ya kwanza imeelezea utangulizi kuhusu utafiti husika ambapo inajadili kuhusu usuli wa tatizo la utafiti, tatizo la utafiti, malengo ya utafiti, Vilevile, maswali ya utafiti na umuhimu wa utafiti, mipaka ya utafiti na mpangilio wa tasnifu.

Sura ya pili inahusu mapitio ya kazi tangulizi, imeonyesha tafiti mbalimbali ambazo zimekwishafanywa na wataalam mbalimbali kuhusiana na Athari za lugha mama katika ujifunzaji wa lugha ya pili. Aidha, sura hii pia imejadili kuhusu kiunzi cha nadharia kwa kubainisha na nadharia iliyotumika katika kukusanya, kuchambua na kujadili data za utafiti huu na jinsi iliyotumika.

Sura ya tatu inahusu eneo na mbinu za utafiti. Sura hii inatoa ufafanuzi kuhusu usanifu wa utafiti, eneo la utafiti, sampuli na usampulishaji, mbinu za ukusanyaji wa data. Pia uhalali na uimara wa zana za utafiti umeweza kubainishwa, mbinu za uchambuzi wa data na uzingativu wa maadili ya utafiti.

Sura ya nne ni uwasilishwaji na uchanganuzi wa data na mjadala wa matokeo ya utafiti. wakati sura ya tano ambayo ni sura ya mwisho inatoa muhtasari wa matokeo ya utafiti, mchango wa utafiti na mapendekezo ya utafiti kwa tafiti zijazo.

1.10 Muhtasari wa Sura

Katika sura hii tumebainisha na kujadili vipengele vya msingi kuhusu utafiti. Vipengele hivyo ni pamoja na usuli wa utafiti, taarifa kuhusu lugha ya Kinyaturu na Kiswahili na tatizo la utafiti. Vipengele vingine vilivyobainishwa na kujadiliwa ni malengo ya utafiti, maswali ya utafiti, umuhimu wa utafiti, mipaka ya utafiti na mpangilio wa tasnifu.

SURA YA PILI

MAPITIO YA KAZI TANGULIZI NA KIUNZI CHA NADHARIA

2.0 Utangulizi

Sura hii inahusu mapitio ya kazi tangulizi na kiunzi cha nadharia kilichoongoza utafiti huu. Vipengele vinavyojadiliwa kuhusu mapitio ni tafiti tangulizi na makutano ya lugha. Katika kiunzi cha nadharia inajadiliwa Nadharia Kidhi ya Mawasiliano na jinsi inavyofanya kazi.

2.1 Mapitio ya Kazi Tangulizi

Kisilu na wenzake (2006:62) wanaeleza kuwa mapitio ya kazi tangulizi mbalimbali hutoa dira na mwanga kwa mtafiti kwa kuangalia kama kuna pengo linalohitajika kuzibwa katika tafiti tangulizi. Nao, Cozy na Bates (2012) wanaeleza kuwa mapitio ya maandiko ni makala zote zinazoelezea kwa ufupi tafiti zilizokwishafanyika katika eneo fulani. Kwa hiyo, mapitio ya maandiko ni mchakato unaohusu uchunguzi wa kina wa mambo yaliyotangulia katika eneo fulani la kitaaluma. Kazi tangulizi ambazo hupitiwa kama mapitio ya maandiko zinaweza kuwa vitabu, tasnifu au majarida.

Lengo hasa la kufanya mapitio ya kazi tangulizi ni kuchambua tafiti zilizofanyika kwa kusudio la kubaini pengo la utafiti lililopo ili kumpa mtafiti changamoto ya kutaka kuliziba kikamilifu au kujaribu kupunguza changamoto kwa kiasi fulani. Mchakato mzima wa upitiaji wa kazi mbalimbali hufungamana na kanuni zake kama

kuhakiki, kujadili na kutoa maoni ili kuboresha zaidi utafiti unaofanyika. Kwa ujumla, utafiti huu umepitia kazi tangulizi zifuatazo:

Massamba (1986) alichunguza athari ya lugha mama katika Kiswahili mkoani Mara nchini Tanzania, aligundua kuwa lugha za kienyeji na lugha ya Kiswahili zinaathiriana. Mtaalamu huyu hata hivyo alichunguza jinsi lugha za kienyeji zilivyokiathiri Kiswahili katika viwango mbalimbali. Anaeleza kuwa lugha za kienyeji katika mkoa wa Mara zilikiathiri Kiswahili kifonolojia, kimsamiati na kisarufi. Katika fonolojia, Massamba (keshatajwa) anaonesha jinsi sauti zilivyoongezwa au kudondoshwa katika matumizi ya maneno ya Kiswahili kutokana na athari ya lugha ya kwanza. Hali iliyosababisha makosa ya utamkaji kuhusu msamiati, Massamba anaeleza kuwa maneno fulani kutoka lugha ya kwanza za eneo la utafiti, yalipenyezwa na kutumiwa katika Kiswahili sanifu. Matokeo ya matumizi haya yalikuwa kuvuruga hali ya Kiswahili sanifu ambacho tayari kilikuwa na msamiati mwafaka wa kurejelea vitu au hali inayohusika.

Kwa upande wa sarufi, viambishi vilivyohamishwa kutoka lugha ya kwanza na kuingizwa katika Kiswahili vilisababisha makosa ya kimofolojia na yale ya kimuundo. Hali hii kwa maoni ya mtaalamu huyu ilikiuka kaida za Kiswahili sanifu na hivyo kutatiza uwasilishaji wa ujumbe uliokusudiwa. Hata hivyo, Massamba (2006) alichunguza lugha mama zinazopatikana mkoani Mara tu, lakini hakuchunguza lugha ya Kinyaturu. Katika utafiti huu, mtafiti alichunguza athari ya lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa Kiswahili.

Hagege (1999) alichunguza athari za lugha ya kwanza katika ujifunzaji wa lugha pili. Hagege anaeleza kuwa athari za aina hii hudhihirika miongoni mwa watoto na hata kwa watu wazima. Anasisitiza kuwa athari huwa kubwa iwapo wahusika ni watu wazima kwa kuwa miundo ya lugha ya kwanza huzidi kuimarika umri unapooongezeka. Mtaalamu huyu anaendelea kueleza kuwa, athari miongoni mwa watoto hupungua kadri wanavyoendelea kujifunza lugha ya pili na kuna uwezekano wa athari hizo kuisha kabisa. Hagege anaendelea kuongeza kuwa, mwalimu anayehusika anapaswa kuelewa kwamba katika harakati za ujifunzaji wa lugha ya pili, mtoto huathiriwa na miundo ambayo anaijua tayari kutokana na lugha ya kwanza.

Hata hivyo, utafiti wa Hagege (1999) haukubainisha ni lugha gani hasa alizozichunguza. Hivyo, katika utafiti huu, mtafiti alijikita kuchunguza athari kama hizo katika lugha ya Kinyaturu ili kuona ni athari zipi hasa hujitokeza zinazosababishwa na lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili.

Mukuthuria (2004) alishughughulia tatizo la kuathiriana kwa lugha ya Kiswahili na lahaja za Kitigania. Alibaini kuwa kuna matatizo mengi ya kiisimu yanayowakumba wanafunzi wengi wanaotumia lugha ya Kitigania pale wanapojifunza lugha ya Kiswahili. Matatizo anayoyataja ni pamoja na yale ya kitahajia, kisarufi, uchanganyaji ndimi pamoja na kutafsiri dhana za Kiswahili katika misingi ya Kitigania. Uchunguzi uliofanywa na mwanataaluma huyu uliweza kubaini kuwa chanzo cha matatizo hayo ni mifumo ya kifonolojia na kimofolojia ya lugha hizi. Kwa upande wa utafiti huu, mtafiti atajikita katika kuchunguza athari zitokanazo na

lugha mama ambayo ni Kinyaturu katika lugha ya Kiswahili kutokana na lugha hizi kuwa katika makutano.

Mdhune (2008) kama alivyonukuliwa na Ontieri (2010) katika makala inayohusu “Athari za Kifonolojia za Lugha ya Kwanza katika Kiswahili” alichunguza athari za kifonolojia kwa wasemaji wa Kiluo wanaojifunza Kiswahili. Aligundua kwamba kutofautiana kwa Kiswahili na Kiluo kifonolojia kulileta makosa katika kipengele kinachohusika. Alieleza kuwa wakati wa ujifunzaji wa Kiswahili kama lugha ya pili, wanafunzi wazawa wa Kiluo waliingiza kanuni za lugha yao ya kwanza katika Kiswahili. Athari kubwa ya kifonolojia aliyoigundua mtafiti huyu ilihusisha sauti zinazopatikana katika lugha ya pili lakini zisizopatikana katika lugha ya kwanza.

Kutokana na mawazo mbalimbali ya wataalamu hawa wote ambao mtafiti amepitia kazi zao, imeonekana kuwa panapotokea mtagusano wa lugha wa lugha moja na nyingine, ni lazima lugha hizo ziathiriane kisarufi. Lugha za kwanza za Kiafrika zimeonekana kuathiri lugha za pili katika jamii nyingi ambapo hali hii hupelekea kuwapo kwa makosa mbalimbali. Hivyo mtafiti aliona afanye uchunguzi wa kina kuhusu athari za lugha Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili.

Kwa mujibu wa Fromkin, Rodman na Hymes (2007) kama walivyonukuliwa na Ontieri (2010) katika makala yake iliyohusu athari za lugha mama wanaeleza kuwa ujifunzaji wa lugha ya pili kwa watu wazima hutegemea mfumo wa kisarufi wa lugha yao ya kwanza. Baadhi ya makosa yanayojitokeza wakati wahusika hao wanapojifunza lugha ya pili ni kujikita katika uhamishaji wa kaida za kisarufi za

lugha ya kwanza. Wanaisimu hawa wanaendelea kueleza kuwa athari za lugha ya kwanza katika lugha ya pili zaidi ni katika fonolojia, sintaksia, na mofolojia. Wanatoa mifano ya athari ya lugha ya kwanza ambayo ni; kwanza, ni athari za kimatamshi ambapo Mjapani anayejifunza Kiingereza hushindwa kutamka na kutofautisha kati ya *write* na *light* kwa kuwa [l] na [r] si fonimu katika lugha yao. Pia, anayejifunza lugha ngeni hushindwa kubaini tofauti kati ya konsonanti ndefu kama vile Mwingereza anayejifunza Kiitaliano kushindwa kubaini konsonanti za aina hizo mbili ambazo hutumika katika kutofautisha maana za maneno katika lugha hiyo. Wanaisimu hao, walijikita katika kushughulikia lugha hizo za barani Ulaya. Mtafiti wa utafiti huu yeye alijikita katika kuchunguza lugha mbili za Kibantu ambazo ni lugha ya Kiswahili na lugha ya Kinyaturu.

Naye Mudhune (1994) alichunguza kuhusu ujifunzaji wa mofosintaksia ya Kiswahili miongoni mwa wanafunzi wa Kiluo kwa mtazamo wa uchanganuzi linganuzi. Anadai kuwa makosa kadhaa yaliyojitokeza katika kazi za wanafunzi waliohusika yalitokana na athari za lugha yao ya kwanza (Kiluo). Hata hivyo, alisisitiza kuwa kulikuwa na makosa mengine yaliyogunduliwa na hayakuwa na chanzo chake katika lugha ya kwanza iliyotumiwa na wanafunzi waliochunguzwa. Mudhune alipendekeza kwamba tafiti nyingine zifanyike ili kuweka wazi vyanzo vya makosa mengine yanayojitokeza katika matumizi ya lugha mbali na yale yaliyo na chanzo chake katika lugha ya kwanza.

Komunte (2001) alichunguza athari za lugha ya Kibantu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiingereza miongoni mwa wanafunzi wa shule za upili nchini Tanzania. Anaeleza

kuwa mazingira ya darasani yalitawaliwa na wingi-lugha ambapo wanafunzi wote waliochunguzwa walikuwa wakitumia lugha mbalimbali za Kibantu kama lugha zao za kwanza. Hali hii, kwa mujibu wa utafiti alioufanya Komunte, ilichangia kwa sehemu kubwa ugumu uliodhihirika katika ujifunzaji wa lugha ya Kiingereza miongoni mwa wanafunzi waliohusika. Kwa mujibu wa mchunguzi huyu asilimia 82.9 ya wanafunzi walikiri kuwa katika ujifunzaji wa stadi ya kuzungumza na kusoma, walifikiria kwanza katika lugha ya kwanza na kisha kuwasilisha dhana inayohusika katika lugha ya pili yaani Kiingereza. Mtaalamu huyo aligundua pia kuwa wanafunzi wengi hawakuwa na umilisi wa msamiati wa Kiingereza huku wengine wakitamka maneno ya Kiingereza kama yalivyoandikwa. Aidha huku akitoa mifano ya fonimu mbalimbali za Kiingereza zilizotamkwa kwa njia isiyosahihi, anabainisha kuwa lugha ya kwanza ya mwanafunzi husika ndiyo iliyochangia katika matamshi yasiyo sahihi. Kutokanan na maelezo ya mtafiti huyu, ni dhahiri kuwa lugha ya kwanza ina athari katika ujifunzaji wa lugha ya pili. Katika utafiti huu, mtafiti alichunguza lugha ya Kinyaturu ili kuona ni namna gani inaathiri ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili.

Munyua (2002) alichunguza kuhusu kuibuka kwa Viswahili na utafiti wa Kiswahili. Munyua anaeleza kuwa athari za lugha ya kwanza kwa lugha ya pili husababisha makosa mbalimbali ya kimatumizi. Anatumia dhana ya “Viswahili” kurejelea matumizi potofu ya lugha ya Kiswahili kutokana na uhamishaji hasi kutoka kwa lugha mbalimbali za kwanza kama vile Kibukusu, Kikibii, Kikikuyu, Kimeru, Kikalenjini na Kiluo. Anasisitiza kuwa athari zinazohusika hujitokeza katika viwango vyote vya lugha ambavyo ni fonolojia, mofolojia, sintaksia, na semantiki.

Kuhusu idadi ya makosa katika tamko, Munyua alishikilia kuwa iwapo makosa ni mengi, tamko linalohusika hukanganya, hivyo kutoeleweka. Alipendekeza kuwa tafiti zifanywe kuhusu “viswahili” kwa lengo la kuwaelekeza watunga mitaala ya Kiswahili kuzua mbinu mpya za ufundishaji wa Kiswahili sanifu. Matokeo ya utafiti huu, bado yanatoa mwanya kwa mtafiti kuchunguza athari ya lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili, kwani hakuna utafiti uliofanyika kuhusiana na lugha ya Kinyaturu.

Mangwa (2005) alichunguza athari za lugha ya Kikisii nchini Kenya katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili. Anaeleza kuwa kulikuwa na makosa yaliyojidhihirisha katika matumizi ya Kiswahili ambayo yalikuwa na chanzo chake katika lugha ya kwanza (Kikisii). Mangwa (keshatajwa) anafafanua kuwa, makosa yaliyobainishwa yalichangia kuwapo kwa matokeo mabaya katika mtihani wa Kiswahili katika wilaya ya Kisii kusini. Vilevile, alieleza kuwa makosa hayo hujitokeza hasa katika tahajia, sarufi na msamiati. Katika kuchunguza makosa yaliyohusika, mtafiti huyu alitumia mijadala na uandishi wa insha kama chanzo cha data yake. Hivyo basi, kutokana na maelezo hayo, mtafiti anaona kwamba bado kuna pengo la kiutafiti, kwani Mangwa (2005) hakuchunguza athari ya lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili.

Kwa mujibu wa Ngugi (2007) lugha ya kwanza huathiri ujifunzaji wa lugha ya pili katika kiwango cha fonolojia. Katika kuchunguza namna lugha ya Kikuyu ilivyoathiri ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili, mtafiti huyu aligundua kuwa athari zilizohusika zilijitokeza katika matamshi na kitahajia. Ngugi amesisitiza kwamba

makosa mengi yaliyojitokeza katika matumizi ya lugha ya wanafunzi wa shule za upili waliotumiwa kama wahojiwa, yalitokana na uchopekaji, udondoshaji na uzalishaji. Anaendelea kueleza kwamba mifanyiko hiyo ya kifonolojia ilidhihirika katika matumizi ya lugha ya wanafunzi wanaohusika huku makosa yakijitokeza kutokana na tofauti katika mifano ya lugha hizi mbili. Hatimaye mtafiti huyu alipendekeza kuwa utafiti zaidi ufanywe kuhusu makosa ya kisarufi, kimsamiati na kitahajia.

Katika utafiti huu pia mtafiti alichunguza namna lugha ya Kikuyu ilivyoathiri ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili na wala si athari ya lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili. Katika utafiti huu, mtafiti atachunguza lugha ya Kinyaturu namna inavyoathiri ujifunzaji lugha ya Kiswahili.

2.2 Makutano ya Lugha

Massamba (1977) alichunguza kuhusu lugha za Kanda ya Mashariki ya Ziwa Nyanza (Viktoria) ambazo ni Kikwaya, Kijita na Kiruri. Katika utafiti huo, alibaini kwamba kuna mambo ambayo yanafanana na kutofautiana katika kipengele cha uundaji wa nyakati katika vitenzi. Hii inadhihirisha kuwa lugha zinaathiriana katika vipengele mbalimbali vya Kiisimu. Besha (1994) anaeleza kuwa maneno ya kigeni yanayolingia katika msamiati wa Kiswahili, hufanyiwa mchakato mahususi ili yaendane na sarufi ya Kiswahili. Michakato hiyo inaweza kuwa ni udondoshaji au uongezaji wa vipashio katika neno linalohusika.

2.3 Pengo la Utafiti

Kuna tafiti mbalimbali zimefanyika juu ya athari za lugha za Kibantu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili. Ingawa kumekuwa na juhudi za kuimarisha na kuboresha lugha ya Kiswahili, tafiti nyingi zinaonyesha kwamba wanafunzi wanaojifunza lugha ya Kiswahili, hufanya makosa katika mazungumzo yao. Baadhi ya makosa hayo ni pamoja na makosa ya kimofolojia, kisintaksia, kisemantiki, kifonolojia. Katika utafiti huu, mtafiti atabainisha athari za lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili kwa wanafunzi wanaozungumza Kinyaturu kama Lugha yao ya kwanza. Lakini pia mapendekezo ya utafiti huu yataibua mbinu mbalimbali zitakazotumika kuwasaidia wanafunzi walioathiriwa na Kinyaturu wanapojifunza lugha ya Kiswahili.

Wanaisimu wamekuwa mstari wa mbele kubaini chanzo cha makosa na vilevile kubaini mbinu faafu zinazoweza kutumika kutatua matatizo hayo. Kwa hiyo, kwa upeo wa ufahamu wa mtafiti hakuna mtafiti aliyewahi kujishughulisha na uchunguzi wa “Athari za lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili. Hivyo mtafiti anakubali kuwa ni muhimu kuendelea na utafiti kuhusu “Athari za lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili”, ili kuziba pengo la utafiti.

2.4 Kiunzi cha Nadharia

Dhana ya nadharia imefasiliwa na wataalamu mbalimbali kama vile Massamba (2004:63) kama alivyonukuliwa na Msanjila (2006:42) anaeleza kwamba, nadharia ni utaratibu, kanuni na misingi ambayo imejengwa katika muundo wa kimawazo kwa madhumuni ya kutumika kama kielelezo cha kuelezea jambo. Mdee (2011) anasema

nadharia ni mpango wa maneno uliotungwa ili kuelekeza jinsi ya kufanya jambo. TUKI (2004) wanasema nadharia ni mawazo, maelezo au mwongozo uliopangwa ili kusaidia kueleza, kutatua au kutekeleza jambo fulani. Hivyo basi, katika utafiti huu tuliongozwa na nadhari moja ambayo ni Nadharia Kidhi ya Mawasiliano (NKM). Utafiti huu umetumia Nadharia Kidhi ya Mawasiliano ili kuwezesha kudhibiti utafiti kuendana na malengo na muktadha wa utafiti huu.

2.4 Nadharia Kidhi ya Mawasiliano

Mtafiti alichagua Nadharia Kidhi ya Mawasiliano (NKM) kulingana na lengo utafiti wake ili kukidhi kile alichokusudia kukichunguza. Nadharia Kidhi ya Mawasiliano imeasisiwa mwaka 1973 na Howard Giles ambayo ilijaribu kutafuta sababu za kuwapo mabadiliko ya wazungumzaji katika mtindo wa matamshi na msamiati mpya wakati wa mawasiliano ya kijamii. NKM inabainisha kuwa binadamu hujitahidi kuzungumza lugha au kuiga namna fulani ya matamshi ya lugha na msamiati mpya kutoka kwa msikilizaji wake ili tu aweze kukidhi haja ya mawasiliano. Hufanya hivyo ama kwa kujua au kutokujua kwa kufikiria au bila kufikiria. Hivyo, huiga msamiati au vipengele vingine vya lugha kwa mtu anayezungumza naye. Nadharia hii inazidi kufafanua kuwa makutano au mawasiliano ya kiisimu yanafasiliwa kama mbinu ambayo hutumiwa na watu wengine kwa lengo la kukubalika katika jamii hiyo. Kwa mfano, mzungumzaji “k” huweza kuiga mtindo fulani wa matamshi ya lugha kwa asili ya mzungumzaji “y” ili kukidhi lafudhi ya lugha inayohusika inayoigwa kwa lengo la kukidhi au kutimiza malengo yake. Giles anafafanua kuwa sababu kuu ya kubadili mtindo wa matamshi ni kuonesha makubaliano na uhusiano kwa watu wengine. Hali hii huwafanya watu wengine kuhisi kuwa wanahusiana.

Kwa mujibu wa nadharia hii, mawasiliano au makutano kiisimu yamegawanyika katika madaraja mawili. Mawasiliano au makutano wima na yasiyo wima. Mawasiliano au makutano ya wima ya kiisimu hutokea pale mtu anapozungumza na mjuzi wa lugha na kujilazimisha kuzungumza lugha yake ili aweze kumfikia. (<http://www.communicationstudy.com>). Mawasiliano au makutano yasiyo wima hutokea pale mtu anapozungumza na watu kama vile vijana akilazimisha kurahisisha lugha ili kukidhi haja ya mawasiliano. Nadharia Kidhi ya Mawasiliano (NKM) imesimama katika mihimili mitatu mikuu. Kwanza, watu hueleza historia ya uzoefu wao katika mawasiliano kupitia matamshi na tabia zao ili kuonesha kuwapo kwa mfanano wa matamshi na tabia fulani katika mazungumzo. Pili, mawasiliano hubadilika kulingana na kaida na hali ya kimuktadha inayofaa. Tatu, ndani ya jamii mawasiliano huathiriwa na mazungumzo na namna watu wanavyopokea na kupima ni kitu gani kimesikika katika mazungumzo hayo ndipo hutoa tafsiri.

Mtafiti ametumia nadharia hii kwa sababu ina uwezo wa kutumiwa katika maeneo yoyote ambayo yanahusiana na mawasiliano. Kwa kuwa utafiti huu pia unazungumzia mawasiliano hivyo nadharia hii imetoa mwongozo unaofaa. Vilevile, nadharia hii inaeleza sababu za kubadili mtindo wa matamshi wakati wa mawasiliano ya kijamii na kuangalia athari zake katika jamii. Mtafiti ameona kuna umuhimu wa kutumia nadharia hii ili kuweza kufikia lengo la utafiti huu.

2.5 Jinsi Nadharia Ilivyotumika

Nadharia hii imemwezesha mtafiti kuchambua data na kuonesha matokeo ya utafiti. Mtafiti aliweza kuzibaini athari mbalimbali za kimatamshi, za kimaana na za

kimsamiati ambazo husababishwa na lugha mama katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili shuleni kutokana na kuwa tayari mtindo wa matamshi na msamiati wa lugha ya kwanza umekwishajengeka kwa wazawa wa lugha ya Kinyaturu. Nadharia Kidhi ya Mawasiliano (NKM) imemwezesha mtafiti kubainisha sababu za kuwapo athari za lugha ya Kinyaturu ambazo hutokea kutokana na watu kuiga mazungumzo katika mtindo wa matamshi na msamiati kutoka kwa wasikilizaji wao kwa lengo la kukidhi haja ya mawasiliano, pia kwa lengo la kuonyesha kuwapo kwa ufanano wa matamshi na tabia fulani katika mazungumzo baina yao.

2.7 Muhtasari wa Sura

Katika sura hii tumebainisha na kujadili mapitio ya kazi tangulizi na kiunzi cha nadharia kilichongoza katika uchambuzi wa data za utafiti huu. Vipengele muhimu ambavyo vimebainishwa na kujadiliwa katika mapitio ya kazi tangulizi ni matokeo ya tafiti tangulizi na makutano ya lugha. Katika kiunzi cha nadharia imeelezwa na kujadiliwa Nadharia Kidhi ya Mawasiliano, mihimili yake na jinsi inavyofanya kazi.

SURA YA TATU

MBINU ZA UTAFITI

3.0 Utangulizi

Sura hii inahusu eneo na mbinu mbalimbali za utafiti zilizotumika katika kukusanya, kuwasilisha, na kuchambua data za utafiti. Sura hii inaanza kwa kuelezea eneo la utafiti kisha inaendelea kueleza vipengele mbalimbali. Vipengele hivyo ni usanifu wa utafiti, walengwa wa utafiti, sampuli na usampulishaji, zana za utafiti, mbinu za kukusanyia na uchanganuzi wa data. Vipengele vingine ni mhojiwa, data za utafiti, uthabiti na ukubalifu wa data, vifaa vya utafiti, changamoto za utafiti na maadili ya utafiti.

3.1 Eneo la Utafiti

Eneo la utafiti ni mahali ambapo data za utafiti zinakusanywa (Polit na Hungler, 1999). Utafiti huu ulifanyika katika Wilaya ya Singida Vijijini Mkoa wa Singida kama kielelezo namba 3.1 kinavyoonesha. Wilaya ya Singida Vijijini ni wilaya moja ya Mkoa wa Singida (Tanzania) yenye msimbo wa posta 43200. Katika sensa ya mwaka 2012 idadi ya wakazi wa wilaya hiyo ilihesabiwa kuwa 401,850. Katika kufanya utafiti huu, mtafiti alichagua tarafa ya Mtinko katika kata ya Kijota ambapo pia alichagua shule mbili za msingi ambazo ni Mnkwa na Ikiwu. Mtafiti alichagua shule hizi zilizoko katika wilaya ya Singida vijijini kwani ndiko chimbuko la wazungumzaji wa lugha ya Kinyaturu. Hivyo ilikuwa rahisi kwake kupata data kuhusu athari ya lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili.

Kielelezo 3.1: Ramani ya Wilaya ya Singida Vijijini

Chanzo: Ofisi ya mkuu wa wilaya (2018)

3.2 Taarifa za Wahojiwa

Taarifa za awali za wahojiwa zinazojadiliwa katika utafiti huu ni umri, kiwango cha elimu, hadhi ya ndoa, na kabila la mhojiwa.

3.2.1 Kabila

Jedwali namba 3.1, linaonyesha kabila la waliohusika katika utafiti huu. Kabila la Wanyaturu ni asilimia 132 (96.4%) ya wahojiwa wote waliohusika katika utafiti huu.

Mtafiti amefanya hivyo kwani Wanyaturu ndio walikuwa walengwa wakuu wa utafiti huu. Hata lengo kuu la utafiti linasema kuwa ni kuchunguza athari za lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili. Hivyo utafiti huu uliwalenga watu wa jamii ya Wanyaturu tu ambao wanapatikana katika mkoa wa Singida, wilaya ya Singida vijijini. Lakini kutokana na umuhimu wa kuwapata wahojiwa ambao si wa jamii ya Kinyaturu, kama walimu, mtafiti alichanganya kidogo pale ilipobidi kufanya hivyo ambao walikuwa ni 5(3.6%) ya wahojiwa wote waliohusika katika utafiti huu kama inavyoonyesha kwenye jedwali namba 3.1.

Jedwali 3.1: Idadi ya Wahojiwa kwa Kigezo cha Kabila

Kabila	Idadi	Asilimia
Wanyaturu	132	96.4
Makabila mengine	5	3.6
Jumla	137	100

Chanzo: Data ya uwandani, (2018)

3.2.2 Umri wa Wahojiwa

Katika utafiti huu, mtafiti aliweza kuwahoji watu waliokuwa na umri wa kuanzia miaka 6 hadi 70. Kundi ambalo limechukua idadi kubwa katika utafiti huu ni umri kuanzia miaka 11 – 20 ambao ni 73 sawa ni salimia 53.3% ya wahojiwa wote waliohusika katika utafiti huu likifuatiwa na kundi la miaka 6 - 10 ambalo lina wahojiwa 19 (13.9%). Katika umri huu ndio mwanafunzi anakuwa shule ya msingi,

na ndicho kipindi kizuri kuona athari ya lugha ya Kinyaturu kwa kujifunza lugha ya Kiswahili.

Walimu walihusika kwa uchache hasa wale ambao wanafundisha madarasa ya chini kwa maana darasa la awali hadi darasa la tatu. Wazazi na jamii nzima imehusishwa katika utafiti huu kwani wana nafasi ya kuelezea na kuchanganua baadhi ya maneno jinsi yanavyotamkwa kihalisia katika kabila la Kinyaturu. Afisa elimu idara ya shule ya msingi amehusishwa pia kwani ana mchango wa kutoa maoni na mapendekezo ya njia nzuri ya kuwasaidia wanafunzi wa jamii ya Kinyaturu kujifunza lugha ya Kiswahili. Makundi yote haya yanapatikana katika umri wa kuanzia kundi la 21 hadi miaka 70 kama inavyoonekana kwenye jedwali namba 3.2.

Jedwali 3.2: Idadi ya Wahojiwa kwa Kigezo cha Umri

Kundi la umri	Idadi	Asilimia
Miaka 6 - 10	19	13.9
Miaka 11 - 20	73	53.3
Miaka 21-30	13	9.5
Miaka 31-40	16	11.7
Miaka 41-50	11	8.0
Miaka 51-60	3	2.2
Miaka 61-70	2	1.4
Jumla	137	100

Chanzo: Data ya uwandani, (2018)

3.2.3 Elimu ya Wahojiwa

Mtafiti aliweza kupata data ya uwandani kwa watu waliopata elimu katika mfumo rasmi na wale ambao hawakupata elimu katika mfumo rasmi. Uwiano huu ulimsaidia mtafiti kuweza kupata data ambazo hazijaegemea katika mfumo mmoja wa kielimu.

Kwa mujibu wa jedwali namba 3.3, kundi kubwa la elimu liko kwenye elimu ya shule ya msingi. Kundi hili lina idadi ya wahojiwa 106 sawa na 77.4% ya wahojiwa wote. Kundi hili limekuwa kubwa kwani limechangiwa na wanafunzi ambao wote wako shule ya msingi. Kwa ujumla hili ndilo kundi lengwa la utafiti. Kundi linalofatia kwa ukubwa ni chuo, kundi hili lina wahojiwa 18 sawa na asilimia 13.1% ya wahojiwa wote wa utafiti huu. Kundi hili limechangiwa kwa kiasi kikubwa na walimu, mdhibiti ubora elimu kata na baadhi ya wana jamii ya Kinyaturu ambao wamefika chuo katika ngazi mbalimbali lakini walipatikana kipindi cha ukusanyaji wa data. Jedwali namba 3.3 linaonesha kuwa kundi lenye idadi dogo kabisa ni lile ambalo limepata elimu katika mfumo usio rasmi likifuatiwa kwa udogo na waliopata elimu ya sekondari ambapo data zinaonesha 3(2.2%), na 10(7.3%) kwa mfuatano. Makundi haya kwa kiasi kikubwa yamechangiwa na jamii ya Kinyaturu ambayo ilihusika katika ukusanyaji wa data.

Jedwali 3.3: Idadi ya Wahojiwa kwa Kigezo cha Elimu

Kundi la elimu	Idadi	Asilimia
Hakusoma	3	2.2
Elimu ya msingi	106	77.4
Sekondari	10	7.3
Chuo	18	13.1
Jumla	137	100

Chanzo: *Data ya uwandani, (2018)*

3.2.4 Hadhi ya ndoa

Lengo la mtafiti kuweka kipengele hiki kwenye utafiti ilikuwa ni kupata kundi la wazazi ambao pia ni wadau muhimu katika utafiti huu. Wazazi ni wadau wakuu katika kujua athari za lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili kwani wao ndio watu wa kwanza kuanza kumfundisha mwanafunzi lugha ya awali, yaani Kinyaturu. Wazazi wana misamiati mingi ya lugha ya Kinyaturu ambayo wanafunzi hawajui. Wazazi wanajua namna ya kuongea Kiswahili fasaha ingawa si wote.

Idadi katika kundi hili imepungua kwani wanafunzi hawakuvingia katika kipengele hiki. Wanafunzi hawakuvingia katika kundi la hadhi ya ndoa kwani sheria za nchi zinakataza mwanafunzi kufunga ndoa akiwa mwanafunzi au akiwa chini ya miaka 18. Kwa hiyo, kipengele cha kuwa “hawako kwenye ndoa” kinawahusu watu ambao si wanafunzi lakini hawajaoa au kuolewa. Kwa hiyo idadi kamili ya kundi hili ni

wahojiwa 40 tu kwani idadi ya wanafunzi waliohusika katika utafiti huu walikuwa 97.

Kwa mujibu wa jedwali namba 3.4 linaloonyesha hadhi ya ndoa, kundi la wahojiwa wenye kundi kubwa ni walioko kwenye ndoa ambalo lina watu 15 sawa na asilimia 37.5% ya wahojiwa wote katika kipengele cha hadhi ya ndoa. Lakini kundi dogo zaidi ni lile la waliofiwa na wenza wao wa ndoa ambao wako 2 sawa na asilimia 5.0% ya wahojiwa wote walioko kwenye kundi la hadhi ya ndoa.

Jedwali 3.4: Idadi ya Wahojiwa kwa Kigezo cha Hadhi ya Ndoa

Hadhi ya ndoa	Idadi	Asilimia
Hawapo kwenye ndoa	11	27.5
Wako kwenye ndoa	15	37.5
Wameachana	12	30.0
Amefiwa	2	5.0
Jumla	40	100

Chanzo: Data ya uwandani, (2018)

3.3 Usanifu wa Utafiti

Usanifu wa maelezo kama ulivyofafanuliwa na Cohen (2007) ni kupanga, kutoa sababu na kuzielezea data kama zilivyoielezwa na walengwa wa utafiti. Mtafiti huzipanga taarifa kutokana na maudhui au makundi yanayofanana. Mtafiti alikuwa makini katika kueleza, kufafanua, kuhakiki, kuvumbua, kufanya majaribio, kutafsiri

taarifa alizozipata kupitia muundo huu wa utafiti. Hata hivyo,sehemu ndogo ya utafiti imetumia takwimu kama kielelezo.

3.4 Sampuli

Sampuli ni istilahi inayotumiwa katika masuala ya utafiti kurejelea wahojiwa wachache kutoka kundi lengwa ambalo huteuliwa na mtafiti ili watumike kutoa taarifa zinazochunguzwa na mtafiti (Kothari, 2004). Cooper (1989) anaeleza kuwa kundi lengwa katika utafiti linahusisha jamii nzima, makundi ya watu au vitu vingine ambavyo kwavyo mtafiti atavihusisha kama chanzo cha data. Enon (1998) anafafanua kuwa kundi lengwa ni vitu au watu ambao mtafiti anatarajia kupata data za utafiti wake. Kwa hivyo, mtafiti alifanya uchunguzi wa kuonyesha athari za lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili.

3.4.1 Sampuli ya Wahojiwa

Mligo (2012) anaeleza kuwa sampuli ni kundi fulani la watu lililoko ndani ya mkusanyiko wa watu ambalo mtafiti anaamini kwamba lina habari ambazo zinamwezesha mhojiwa kujibu swali la utafiti. Pia, Cohen na Manion (2003) wamefafanua kwamba sampuli ni sehemu ndogo ya kundi kubwa. Naye Cresweel (2005) ameeleza kuwa sampuli ni sehemu ya kundi kubwa ambalo mtafiti anapanga kulisoma kwa ajili ya kujumuisha kuhusu kundi lengwa. Kundi lengwa ni jumla ya watu wote ambao huhusishwa katika utafiti. Kothari (2004; Bryman, 2004; Komba na Tromp, 2006).

Kiutafiti, sampuli ya wahojiwa hutakiwa ijitosheleze na iwe inayotokana na kile mtafiti anachotaka kukitafiti ambapo sampuli hiyo itakuwa inawakilisha eneo msingi la utafiti. Kwa hiyo, kutokana na maelezo ya hapo juu, sampuli ya utafiti huu ilihusisha wahojiwa 137. Mtafiti aliamua kutumia idadi hii ya wahojiwa kutokana na ukweli kwamba si jambo rahisi kutafiti kundi kubwa la watu hivyo ili kukamilisha utafiti huu kwa wakati mtafiti aliamua kutumia sampuli ya watu wachache. Hata hivyo idadi hii ya wahojiwa 137 kama ilivyo kwenye jedwali namba 3.5 inatosheleza kutoa taarifa zinazotakiwa kwa utafiti huu.

Jedwali 3.5: Idadi ya Sampuli ya Wahojiwa

Sampuli	Waliotarajiwa	Walioshiriki
Wanafunzi	100	97
Walimu	12	12
Wazazi	28	28
Jumla	140	137

Chanzo: *Data ya uwandani, (2018)*

3.5 Usampulishaji

Sigh (2007) anaeleza usampulishaji ni mchakato wa kuchagua kundi dogo kutoka katika kundi kubwa la wahojiwa ili kufanya makisio ya kundi lengwa. Kwa mujibu wa Kombo na Tromp (2006) muundo wa usampulishaji ni sehemu ya mpango wa utafiti ambao unaonesha ni jambo ambalo limechaguliwa kwa uchunguzi. Kwa mujibu wa Kothari (2004), usampulishaji ni mchakato wa kuteua sampuli ya

wahojiwa wachache kutoka katika sampuli kuu zitakazotumika katika utafiti kuwakilisha kundi nzima. Utafiti huu umeteua sampuli ya wahojiwa wachache kutoka Wilaya ya Singida vijijini katika Mkoa wa Singida ili kuwakilisha idadi kubwa ya jamii ya wazungumzaji wa lugha ya Kinyaturu.

3.6 Mbinu za Usampulishaji

Kuna aina mbili za usampulishaji ambazo ni usampulishaji nasibu na usampulishaji lengwa. Katika utafiti huu, mtafiti alitumia mbinu zote mbili za usampulishaji ambazo ni usampulishaji lengwa, na usampulishaji nasibu.

3.6.1 Usampulishaji Lengwa

Hii ni aina ya usampulishaji ambayo kundi la wahojiwa huchaguliwa mahususi kulingana na upekee wake katika utafiti. Wahojiwa waliohusika katika eneo hili ni walimu wanaofundisha darasa la awali hadi darasa la tatu, walimu wakuu wa shule zote zilizohusika, na wadhibiti ubora wa elimu kata 2. Mtafiti aliwalenga walimu wa darasa la awali hadi tatu kwani wao ndio walimu wa kwanza kuwapokea wanafunzi wanaojifunza lugha ya Kiswahili. Hivyo ilikuwa ni matarajio ya mtafiti kuwa walimu wa madarasa haya wangeweza kuzibainisha athari za lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili. Pia, walimu waliweza kumsaidia mtafiti kubainisha sababu za athari hizo kwa wazungumzaji wa Kinyaturu wanaojifunza lugha ya Kiswahili kama lugha ya pili kwao. Kisha walimu waliweza kupendekeza mbinu mbalimbali wanazozitumia kuwasaidia wanafunzi walioathiriwa na Kinyaturu wanapojifunza lugha ya Kiswahili. Wadhibiti ubora elimu kata na walimu wakuu wao walilengwa pia moja kwa moja kwani kutokana na idadi yao kuwa ndogo na

nafasi zao za kiutawala zinaweza kumsaidia mtafiti kupata maoni mbadala ya jinsi wanavyokabiliana na tatizo la kuwasaidia wanafunzi wa Kinyaturu wanaojifunza lugha ya Kiswahili. Jumla wahojiwa waliohusika katika sehemu hii ni 13 kama jedwali namba 3.6 linavyoonesha.

Jedwali 3.6: Usampulishaji Lengwa

Kundi	Idadi
Walimu wanaofundisha darasa la awali hadi darasa la nne	9
Walimu wakuu	2
Mdhibiti ubora kata – Msingi	2
Jumla	13

Chanzo: *Data ya uwandani, (2018)*

3.6.2 Usampulishaji Nasibu

Mtafiti alitumia mbinu ya usampulishaji nasibu katika kupata idadi ya wahojiwa inayotakiwa kwa sababu wahojiwa wote walikuwa na sifa na uwezo unaolingana. Ruane (2005) anafafanua kuwa usampulishaji nasibu ni mchakato wa kuchagua sampuli ambapo uwezekano wa kuchagua mtu yeyote katika kundi lengwa huwa mkubwa. Koul (2009) anafafanua kuwa usampulishaji nasibu ni njia rahisi ya usampulishaji kila kitu katika vitu au vikundi hupewa nafasi sawa ya kuchaguliwa.

Anaendelea kusema kuwa usampulishaji nasibu linganishi ni usampulishaji unaowezakutumia pale ambapo unawagawa wahojiwa kwa uwiano sawa. Kombo na Tromp (2006) wanaeleza, usampulishaji nasibu kuwa ni mchakato wa kuteua sampuli ambapo kila sampuli katika idadi ya wahojiwa huwa na nafasi sawa ya kuchaguliwa. Usampulishaji nasibu huondoa upendeleo katika kuteua sampuli ya wahojiwa. Mtafiti alitumia mbinu hii kuwapata wanafunzi katika shule zote mbili ambazo zilihusika katika utafiti huu, pamoja na wazazi. Angalia jedwali namba 3.7.

Jedwali 3.7: Idadi ya Wahojiwa kwa Njia Nasibu

Wahojiwa	Idadi
Wanafunzi	97
Wazazi	28
Jumla	125

Chanzo: *Data ya uwandani, (2018)*

Lifuatalo ni jedwali namba 3.8 ambalo linaainisha idadi ya wanafunzi ambao walihusika katika utafiti huu katika kila shule na uwiano wake kwa kila darasa.

Jedwali 3.8: Idadi ya Wanafunzi Waliofanyiwa Utafiti

Shule	Madarasa							Jumla
	I	II	III	IV	V	VI	VII	
Ikiwu	4	14	7	9	3	6	4	47
Mnkwae	8	9	8	6	4	8	7	50
Jumla	12	23	15	15	7	14	11	97

Chanzo: *Data ya uwandani, (2018)*

3.7 Mbinu za Kukusanyia Data

Katika sehemu hii mtafiti anaeleza mchakato wa ukusanyaji wa data pamoja na njia na zana mbalimbali zilizotumika katika ukusanyaji wa data. Kothari (1990) anaeleza kuwa ukusanyaji wa data ni zoezi la awali katika utafiti ambalo humwezesha mtafiti kupata taarifa alizokusudia ili kumfikisha kwenye malengo yake ya utafiti. Hivyo katika utafiti huu, nilitumia mbinu tatu, ambazo ni mbinu ya maktabani, mbinu ya mahojiano, na hojaji. Mtafiti aliamua kutumia njia hizi zote nne ili kumrahisishia kupata data kwa urahisi kutoka kwa wahojiwa. Kuna makundi ambayo mbinu moja isingekuwa rahisi kupata data kwao kwa kutumia njia ya hojaji, lakini kuwapo kwa njia ya majadiliano kumesaidia kukusanya data kutoka kwao pia.

3.7.1 Mbinu ya Majadiliano

Kwa mujibu TUKI (2013) majadiliano ni mazungumzo ya watu wawili au zaidi wanabadilishana mawazo kuhusu mada fulani. Kulingana Kombo na Tromp (2006:95) wanaeleza kuwa njia hii humsaidia mtafiti kutoa taarifa au habari nyingi kwa haraka na nzuri za kufaa. Hivyo, njia hii itafaa sana katika utafiti huu. Mtafiti

aliamua kuitumia ili kupata habari nyingi, na kwa haraka. Njia au mbinu ya majadiliano ina faida nyingi, mojawapo ni; kwanza, mada ya kujadili huchaguliwa kabla ya mjadala, hivyo wahojiwa hujiandaa kikamilifu ili kuweza kuchangia mada inayohusika ya utafiti. Pili, kunakuwa na mabunio ya maswali kabla ya majadiliano. Tatu, mwelekeo wa mjadala hutokana na uzoefu wa washiriki kuhusiana na mada ya mjadala. Licha ya njia hii kuwa na faida, vilevile inahitaji maandalizi ya kutosha tangu kuandaa mada ya mjadala, kuandaa wahusika wa mjadala na mahali pa kujadiliana.

Katika utafiti huu, mtafiti alitumia njia mbili za majadiliano yaani, majadiliano yenye maswali funge na majadiliano yasiyo na maswali funge. Majadiliano yenye maswali funge ni majadiliano ambayo yalikuwa katika muktadha maalumu. Aina hii ya majadiliano ililenga mtafiti kupata majibu mafupi. Aina ya pili ya majadiliano yaliyotumika katika utafiti huu ilikuwa ni majadiliano yasio na maswali funge. Aina hii ya majadiliano ilitoa fursa kwa mhojiwa kujieleza kadiri ya uwezo wake kuhusu jambo analoulizwa na mtafiti. Katika utafiti huu, mtafiti alitumia aina zote mbili za majadiliano, kwa maana majadiliano yenye maswali funge na yasiyo na maswali funge ili wahojiwa waweze kujieleza kwa uhuru kwa lengo la kupata maoni na mtazamo wao kuhusu athari za lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili.

Majadiliano yalifanyika kwa mwalimu mkuu, walimu wa madarasa la awali na darasa la kwanza hadi la tatu. Walimu hawa walichaguliwa kwani mtafiti alitaka kupata majibu ya kina kuhusu athari ya lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa

lugha ya kiswahili katika jamii ya Wanyaturu. Lakini pia mtafiti alitaka kupata mbinu ambazo wanazitumia ili kuwasaidia wanafunzi wanaojifunza lugha ya Kiswahili. Mtafiti aliamini kuwa, walimu ambao wanakutana na kuona athari ya lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili ni walimu wa madarasa haya.

Lakini pia mbinu hii ilitumika kwa wanafunzi wa darasa la awali hadi darasa la tatu. Lengo la kutumia mbinu hii kwa wanafunzi wa madarasa haya ni kutokana kuwa wengi wao hawawezi kuandika kwa njia ya kujieleza kwa ufasaha. Lakini kwa njia ya majadiliano ni rahisi kupata data kutoka kwao. Wanafunzi walipewa picha na kuwataka kutamka majina yao, mfano walipewa picha za ng'ombe, mbuzi, kondoo, shule, na nyinginenyingine. Lengo la kuwapa picha hizo ilikuwa ni kupata namna halisi ya jinsi wanavyotamka. Utaratibu huu pia ulitumika kwa wazazi ili kujua namna wazazi pia wanavyotamka maneno haya. Wanafunzi waliohojiwa waliwekwa kwenye chumba maalumu ili kutengeneza mazingira rafiki ya kuhojiana bila kuathiriwa na mazingira ya nje.

3.7.2 Mbinu ya Dodoso

Kwa mujibu wa TUKI (2013:55) wanaeleza kuwa, dodoso ni karatasi yenye maswali ya uchunguzi. Katika njia hii dodoso hupelekwa kwa wahojiwa na kuwaomba kujibu kwa dodoso na kisha kulikusanya, dodoso hujumuisha maswali yaliyochapwa katika muonekano mzuri. Kwa ujumla tunaweza kusema kuwa dodoso husaidia katika kukusanya data, wahojiwa hujibu maswali yaliyoorodheshwa katika karatasi. Mbinu hii imesaidia mtafiti kupata taarifa za kiuchunguzi.

Kothari (2004:100) amefafanua kuwa mbinu hii ya dodoso ina faida kubwa pindi inapotumiwa na mtafiti. Kwanza, hutumia gharama ndogo hata kama sampuli kubwa itatumika na eneo kubwa la kijiografia litatumika. Pili, njia hii haina upendeleo wa aina yoyote kwani majibu hutolewa kwa maneno ya kila mtafiti. Tatu, wahojiwa hupata muda wa kutosha katika kutoa majibu. Nne, mbinu hii hutumika hata kwa wahojiwa wasiofikiwa kirahisi, wahojiwa hawa wanaweza kushiriki kikamilifu ndani ya muda mahsusi. Tano, katika mbinu ya dodoso sampuli kubwa inaweza kutumika kutoa matokeo yanayojitosheleza na halisi. Pamoja na faida hizo pia mbinu hii huokoa muda na huongeza usiri na uhuru wa mhojiwa. Lakini pia mbinu hii ya dodoso ina mapungufu kadhaa kama, endapo isiposimamiwa vizuri huweza kuleta data ambazo si sahihi kwani mhojiwa anakuwa huru sana katika kujibu wakati mwingine akiwa mbali na mtafiti, pia ni mbinu ambayo inaleta ubaguzi katika ukusanyaji wa data kwani huwalenga wahojiwa wanaojua kusoma na kuandika tu kama vile wazee ambao hawakupata nafasi ya kusoma.

Katika kuhakikisha kuwa mbinu hii inaleta data zilizokusudiwa, mtafiti aliandaa maswali ya dodoso ambayo yalikuwa na sehemu kuu tatu. Sehemu ya kwanza ilihusu utambulisho au utangulizi ambao unaelezea lengo la dodoso na maelezo ya jumla ya kujibu dodoso, na utambulisho wa mtafiti kwa mhojiwa. Sehemu ya pili kilihusu taarifa binafsi za mhojiwa ambazo zilihusisha umri, hadhi ya ndoa, kiwango cha elimu na kabila. Jina na mawasiliano ya mhojiwa hayakuwekwa ili kumpa uhuru mhojiwa kujihisi salama zaidi. Katika sehemu hii, mhojiwa alitakiwa kuweka alama ya (✓) mahali penye mabano kwa kile anachokifikiria kuwa ni sahihi kwake. Sehemu ya tatu ya dodoso ilikuwa na maswali yaliyohitaji mhojiwa kujieleza kwa kina juu

anachokifahamu kuhusiana na swali linalohusika. Maswali yalihusu matumizi ya lugha kwa ujumla kulingana na lengo la utafiti. Lengo la maswali haya ilikuwa ni kupata maoni ya wahojiwa wenyewe kuhusu matumizi ya lugha ya Kinyaturu na athari yake katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili. Maswali mengine yalihusu maneno mbalimbali jinsi yanavyotamkwa kwa lugha ya Kinyaturu. Maswali yalikuwa mchanganyiko kwa maana ya dodoso funge na isiyo funge. Mtafiti aliamua kuchanganya aina zote za maswali ili kuepuka mapungufu yanayoweza kutokea katika mbinu hizi mbili, ikizingatia kuwa kila moja ina mapungufu yake. Hivyo, mbinu hizi zilipotumika kwa pamoja kila moja ilisaidia kuziba mapungufu ya nyenzie.

Baada ya kufika eneo la utafiti, mtafiti alijitambulisha kwa uongozi wa shule husika na kuwaomba wanafunzi pamoja na walimu ambao walihusika kwenye utafiti huu. Mtafiti alitoa maelezo ya kina kwa walimu na wanafunzi hasa wale wanaojua kusoma na kuandika kwa kuwaeleza namna ya kujibu dodoso hatua kwa hatua. Wanafunzi ambao walikuwa hawajajua kusoma wala kuandika au hawakua na uwezo wa kujieleza, mtafiti alitumia mbinu ya mahojiano ili kukusanya data zao. Lengo likiwa ni kupunguza makosa ya ujazaji wa dodoso hivyo kuathiri kazi nzima ya utafiti. Mtafiti aliwapa wahojiwa wanafunzi dodoso wajaze papo kwa papo katika chumba cha darasa ambacho kiliandaliwa na walimu. Katika chumba hicho wanafunzi walikuwa chini ya uangalizi wa mtafiti na walimu ili kila mwanafunzi aliyekuwa anahitaji msaada aupate papo kwa papo. Baada ya kujaza dodoso zote kwa ukamilifu walizikusanya kwa mtafiti kwa ajili ya uchambuzi.

Walimu waliopewa dodoso walipewa uhuru wa muda mrefu zaidi kutokana na kuonekana na majukumu mengi ambayo mtafiti alikuta wakiyatekeleza. Utafiti ulifanyika kipindi ambacho shule zilikuwa zinakaribia kufungwa, hivyo walimu walikuwa na majukumu mengi ya kusahihisha mitihani, kuandaa matokeo, na kazi nyingine zinazohusiana na ufundishaji. Zoezi hilo pia lilifanyika kwa walimu.

Mtafiti aliamua kutumia mbinu ya dodoso kwani inafaa sana kwa kukusanyia data katika kundi kubwa la watu na kwa muda mfupi sana hasa dodoso za papo kwa papo. Lakini pia inaharakisha katika kukusanya na kuchanganua data. Pia, ikisimamiwa vizuri data nyingi zinaweza kupatikana kwa usahihi zaidi kutokana na uhuru anaokuwa nao mhojiwa wakati wa kutoa data.

3.7.3 Mbinu ya mahojiano

Mbinu hii inahusisha uwasilishaji wa maswali kwa wasailiwa na maswali hayo hujibiwa kwa njia ya mdomo na mtafiti huyarekodi majibu hayo na kuyaandika katika daftari la kumbukumbu. Kwa mujibu wa Mdee na wenzake (2011:546) wanafafanua kuwa usaili ni maswali anayoulizwa mtu ili kuona kama anafaa kwa shughuli fulani. Kothari (2004:97) anaeleza kwamba, njia hii ni ya kukusanya data na huwasilishwa kwa njia ya mdomo (ana kwa ana) baina ya mtafiti na mhojiwa.

Kwa hiyo mtafiti alitumia mahojiano ya wazi katika ukusanyaji wa data. Maswali funge hutumika endapo kuna taarifa maalumu zinazohitajika huku maswali si funge yakitumiwa kumpa mtafiti nafasi ya kufanya maandalizi ya kutosha kujieleza awezavyo juu ya mambo yanayohusiana na mada ya utafiti. Katika utafiti huu

mahojiano yalifanyika baina ya mtafiti na wahojiwa. Mbinu hii ilisaidia kukamilisha data na taarifa nyingi za kina zilizokusanywa. Vilevile, Kothari (2004) kishatajwa anaendelea kusema kuwa mbinu hii husaidia kujenga mahusiano katika jamii na hivyo huwezesha kuwa karibu na watoa habari. Hivyo basi, mbinu hii ilitumika kupata data zinazohusiana na ulinganifu wa athari za lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili. Mtafiti alitumia mahojiano ili kupata taarifa nyingi kutoka kwa walimu, wazee na wanafunzi wa madarasa kuanzia darasa la nne hadi darasa la saba. Wahojiwa walikuwa uhuru kujieleza hivyo hujikuta akitoa maelezo mengi ya kutosha kwa mtafiti.

3.7.4 Usomaji wa Nyaraka

Mbinu hii imetumiwa na mtafiti katika utafiti huu na ilileta mchango mkubwa. Mtafiti alikusanya taarifa au data zilizopo katika vitabu, majarida na makala ambazo ziliteuliwa katika utafiti huu. Mtafiti alisoma na kuchambua habari mbalimbali zilizoandikwa kuhusiana mada hii ya utafiti ambapo alitembelea maktaba ya mkoa wa Singida, na maktaba ya mkoa wa Mwanza. Matokeo yaliyopatikana, baadhi yake yamewasilishwa kwa njia ya maelezo.

3.8 Data za Utafiti

Dhana ya data imefasiliwa na wataalamu mbalimbali: TUKI (1990:19) wanafasili data kuwa ni jumla ya taarifa zilizokusanywa ili kutumiwa kama msingi wa uchambuzi. Mdee na wenzake (2011:76) wanasema data ni taarifa zinazoonyesha hali halisi zikiwa kwenye maelezo au takwimu. TUKI (2013:80) wanasema data ni taarifa au takwimu inayotumiwa kuelezea au kuthibitisha hoja fulani. Kwa ujumla

tunaweza kusema data ni taarifa zilizokusanywa na mtafiti ili zitumike msingi wa uchambuzi katika utafiti. Taarifa hizi ambazo mtafiti huzikusanya na kuzirekodi huitwa taarifa au habari ghafi. Mara nyingi huwa ni majibu yaliyotolewa na wahojiwa, wahojiwa au watoa habari pale mtafiti anapokuwa nao kwa mahojiano, kwa usaili au kwa njia nyingine za utafiti. Katika utafiti wa wowote data huchukua nafasi kubwa. Data hukusanywa kwa malengo kadhaa. Kwa mujibu Komb na Tromp (2006:100) data hukusanywa kwa malengo muhimu kama yafuatayo:- Kwanza, kusaidia kuchochea kupata wazo jipya. Hii ni kwa sababu data au taarifa hukusanywa ili kubaini eneo la utafiti linaloendana na mada ya utafiti ambayo huhitaji kuboreshwa na kutathiminiwa. Pili, data zinajenga utayari na uboreshaji katika utafiti. Tatu, data hushawishi sera sheria za usajili. Nne data hutoa uthibitisho wa kuonyesha uwapo wa dhana mpya katika eneo la utafiti fulani.

Kwa ujumla, tunaweza kusema kuwa data katika utafiti ina nafasi kubwa hasa wakati wa uandishi wa ripoti ya utafiti. Mligo (2012:105) anasema, kwa kufuata uelewa huu ili kutoa ripoti iliyo nzuri, mtafiti ni lazima ayaelewe vema yale aliyoambiwa na watoa habari wake na kisha awe na uwezo wa kukielezea kile alichokielewa kwa watu wengine, yaani wasomaji wake. Hivyo ili wasomaji waweze kuelewa ni kitu gani mtafiti amekipata kutoka katika utafiti wake ni kwa sababu ya matumizi ya data au taarifa. Wataalam wengi wa utafiti wanaainisha aina kuu mbili za data. Kwa mujibu wa Kombo na Tromp (2006:100), Pons (1992:3-4), kuna aina mbili za data, ambazo ni Data msingi na Data upili.

3.8.1 Data za Msingi

Kombo na Tromp (2006:100) wanasema data msingi ni taarifa ambazo hukusanywa moja kwa moja kutoka kwa wahojiwa ama wahojiwa. Kwa mujibu wa Mligo (2012:104), data za msingi hukusanywa moja kwa moja kutoka kwenye eneo la utafiti. Kwa hiyo kulingana na Mligo, tunaweza kuona neno data limefasirika kama “habari” ya utafiti. Kwa ujumla, mbinu za kukusanyia data msingi ni kama vile majadiliano, usaili, hojaji na ushuhudiaji. Katika utafiti huu mtafiti alitumia data msingi ambazo zilipatikana kutokana na mbinu ya hojaji, na majadiliano ambazo zilionesha athari ya utamkaji wa maneno ya lugha ya Kiswahili.

3.8.2 Data za Upili

Data za upili ni data ambazo tayari zinapatikana, yaani ambazo tayari zilikwisha kusanywa na kuchambuliwa na watu wengine (Kothari 2004:111). Kothari anaendelea kueleza kuwa data za upili zinaweza kuwa zimechapishwa au kutochapishwa. Mara nyingi data upili hupatikana katika machapisho, majarida, rekodi za umma na takwimu, ripoti zilizoandaliwa na tasnifu mbalimbali nakadhalika.

3.9 Uchanganuzi wa Data

Uchanganuzi wa data za utafiti hutumia mikabala ya aina mbili. Mkabala wa kiidadi na mkabala usio wa kiidadi yaani wa kimaeezo. Naye Mligo (keshatajwa) anaeleza mkabala wa kiidadi ni mbinu ya kuchanganua data ambayo mtafiti hutumia namba kurekodi taarifa au huchanganuliwa kwa kutumia mbinu za kitakwimu. Naye Mligo anaeleza kuwa mkabala usio wa kiidadi ni mbinu ya kuchanganua data ambayo

mtafiti huchanganua, hueleza na kufafanua data zake kwa njia ya maelezo. Aidha Kress (2008) anafafanua mkabala huu kuwa unaelezea vipi na kwanini matukio yametokea. Kwa kuzingatia umuhimu wa kila mkabala, mtafiti aliamua kuchanganua data za utafiti kwa kutumia mkabala wa kiidadi na usio wa kiidadi (kimaelezo). Mtafiti aliamua kutumia mkabala wa kiidadi ili kupata data za kitakwimu za wahojiwa.

Vilevile, mkabala usio wa kiidadi ulitumika katika uchanganuzi ambao majibu yake yalikuwa katika njia ya kimaelezo ambayo yalikusisha maoni na mapendekezo ya wahojiwa. Mtafiti aliweza kutumia mkabala huu katika kubainisha sababu za athari hizo kwa wazungumzaji wa Kinyaturu wanaojifunza lugha ya Kiswahili kama lugha ya pili kwao. Pia, mkabala huu ulitumika kwenye kukusanya maoni na mapendekezo ya wahojiwa kwenye mbinu mbalimbali zitakazotumika kuwasaidia wanafunzi walioathiriwa na Kinyaturu wanapojifunza lugha ya Kiswahili.

3.10 Uthabiti na Kuaminika kwa Mbinu za Utafiti

Katika sehemu hii tumeelezea uthabiti wa mbinu za ukusanyaji wa data na kukubalika kwa data.

3.10.1 Uthabiti wa Mbinu za Kukusanyia Data

Moja ya sifa kuu ya data ni uthabiti wa data zilizopatikana. Kothari (2004) anafafanua kwamba uthabiti wa data ni kiwango ambacho mbinu za utafiti unapimia kile kilichotakiwa kupimwa na mbinu hiyo. Naye Singh (2007) anasisitiza kuwa mbinu zote zilizotayarishwa kwa ajili ya kufanyia utafiti lazima zipimwe kuona

kama zinafaa kutumika katika mazingira halisi yaliyokusudiwa. Mtafiti aliamua kuzipima hojaji kwa watu wasio walengwa lakini kimsingi walionekana kufanana katika nyanja za kielimu kabla ya data za utafiti kukusanywa. Lengo kuu ilikuwa ni kuzima hojaji kuona kwamba zinajibika. Pia, kuona iwapo mtafiti anaweza kupata taarifa au data anazozitarajia kulingana na utafiti wake. Katika utafiti huu hojaji zilijaribiwa kwa kuwahoji wazungumzaji asilia wa lugha ya Kinyaturu.

3.10.2 Kuaminika kwa Data

Mligwa (2012) anaeleza kuwa kuaminika kwa data za utafiti hutokana na uwezo wa mbinu za utafiti wa kuzalisha matokeo yale yale yaliyokusudiwa kwa kutumia mbinu hizo. Kuaminika kwa data ni pale ambapo kunakuwa na uhusiano kati ya taarifa zilizotolewa na watu wale wale kwa muda tofauti. Katika utafiti huu, kuaminika kwa data za utafiti kulihakikiwa na mbinu nne ambazo mtafiti alizitumia katika ukusanyaji wa data kama mtafiti alivyoeleza hapo awali katika sura hii.

Katika sehemu hii, matokeo yaliyopatikana yaliwasilishwa kwa kutumia maelezo, majedwali, michoro na vielelezo vilivyoonekana kwamba vinaweza kurahisisha uwasilishaji huo ili data na matokeo yaweze kueleweka vyema. Utafiti huu umetumia mbinu ya maelezo kuwasilisha data. Uwasilishaji data kwa mbinu ya maelezo ni mchakato binafsi sana ambao hautumii kanuni nyingi za kihesabu na majedwali. Kwa hiyo mtafiti umetumia mbinu ya maelezo na takwimu ili kubaini mawazo makuu yatakayotolewa na wahojiwa.

3.11 Vifaa vya Utafiti

Vifaa vya utafiti ni vitu ambavyo vinatumiwa katika tafiti mbalimbali kwa lengo la kukusanya data. Mulokozi (1983) amevitaja vifaa vya utafiti kama kuwa ni kalamu na karatasi, tepurekoda, kamera, kamera ya sinema, tepuvide na transleta (mashine zinazotafsiri maandishi kwa saada wa kompyuta). Katika utafiti huu, mtafiti aliweza kutumia vifaa kama kalamu, karatasi, kompyuta, simu ya mkononi na shajara. Vifaa hivi vilimwezesha mtafiti katika kazi zote za kitafiti, kuanzia mwanzo hadi mwisho, kwa ajili ya kuhifadhi kumbukumbu ambazo zimetumika katika uandishi wa ripoti ya utafiti.

3.11.1 Kalamu na Karatasi

Katika utafiti huu, mtafiti alitumia kalamu na karatasi katika kuweka kumbukumbu mbalimbali za data za utafiti kwa njia ya maandishi. Katika ukusanyaji wa data kwa njia ya hojaji, mtafiti aliwapa wahojiwa kalamu ili kujaza hojaji kwa urahisi. Pia kuna wakati mtafiti alikuwa anatumia kalamu na karatasi kwa ajili ya kujaza kumbukumbu za utafiti kama vile, kuhakiki idadi ya watafititiwa ambao wameshajaza hojaji na ambao bado, kupanga kazi ya siku kwa siku ya utafiti na pia kuchanganua data zilizokusanywa ya uwandani. Pia, vifaa hivi vilitumika kurekodi mahali na matukio mbalimbali yaliyojitokeza. Mtafiti alivitumia vifaa hivi kwa kuwa ni rahisi kuvibeba pia havina gharama.

3.11.2 Kompyuta

Kompyuta ni chombo cha kielektroniki chenye uwezo wa kupokea, kutoa, kukusanya na kutafsiri taaarifa au data. Kifaa hiki kilitumika katika utafiti huu ambapo mtafiti

alipitia matini mbalimbali zilizotafitiwa za kielektroniki zilizohusiana na utafiti. Kompyuta pia ilitumika katika kuweka utafiti huu katika hali ya kielektroniki na kuwekwa katika kumbukumbu ya kudumu ambapo utatumiwa na vizazi vijavyo. Hata hivyo kifaa hiki kilitumiwa na mtafiti katika maeneo ambayo yalikuwa na nishati ya umeme hivyo kilitumika tu kwa baadhi ya maeneo.

3.11.3 Simu ya Mkononi

Simu ya mkononi ni kifaa cha kielektroniki ambacho hutumika katika mawasiliano. Katika utafiti huu simu ya mkononi imetumika sana katika mawasiliano yote yaliyohusu utafiti. Mtafiti aliweza kutumia simu ya mkononi kuwasiliana na wahojiwa ili iwe rahisi kwao na kwa mhojiwa kupanga muda ambao wahojiwa na mtafiti ulionekana mzuri kukutana bila kuathiri ratiba ya wahojiwa na mtafiti. Mtafiti alikuwa anawasiliana na walimu wakuu na walimu wa kawaida katika kufanikisha utafiti huu. Simu ya mkononi licha tu ya kuwa chombo cha mawasiliano baina ya mtu na mtu, lakini pia kimeboreshwa sana ili kukidhi mahitaji ya sayansi na teknolojia iliyopo kwa sasa. Kifaa hiki kinaweza kutumika kama kamera, video kamera, kompyuta, na tepurekoda. Hivyo matumizi ya kifaa hiki pia kiliweza kutumika katika kukusanya na kuhifadhi data za utafiti.

3.12 Changamoto Zilizojitokeza Wakati wa Kukusanya Data

Katika zoezi la ukusanyaji wa data, mtafiti alikumbana na changamoto kadhaa kama ifuatavyo; Ugumu wa kuwapata wahojiwa kutokana na ratiba ya shule husika kuingiliana na mitihani ya ndani. Hali hii ilimfanya mtafiti kukaa katika sehemu moja kwa muda mrefu ili aweze kupata data.

Changamoto nyingine ilikuwa ni walimu wafundishao lugha ya Kiswahili katika shule zilizofanyiwa utafiti kutokuwa wamilisi wa lugha ya Kinyaturu. Walimu hawa walishindwa kueleza mifano ya maneno au msamiati ambao hutumiwa na wanafunzi wazawa wa Kinyaturu pale wanapokosa msamiati wa Kiswahili. Hata hivyo, walimu hawa waliweza kuonyesha kuwa zipo athari nyingi zitokanazo na lugha ya Kinyaturu katika ufundishaji wa lugha au somo la Kiswahili.

3.13 Maadili ya Utafiti

Ili kufanikisha utafiti huu, mtafiti aliwaeleza wahojiwa juu ya maadili ya utafiti ili waweze kutoa taarifa za ukweli na uhakika. Aker (2002) kama alivyonukuliwa na Adam (2008). Wametaja maadili ya Utafiti kuwa ni pamoja na haki ya kuwa na usiri, yaani mtafiti kutokutoa siri ya mhojiwa. Mlilo (2012) anaeleza kuwa maadili ni kanuni zilizowekwa na kukubaliwa na jamii ili kuongoza mwenendo wa maisha na tabia halisi ya maisha ya wanajamii inayohusika. Pia, alieleza haki ya mhojiwa kuhakikishiwa usalama wake, haki ya kujua madhumuni ya utafiti, haki ya kupata matokeo ya utafiti, haki ya kujibu maswali atakayopewa kujibu na haki ya kukataa kushiriki kwenye Utafiti. Hivyo, katika utafiti huu, mtafiti aliwahakikishia wahojiwa usiri wa yale waliyoyazungumza. Katika utafiti huu, mtafiti ametunza siri za wahojiwa wake ikiwa ni pamoja na maelezo na mahojiano yaliyofanyika wakati wa utafiti. Usiri huu utaendelea kutunzwa kwani mtafiti anazingatia jambo hilo.

3.14 Muhtasari wa Sura

Katika sura hii tumebainisha na kujadili eneo na mbinu zilizotumika katika kukusanya, kuwasilisha na kuchambua data za utafiti. Tumeanza kwa kuelezea eneo la utafiti kisha tumeendelea kubainisha na kujadili vipengele vingine mbalimbali. Vipengele hivyo ni usanifu wa utafiti, walengwa wa utafiti, sampuli na usampulishaji, zana za utafiti, mbinu za kukusanyia na uchanganuzi wa data. Mwisho, vipengele vya data za utafiti, uthabiti na ukubalifu wa data, vifaa vya utafiti, changamoto za utafiti na maadili ya utafiti vimejadiliwa katika sura hii..

SURA YA NNE

UWASILISHAJI NA UCHANGANUZI WA DATA

4.0 Utangulizi

Sura hii inahusu uwasilishaji na uchambuzi wa data. Vipengele vilivyowasilishwa katika sura hii ni pamoja na athari za lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa Kiswahili kama lugha ya pili katika viwango vya kimsamiati, kimatamshi, kimaana na kimiundo. Pia, zinabainishwa sababu zinazochangia athari za lugha ya Kinyaturu wakati wa ujifunzaji wa Kiswahili kama lugha ya pili, Pia, mbinu za kuboresha ufundishaji wa Kiswahili kama lugha ya pili zimependekezwa katika sura hii.

4.1 Uchambuzi wa Data

Sehemu hii imehusu uwasilishaji na uchambuzi wa data za uwandani za utafiti huu. Uwasilishaji na uchambuzi wa data uliukilia kufikia lengo kuu la utafiti ambalo lilikuwa ni kuchunguza athari za lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili. Ili kufikia lengo hilo, utafiti huu umeongozwa na malengo mahususi matatu. Lengo la kwanza likikuwa ni kubainisha athari za lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa Kiswahili kama lugha ya pili. Lengo la pili lilitaka kubainisha sababu za athari hizo kwa wazungumzaji wa Kinyaturu wanaojifunza Kiswahili kama lugha ya pili. Tatu, kupendekeza mbinu mbalimbali zitakazotumika kuwasaidia wanafunzi walioathiriwa na Kinyaturu wanapojifunza Kiswahili kama lugha ya pili. Uwasilishaji, uchambuzi wa data pamoja na mjadala kuhusu malengo hayo unafanywa katika sehemu zitakazofuata.

4.2 Athari za Lugha ya Kinyaturu katika Ujifunzaji wa Kiswahili

Kama tulivyodokeza hapo juu, lengo la kwanza la utafiti huu lilikuwa ni kubainisha Athari za lugha ya Kinyaturu zinazojitokeza katika ujifunzaji wa Kiswahili kama lugha ya pili. Data za utafiti kuhusu lengo hili zilikusanywa kwa kutumia mbinu za hojaji, majadiliano na mahojiano. Mtafiti alikusanya data za uwandani kutoka kwa wahojiwa ili kupata majibu ya maswali yaliyolenga kujibu lengo hili. Katika utafiti huu tumebaini kuwa kuna athari kuu nne zinazojitokeza kwa wanafunzi wazawa wa Kinyaturu wanapojifunza Kiswahili kama lugha ya pili. Athari hizo ni pamoja na athari za kisemantiki (kimaana), athari za kimsamiati, athari za kifonolojia (kimatamshi) na athari za kisintaksia (kimuundo).

4.2.1 Athari za Kisemantiki (kimaana)

Kwa mujibu wa Richards (1985) semantiki ni stadi ya maana. Stadi hii inajishughulisha zaidi na maana katika muktadha wa lugha ya mwaanadamu. Ni utanzu wa isimu unaochunguza maana katika lugha ya mwanadamu. Semantiki ni tawi la isimu linalojishughulisha na maana katika lugha. Huchunguza maana iliyowazi na ile iliyofichika. Pia huchunguza uhusia wa maneno katika kuunda tungo zenye maana katika lugha zinamotumika. Katika utafiti huu, mtafiti alibainisha kuwa wazungumzaji wa lugha ya Kinyaturu walikuwa wanafanya makosa ya kisemantiki katika maneno yao. Kwa mfano mzungumzaji wa Kinyaturu anapoongea “nifanyie maji” badala ya “niwekee maji” hili ni kosa la kisemantiki ambalo lipo sana katika jamii ya Kinyaturu.

Semantiki kama taaluma yaisimu inajishughulisha na uchunguzi na uchambuzi wa maana za maneno au tungo katika lugha. Hii ni taaluma inayochunguza na kuchambua maana ya hisia na vitu halisi kimaneno. Semantiki hutafiti maana za mofimu, fonimu, neno na tungo. Kwa sababu hiyo, mtafiti aliokuwa anashughulikia athari zote zinazojitokeza za lugha ya Kinyaturu katika kujifunza lugha ya Kiswahili kwa kuangalia maeneo yote ya lugha kama vile sauti, maneno na sentensi.

Data za uwandani zinaonesha kuwa baadhi ya wanafunzi wazawa wa Kinyaturu wajifunza lugha ya Kiswahili hutafsiri maneno au sentensi zilizoko katika lugha ya Kiswahili kimakosa; jambo ambalo husababisha athari za kimaana katika lugha ya Kiswahili. Kwa mfano, katika mahojiano na wanafunzi wa jamii ya Kinyaturu, mara nyingi sana walipenda kutumia maneno haya, “nifanyie maji” badala ya “niwekee maji”, “kuku ameweka yai” badala ya “kuku ametaga yai”. Makosa haya hufanya msikilzaji wa lugha ya Kiswahili kutopata maana halisi ya tungo.

Matokeo haya ya utafiti yanaungwa mkono na Idanis (2005) ambaye anaeleza kuwa athari za kimaana zinazojitokeza katika lugha ya Kiswahili baada ya mtu kuathiriwa na matumizi ya lugha ya awali. Ingawa makosa hayo ya kimaana yamezoeleka na kuonekana kuwa ni ya kawaida miongoni mwa watumiaji wa Kiswahili na kwamba kinachozungumzwa hueleweka kwa msikilzaji, bado hali hii hutia doa katika lugha ya Kiswahili. Wakati mwingine huweza kuathiri mawasiliano pale neno lililosemwa wanapochukua maana nyingine kwa mfano: - Mzungumzaji wa Kinyaturu anapotamka neno “nifanyie” badala ya “niwekee” “ameweka” badala ya “ametaga”.

Jedwali namba 4.1 linaonesha mifano ya athari za kimaana zitokanazo na wanafunzi wazawa wa Kinyaturu wanapojifunza Kiswahili kama lugha ya pili.

Jedwali 4.1: Athari za Kimaana katika Kiswahili

Makosa ya Kimaana	Neno sahihi kwa Kiswahili
Nifanyie maji	Niwekee maji
Kuku ameweka yai	Kuku ametaga yai
Kuku amekufa	Babu amefariki
Asha amebewa na gari	Asha amesafiri kwa gari
Nimetoswa	Nimeingiliwa na uchafu jichoni
Naona njaa	Nahisi njaa

Chanzo: *Data ya Uwandani, (2018)*

Katika jedwali namba 4.1 linaonekana kwamba wanafunzi wanatumia maneno yenye miundo sawa au inayokaribiana na ile ya Kiswahili sanifu wakidhani kuwa maana yake ni sawa. Kwa mfano, mwanafunzi anapoandika, “Kuku ameweka yai” kitenzi “ameweka” kinazua utata na hata maana iliyokusudiwa kupotea kwani tunabaki kujiuliza, tangu lini kuku akaweka, je, kuku ana uwezo wa kuweka kitu? Baadhi ya maneno yaliyotumiwa na wanafunzi yalikuwa ya maneno ya aina tofauti. Kwa mfano, “Aisha amebewa na gari” Hapa, maana inapotoshwa kwa kuwa mwanafunzi anatumia umbo la kuunganisha badala ya kutumia umbo la kuhusisha (kwa) yaani, “Aisha amesafiri kwa”, sentensi kama “naona njaa” badala ya “nahisi njaa”. Hapa inamaanisha macho yana uwezo wa kuona njaa kitu ambacho si kweli na kinapotosha maana iliyokusudiwa ya “kuhisi”. Matokeo haya yanaweza kuakisi kile

ambacho kimeoneshwa kwenye Nadharia ya Giles pia hufafanua kuwa makutano au mawasiliano ya kiisimu yanafasiliwa kama mbinu ambayo hutumiwa na watu wengine kwa lengo la kukubalika katika jamii hiyo.

4.2.2 Athari za Kimsamiati

Aidha, Massamba (1987) anaeleza kuwa msamiati ni maneno yanayotumika kwenye jamii yanayoweza kutumiwa katika muktadha mmoja ama mwengine. Hivi ni kusema kwamba msamiati huo huweza kutoa maana tofauti na ile maana inayojulikana au kuzoeleka. Kwa vile utafiti wetu utaangalia uibukaji wa maana mpya ya msamiati katika muktadha wa kisiasa maelezo haya yatatoa mwangaza wa kutosha katika utafiti wetu.

Data za utafiti zimebaini kuwa, asilimia 65% ya wanafunzi waliohojiwa walishindwa kutamka maneno ya lugha ya Kiswahili kwa ufasaha. Hii inatokana na ukweli kwamba wazungumzaji wa lugha ya Kinyaturu kukosa baadhi ya maneno ya Kiswahili. Hivyo, kuwafanya kutamka maneno ya Kiswahili kama msamiati wa Kinyaturu. Mtafiti alibaini kuwa katika jamii ya Kinyaturu hilo si tatizo kwani wao huelewana vizuri, lakini changamoto inakuwa kwa mtu ambaye si wa jamii hiyo kwani hushindwa kabisa kupata maana halisi iliyokusudiwa. Baadhi ya maneno hayo ni kama haya ni kama ilivyooneshwa kwenye jedwali namba 4.2.

Jedwali 4.2: Athari Kimsamiati

Idadi ya wanafunzi (97)			
Kinyaturu	Kiswahili	Waliotamka vizuri	Waliokosea kutamka
Mimbe	Mlenda	18 (18.6%)	79 (81.4%)
Lade	Matunda	34 (35.1%)	63(64.9%)
Sasati	Matunda pori	46(47.4%)	51(52.6%)
Mahanjo	Majani ya mlenda	37 (38.1%)	60 (61.9%)
Nkhangaa	Pombe ya asali	29 (29.9%)	68 (70.1%)
Msusa	Mboga ya majani	22(22.7%)	75(62.8%)
Nimemtanga	Nimemtangulia	43(44.3%)	54(55.7%)
Matogo	Matunda pori	29(29.9%)	68(70.1%)
Wastani		33(33%)	65 (67%)

Chanzo: *Data ya uwandani, (2018)*

Data za utafiti zinaonesha kuwa, wanafunzi wa Kinyaturu wanapozungumza lugha ya Kiswahili kuna wakati wanatumia maneno ya Kinyaturu kwenye lugha ya Kiswahili. Kwa mfano, mwanafunzi anaweza kusema “leo nimekula mimbe” akimaanisha “leo nimekula mlenda” neno “Mimbe amelitumia akimaanisha “Mlenda”.

Kutokana na mifano iliyotolewa hapo juu, inadhihirisha mambo mawili. Kwanza, maneno ya Kinyaturu yanapendwa kutumika kwa lengo la kurahisisha mawasiliano katika jamii. Hali hii hujitokeza zaidi kwa maneno ambayo hutumiwa sana katika matumizi ya kila siku kama, vyakula, matunda. Pili, inaonekana kuwa, wanafunzi wanatumia maneno ya Kinyaturu baada ya kukosa msamiati sahihi wa kutumia

kutoka kwenye lugha ya Kiswahili. Hali hii hujitokeza pale ambapo mtzungumzaji anakuwa ameathirika zaidi na lugha ya kwanza (Kinyaturu). Tatu ni mazoea ya kupenda kutumia lugha ya Kinyaturu kila siku. Nne, ni kawaida lugha kuathiriana pale zinapotumika lugha mbili kwa pamoja katika jamii. Katika jamii ya Kinyaturu, lugha ya Kiswahili hutumika kwa pamoja na lugha ya Kinyaturu. Kwa hiyo hata kwenye matamshi kutumika kwa pamoja si ajabu sana. Kwa mujibu wa Nadharia ya Giles makutano au mawasiliano ya kiisimu ni mbinu ambayo hutumiwa na watu wengine kwa lengo la kukubalika katika jamii hiyo. Kwa hiyo, kama jamii imekubaliana na inaelewana katika matumizi ya misamiati hiyo, basi jamii inaweza kuendelea kuitumia ingawa kwenye Kiswahili sanifu ni kosa.

4.2.3 Athari za Kimatamshi

Utafiti huu pia umegundua kuwa wazungumzaji wa lugha ya Kiswahili kutoka katika jamii ya Kinyaturu hufanya mkosa mengi ya kimatamshi. Data za utafiti uwandani zinaonyesha athari hizo kama ifuatavyo;

4.2.3.1 Athari za Ubadilishanaji wa Fonimu

Data za utafiti zinaonesha kuwa wanafunzi wa Kinyaturu wanaojifunza lugha ya Kiswahili waliweza kufanya makosa yalihusu matumizi ya fonimu fulani mahali ambapo fonimu nyingine iliyo sahihi ilistahili kutumiwa. Katika maneno yaliyoandikwa na wanafunzi wa jamii lugha ya Kinyaturu fonimu zilizobadilishana nafasi ni /r/ na /l/, kama inavyodhihirika katika jedwali namba 4.3.

Data za utafiti zinaonesha kuwa, kuna wakati wanafunzi hutumia herufi /r/ badala ya herufi /l/ katika matamshi na kuandika kwao. Utafiti huu umegundua kuwa, wanafunzi wengi wa Kinyaturu huchanganya herufi hizi kutokana na kuwa kwenye lugha ya Kinyaturu, herufi hizi hutumika kwa kubadilishana. Hii hufanya wanafunzi wengi wa jamii ya Kinyaturu hukanganyika wasijuwe jinsi ya kutumia fonimu hizi mbili ipasavyo. Wao hutumia fonimu /l/ mahali pa /r/ au /r/ badala ya /l/. Mwanafunzi anapojifunza Kiswahili inamlazimu kujifunza fonimu /l/ isiyopatikana katika lugha yake ya kwanza. Wanafunzi wengi hukosa kutofautisha fonimu hizi mbili hili hutokana na athari za lugha ya kwanza hasa mwanzoni mwa ujifunzaji wake lugha ya Kiswahili. Matatizo hutokea wakati sauti aliyoizoea mwanafunzi katika lugha ya Kinyaturu huwa haipatikani katika lugha ya Kiswahili. Hivyo mwanafunzi atatamka ilivyo karibu navyo. Katika mifano iliyoko hapo juu, mwanafunzi ametumia fonimu ya /r/ badala ya /l/ na mahali alipopaswa kutumia fonimu /r/ ametumia /l/.

Jedwali 4.3: Ubadilishanaji wa Fonimu

Kinyaturu	Kiswahili
Serikari	Serikali
Tulilipoti	Tuliripoti
Kuzilai	Kuzirai
Tulijalibu	Tulijaribu
Nzuli	Nzuri
Lipoti	Ripoti
Jalibu	Jaribu

Chanzo: *Data ya uwandani, (2018)*

Kutokana na mifano kwenye majedwali hayo matatu, ni wazi kuwa wanafunzi huchanganya sauti /l/ na /r/ kutokana na sababu tatu. Kwanza, fonimu hizi hukaribiana sana katika mfumo wa fonimu wa Kinyaturu. Kwa hivyo, wanafunzi wanaishia kutumia sauti hizi kiholela jambo ambalo huenda likazua utata wa kimaana. Kwa mfano, pale ambapo mwanafunzi anapoandika jaribu badala ya jaribu. Matumizi holela ya fonimu husababisha maneno mengine kukosa maana iliyokusudiwa kabisa. Kwa mfano, serikari badala ya serikali. Pili, data za utafiti zimebaini kuwa kosa hili la kuchanganya sauti ni mkakati wa kuwasiliana tu katika jamii ya Kinyaturu. Hoja hii inatiliwa nguvu na ukweli kwamba, watumiaji hawa wa lugha hii wanapowasiliana, mawasiliano yao hayakwamizwi kamwe. Data zinaonesha kuwa Wanyaturu wanapowasiliana wao kwa wao wanaelewana sana. Tatu, data zinaonesha kuwa kosa hili hutokea kwa kuhusisha mno kanuni za lugha ya Kinyaturu katika Kujifunza lugha ya kiswahili. Hapa, mwanafunzi hubaini kuwa lugha ya Kiswahili ina fonimu /l/, na /r/ walakini akazitumia bila kufahamu fika mahali zinapofaa kutumika kisahihi. Kama anavyoeleza Giles kwenye nadharia ya mawasiliano kuwa hapa kinachokuwa kinalengwa ni mawasiliano tu.

4.2.3.2 Athari ya matumizi ya /θ/

Fonimu hii ni kikwamizi na ni sauti ya meno ambayo hutamkwa wakati ncha ya ulimi ikiwekwa katikati ya meno ya juu na meno ya chini. Katika utamkaji wa sauti hii badala ya mkondo hewa kubanwa kabisa, huachiwa kupita lakini kwa kugusanisha ala sogezi na ala tuli kiasi kwamba sauti hutoka kwa kukwama kwama.

Data za utafiti zinaonesha kuwa, baadhi ya wazungumzaji wa lugha ya Kinyaturu wanaojifunza lugha ya Kiswahili hufanya makosa ya kimatamshi kwa baadhi ya sauti. Kwa mfano, sauti /θ/ hupotoshwa na kuwa /s/ yaani silabi tha, the, thi, tho, thu, hupotoshwa na kuwa sa se, si, so, su. Sauti /s/ na /θ/ zote ni vikwamizo, hivyo zina sifa zinazokaribiana kwani hutamkwa wakati ala za sauti zinapokaribiana na kupunguza upenyo wa bomba la sauti kiasi cha kufanya hewa ipite kwa shida na hivyo kusabisha mkwaruzo. Jedwali namba 4.4 linaonesha baadhi ya athari hiyo.

Jedwali 4.4: Mifano ya Athari katika Matumizi ya θ

Neno sahihi	Neno lisilo sahihi	Waliotamka vizuri	Waliokosea kutamka
Thelathini	Selasini	6.3%	93.7%
Thamani	Samani	3.8%	96.2%
Thawabu	Sawabu	1.6%	98.4%
Theluthi	Selusi	7.9%	92.1%
Theluji	Seluji	7.9%	98.4%
Wastani		5.0%	95%

Chanzo: Data ya Uwandani, (2018)

Katika jedwali namba 4.4 watafitiwa walitumia /s/ badala ya /θ/. Kasoro hii imetokana na ukweli kwamba katika jamii ya Kinyaturu hakuna fonimu /θ/. Hali hii ilimfanya mtafitiwa husika kutumia /s/ ambayo inapatikana katika lugha yake ya kwanza; na hivyo kusababisha kuwapo kwa upungufu wa kimaendelezo katika neno husika. Kwa hiyo maneno kama theluji, yanatamkwa kama seluji, thawabu inatamkwa kama sawabu na mengineyo kama ilivyo kwenye jedwali namba 4.4.

Kinachotokea katika jamii ya Kinyaturu ni kile ambacho kimeaninishwa kwenye Kwa mujibu wa Nadharia kidhi ya mawasiliano (NKM) watu hueleza historia ya uzoefu wao katika mawasiliano kupitia matamshi na tabia zao ili kuonesha kuwepo kwa ufanano wa matamshi na tabia fulani katika mazungumzo. Kwa hiyo mwanafunzi wa Kinyaturu anaposema “semanini” badala ya “themanini” huonesha mfanano wa matamshi kati ya sauti iliyoko kwenye lugha yake na sauti iliyoko kwenye lugha anayojifunza.

4.2.3.3 Athari katika Matumizi /ð/

Data za utafiti zinaonesha kuwa, baadhi ya wazungumzaji wa lugha ya Kinyaturu wanaojifunza lugha ya Kiswahili hufanya makosa ya kimatamshi kwa baadhi ya sauti. Sauti /z/ na /ð/ zote ni vikwaruzo. Hutamkwa wakati ala za sauti zinapokaribiana na kupunguza upenyo wa bomba la sauti kiasi cha kufanya hewa ipite kwa shida na hivyo husababisha mkwaruzo. Hii ni fonimu kikwamizi na ni sauti ya inayotamkiwa kwenye meno. Ni sauti ambayo katika utamkaji wake mkondo hewa kubanwa kabisa, kisha huachwa kwa kukwama katikati ya meno ya juu na ya chini. Badala ya mkondo hewa kubanwa kabisa, huachiwa kupita lakini kwa kugusanisha alasogezi na ala tuli kiasi kwamba sauti hutoka kwa kukwama kwama. Sauti /ð/ hupotoshwa na kuwa /z/ yaani dha dhe dhi dho dhu hupotoshwa na kuwa za, ze, zi zo zu. Kama inavyoonesha kwenye jedwali namba 4.5.

Jedwali 4.5: Athari katika matumizi /ð/

Neno sahihi	Neno lisilo sahihi
Adhabu	Azabu
Dhorota	Zorota
Dhiki	Ziki
Dhahabu	Zahabu
Afadhali	Afazali
Wastani	

Chanzo: *Data ya Uwandani, (2018)*

Data za utafiti zinaonesha kuwa makosa ambayo wanafunzi waliyafanya ya kuchanganya sauti ni matokeo ya athari ya lugha ya Kinyaturu kwa namna mbili. Kwanza, sauti /ð/haimo katika mfumo wa kifonolojia wa Kinyaturu. Pili, sauti ii hii ambayo haimo katika mfumo wa sauti ndiyo inayotumika kimaandishi kuwakilisha sauti /ð/. Hapa kuna hitilifu inayotokana na waliotayarisha mfumo wa fonolojia ya Kinyaturu kwa ujumla. Vilevile, kosa hili linaweza kuwa linatokana na ufundishwaji usiofaa, hivi kwamba wanafunzi wamerithishwa makosa jambo ambalo linakuwa gumu kwao kulifahamu. Hali inapokuwa hivi wanafunzi huchanganyikiwa ni sauti ipi kati ya hizo mbili wanafaa kutumia jambo ambalo huchangia uchanganyaji huu. Hata hivyo ni muhimu kisisitiza kwamba, fonimu hizi zinakaribiana katika sifa zake za kifonetiki maadam hutamkiwa mahali pamoja na katika jinsi ya kutamka (vikwamizwa) isipokuwa tu kwamba /ð/ ni ghuna na /ə/sighuna. Kwa mantiki hii basi, mwanafunzi anapotumia sauti mojawapo ya hizi badala ya yenzake, ule mtengano mkubwa wa sifa za kifonetiki hautokei. Hali hii inakuwa tofauti katika

lugha za Kinyaturu kama data za utafiti zinavyoonesha kuwa tabia ya wazungumzaji hawa kutumia sauti /z/ badala ya /ð/, kwa mfano, kusema /zambi/ badala ya /dhambi/. Fonimu /ð/ hutamkwa kwa ulimi na meno. Kinyaturu hakina sauti ya meno na ulimi kama /ð/ kwa hivyo sauti /z/ ambayo ni ghuna kama ilivyo / ð/ ndiyo hutamkwa badala yake. Sauti /z/ hutamkwa wakati bapa la ulimi hukaribiana sana na kaakaa gumu na huku hewa ikipitishwa kwa mkwamzo kandokando mwa ulimi na kusababisha mkwaruzo. Ala hizo husika ndizo zinakaribiana na za kutamka sauti /ð/. Kwa hivyo, mzungumzaji wa Kiolusuba hutumia /z/ ambayo hukaribiana na /ð/ kwa kiasi fulani.

4.2.3.4 Uchopekaji

Massamba (2004) anaeleza kwamba uchopekaji ni uingizaji wa irabu, kiyeyusho au konsonanti katika neno. Uchopekaji pia ni mchakato wa kifonolojia unaorejelea hali ambapo kipashio huongezwa katika neno. Matokeo ya hali hii ni kujazwa kwa neno ambalo linasheheni sauti ya ziada ambayo haikuwapo katika neno la msingi. Baadhi ya wazungumzaji wa lugha ya Kinyaturu huchopeka silabi mojawapo hasa mwanzoni mwa neno husika. Katika utafiti huu, mtafiti alikuatana na wanafunzi ambao walishindwa kutamka vizuri baadhi ya maneno ya Kiswahili kwa ufasaha.

Utafiti ulibaini kuwa wanafunzi wa Kinyaturu katika ujifunzaji wao wa lugha ya Kiswahili wanapoongeza viambishi visivyohitajika mwanzoni mwa maneno. Kwa mfano neno “bati” atasema “ibati”, “Kanga” atasema “ikanga”. Utafiti ulibaini kuwa mara nyingi mzungumzaji wa lugha ya Kinyaturu hufanya hivi kwa lengo tu la kukidhi haja ya mawasiliano kati yake na yule anayemsikiliza. Hajali kuhusu

kukosea usahihi wa utamkaji wa neno bali lengo lake huwa ni kufikisha ujumbe na maadamu mawasilino yanakuwepo, basi lengo limefanikiwa.

Wazungumzaji wa lugha ya Kiswahili walioathiriwa na lugha Kinyaturu huongeza viambishi mahali pasipohusika wakati wa kuzungumza lugha ya Kiswahili, lengo lao ni kukidhi mazungumzo ya wakati huo. Chanzo cha data hii ni kutoka kwa watafitiwa ambao ni walimu wa somo la Kiswahili waliojibu dodoso la swali lililouliza ni athari zipi zinazodhihirika kwa wanafunzi wa Kinyaturu katika kujifunza Kiswahili. Ifuatayo ni baadhi ya mifano iliyotolewa kutoka kwa watafitiwa. Kwa ujumla utafiti huu ulibaini kuwa Wanyaturu wengi huongeza vitamkwa visivyo vya lazima katika maneno ya lugha ya Kiswahili kama mifano ya baadhi ya maneno yaliooneshwa na watafitiwa katika utafiti huu kwenye jedwali namba 4.6.

Kwa mzungumzaji wa Kiswahili sanifu anaposikia utamkaji wa maneno ya Kiswahili kwa namna hii hujua moja kuwa anayezungumza si mahiri katika lugha ya Kiswahili. Ni rahisi sana kwa anayejua kutambua na kubashili kuwa mzungumzaji huyu ni mtu aliye athiriwa na lugha ya Kinyaturu. Mtaalamu wa Kiswahili hugundua kwa sababu, huwa tayari anajua sauti za lugha ya Kiswahili zina tamkwaje na mahali pakutamkia. Mzungumzaji wa lugha ya Kinyaturu hutumia nguvu sana wakati wa kutamka maneno hivyo hivyo wakati wa kuzungumza lugha ya Kiswahili hutumia nguvu ile, ndiyo maana wanaongea maneno kwa kuweka mkazo hata pasipohijika. Utafiti huu huleta mabadiliko katika matamishi ya lugha ya Kiswahili kutokana na athari kubwa ya lugha ya Kinyaturu kwa wazungumzaji. Mtu anayeweza kutambua utofauti huu ni lazima awe anaifahamu lugha ya Kiswahili sanifu. Athari mojawapo

ni kuongeza vitamkwa vya maneno yenye makosa katika sentensi, na makosa katika matamshi. Utafiti huu ulionyesha kuwa, waliothiriwa na lugha ya Kinyaturu wengi wao ni wale ambao ndio kwa mara ya kwanza wanajifunza lugha ya Kiswahili.

Jedwali 4.6: Mifano ya Uchopekaji wa Silabi katika Neno

Kiswahili	Kinyaturu
Bati	Ibati
Ule	Hule
Uzi	Huzi
Maskini	Masikini
Sitaisahau	Sitahisahahu
Chungwa	Ichungwa
Godoro	Igodoro
Dirisha	Idirisha
Pazia	Ipazia
Gauni	Igauni
Ua	Iua
Chanuo	Ichanuo
Dukani	Ndukani
Uchaguzi	Uchanguzi
Sebuleni	Sembuleni

Chanzo: *Data ya Uwandani, (2018)*

Kwa mujibu wa data za utafiti zilizokusanywa kwenye jedwali namba 4.6, uchopekaji mwingi uliojitokeza ulihusu sauti /i/ mwanzoni mwa neno. Maneno yaliyoathiriwa na mchakato huu wa kifonolojia ni pamoja na "idirisha", "ibakuli", "ishati", yanaonesha jinsi irabu /i/ ilivyochopekwa mwanzoni mwa neno. Hivyo basi, uchopekaji wa /i/ katika mifano husika ulililienga kuyafanya maneno hayo yakubaliane na misingi ya Kinyaturu. Hali hii ilisababisha kosa kwa kuwa kinyume na Kinyaturu, lugha ya Kiswahili ina silabi za konsonanti.

Data za utafiti zilioneshwa kuwa sauti /i/ huchopekwa mwanzoni mwa maneno kimazoea. Watafitiwa husika waliunda athari za kifonolojia za lugha ya kwanza katika Kiswahili silabi ambazo zina sauti mwambatano pale ambapo hazikustahili kwa kuchopeka sauti nazali. Hali hii imetokana na usahihishaji uliokithiri ambapo mwanafunzi hajui wapi atumie sauti husika katika maneno na wapi asizitumie.

Katika mfano wa kwanza, uchopekaji wa irabu /i/ mwanzoni mwa neno husika umetokana na mazoea ya watumiaji wa Kinyaturu wa kuanza maneno hususani nomino kwa irabu. Ni nadra kupata maneno ya Kinyaturu yakianza kwa konsonanti. Hali hii ndiyo imehamishiwa katika uendelezaji wa maneno ya Kiswahili. Matumizi ya irabu mwanzoni mwa maneno mbalimbali na wazawa wa Kinyaturu hunuiwa kurahisisha utamkaji wa maneno husika. Lakini mfano wa pili na wa tatu kumefanyika uchopekaji wa sauti /h/ mwanzoni mwa maneno husika. Kasoro hii inatokana na matamshi ya wazawa wengi wa jamii-lugha ya Kinyaturu hususani katika maneno yanayoanza kwa irabu. Mara nyingi /h/ huongezwa mwanzoni wakati wa kutamka maneno ya aina hiyo. Mtafiti aliweza kugundua kasoro hii baada ya

kuwaambia wanafunzi kuandika baadhi ya maneno kwa lugha ya Kiswahili, lakini pia hata katika utamkaji wao wa maneno hayo sauti /h/ iliweza kusikika ikitamkwa na watafitiwa. Uchopekaji huu pia ulifanyika kwa baadhi ya maneno katikati mwa neno bila wao kujua. Kwa mfano neno “maskini” lilichopekwa sauti /i/ katikati mwa neno na kutamkwa “masikini”. Utafiti uligundua kuwa uchopekaji huu unatokana na ukosefu wa umahili wa lugha ya Kiswahili kwa watafitiwa.

Katika mifano mitatu ya mwisho, watafitiwa walichopeka sauti nazali mahali isipohitajika. Uchopekaji huo umevyaza sauti mwambatano /nd/, /ŋ/ na /mb/ ambazo zimetumika katika sehemu isiyotakiwa. Hali hii ilitokana na tatizo la sauti mwambatano kwa wazawa wa Kinyaturu katika kutumia sauti hizo kisahih. Hili ni tatizo sugu katika baadhi ya jamii-lugha kama inavyojitokeza kama kasoro za uchopekaji. Mfano wa mwisho nao unadhihirisha uchopekaji wa /h/ katika maneno mawili husika. Tatizo hili limejitokeza katika mazingira ambamo irabu pekee ingetumiwa. Utafiti ulibaini kuwa haya ni makosa ya kimazoea ya watafitiwa wa Kinyaturu kwani irabu ikitokea peke yake huchopekewa /h/ bila kugundua. Katika neno hili, uchopekaji wa /h/ ulitokea mwanzoni ambapo /i/ ilistahili kuwa silabi iliyojisisimamia. Kwa neno kama “sitahisahahu” linaonesha namna /h/ imechopekwa mara mbili katikati na mwishoni mwa neno. Uchopekaji wa kwanza umetokea kabla ya /i/ ilhali wa pili umetokea kabla ya /u/. Tatizo la uchopekaji wa sauti kwa njia pungufu lilidhihirika pia katika insha za watafitiwa wazawa wa Kinyaturu. Uchopekaji ulitokea zaidi mwanzoni mwa maneno na kwa kiasi katikati mwa maneno kama inavyooneshwa kwenye jedwali namba 4.6. kwa majibu wa Nadharia Kidhi ya Mawasiliano (NKM) iliyoasisiwa na Giles (1973), yeye anafafanua kuwa

sababu kuu ya kubadili matamshi ni kuonesha makubaliano na uhusiano kwa watu wengine.

4.2.3.5 Undondoshaji wa Sauti

Kwa mujibu wa Massamba (2004) anaeleza kuwa udondoshaji sauti ni uondoaji wa ama kwa makusudi au kwa bahati mbaya wa sauti moja au mbili katika neno. Kwa kawaida udondoshaji wa sauti huwa ni wa namna tatu, udondoshaji wa sauti mwanzoni, katikati ama mwishoni mwa neno. Baadhi ya wazungumzaji wa lugha ya Kinyaturu huathiriwa na lugha yao kiasi kwamba wazungumzapo lugha ya Kiswahili hudondosha baadhi ya sauti.

Data za utafiti zinaonesha kuwa, baadhi ya wazungumzaji wa lugha ya Kinyaturu wanaojifunza lugha ya Kiswahili hufanya makosa ya kimatamshi kwa baadhi ya sauti kwa kudondosha baadhi ya sauti.

Jedwali 4.7: Jedwali linaonyesha mifano ya udondoshaji wa silabi katika neno

Kiswahili	Kinyaturu
Gharama	Garama
Kuvuja	Kuvunja
Shitakiwa	Stakiwa
Hospitali	Sipitali
Asubuhi	Asubui
Shule	Sule
Hasara	Asara

Chanzo: Data ya Uwandani, (2018)

Data za jedwali namba 4.7 zinaonesha kuwa wanafunzi wengi wa Kinyaturu waliondoa baadhi ya vipashio katika baadhi ya maneno kwa njia ambayo inakiuka taratibu za lugha ya kiswahili. Kwa mfano, neno “kustakiwa”, linadhihirisha kudondoshwa kwa sauti /h/ ambayo inatakiwa kutokea baada ya /s/ ili kuunda sauti /ʃ/. Vivyo hivyo sauti /ʃ/ inayotakiwa kutumiwa katika neno “garama”, ni tatizi kwa wanafunzi wazawa wa Kinyaturu kutokana na hali kwamba ni nadra sauti hiyo kupatikana katika lugha ya Kinyaturu.

Kutokana na uchanganuzi wa maneno ya wanafunzi wa Kinyaturu, mifano inayodhihirisha kuwa sauti nazali /h/ ndiyo imedondoshwa zaidi kuliko sauti zingine katika matamshi ya watafitiwa na hivyo, kuleta upungufu katika maneno husika. Udondoshaji huu ulitokea katika mazingira ambamo irabu mbili zimetumika na kuhitaji fonimu hiyo itokee katikati yao. Mifano ya udondoshaji huu inadhihirika kwenye jedwali namba 4.7 ambapo maneno kama “asubui”, “sule”, “asara” yamejitokeza huku sauti /h/ ikiwa imedondoshwa. Utafiti ulibaini kuwa kosa hili hutokea kwa kiwango kikubwa kwani sauti /h/ haitumiki sana katika lugha ya Kinyaturu. Ukosefu wa sauti hiyo kunawafanya wazawa wa jamii-lugha husika kutoitumia pale inapostahili kutumiwa. NKM inabainisha kuwa binadamu hujitahidi kuzungumza lugha au kuiga namna fulani ya matamshi ya lugha na msamiati mpya kutoka kwa msikilizaji wake ili tu aweze kukidhi haja ya mawasiliano. Hufanya hivyo ama kwa kujua au kutokujua kwa kufikiria au bila kufikiria. Lakini lengo kuu huwa ni kufikia lengo la mawasiliano tu.

4.2.4 Athari za Kisintaksia (kimuundo)

TUKI (1990) wanaeleza kuwa sintaksia tawi la sarufi linaloshughulikia uchanganuzi wa mpangilio na uhusiano wa vipashio katika kila sentensi. Massamba na wenzake (2001) anasema kuwa, sintaksi (au sarufi miundo/muundo) ni tawi la isimu au taaluma ya sarufi inayoshughulikia namna ambavyo vikundi vya maneno na sentensi mbalimbali zinajengwa katika lugha. Hasa hushughulikia kanuni zinazotawala mfumo wa vipashio vya lugha. Sarufi muundo hushughulikia kanuni zinazotawala mpangilio wa maneno katika lugha husika ili kujenga (kuunda tungo yenye maana).

Kwa ujumla twaweza sema isimu miundo ni utanzu wa sarufi ama kiwango cha isimu ambacho hujishughulisha na uchanganuzi wa mpangilio wa maneno katika sentensi na uhusiano wa vipashio vyake katika kutengeneza tungo yenye uarifishaji kamili. Katika sintaksia kitu cha msingi sana kinachozingatiwa zaidi ni sheria, kanuni, ambazo hufuatwa katika kuyapanga maneno ya lugha katika mfuatano unaokubalika na wenye kuleta maana inayoeleweka. Palipo na lugha yoyote huwa na utaratibu wake maalumu wa kupanga vipashio katika tungo au sentensi. Licha ya isimu miundo huchunguza uhusiano wa maneno katika tungo na kubainisha jinsi maneno yanavyoweza kumiliki na kutawala mengine.

Data za utafiti ziliweza kubaini makosa ya kisintaksia kwa mwanafunzi wa jamii ya Kinyaturu anayejifunza lugha ya Kiswahili kama yafuatayo.

Kwa mfano:-

- (i) Hante haandikagi kila siku, badala ya Hante huwa haandiki kila siku
- (ii) Joseph anachezaga mpira, badala ya Joseph huwa anacheza mpira

Athari za lugha ya Kinyaturu hujitokeza katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili kwa upande wa tungo. Athari hizi kutokana na muundo wa sentensi za Kinyaturu ambapo wanafunzi hujikuta wakizungumza lugha potofu pale wanapotafsiri sentensi bila kuzingatia muundo wa sentensi za Kiswahili.

Jedwali 4.8: Mifano ya Uchopekaji wa Silabi katika Neno

Umbo lisilo sahihi	Umbo sahihi
Hante haandikagi kila siku	Hante huwa haandiki kila siku
Niliendaga kwa mjomba	Nilikwenda kwa Mjomba
Joseph anachezaga mpira	Joseph huwa anacheza mpira
Nakuaga wa kwanza kula	Huwa nakuwa wa kwanza kula.
Hayupogo siku za jumapili.	Huwa hayupo siku za jumapili.
Anapitaga kila siku.	Huwa anapita kila siku.
Hafikagi shuleni mapema.	Huwa hafiki shuleni mapema.

Chanzo: *Data ya uwandani, (2018)*

Jedwali namba 4.8 linaonesha baadhi ya sentensi za Kiswahili na jinsi zinavyopotoshwa na wazungumzaji wa lugha ya Kinyaturu. Jedwali namba 4.8 linaonesha jinsi ambavyo lugha Kinyaturu inavyoathiri uzungumzaji wa lugha ya Kiswahili. Katika jamii ya Kinyaturu, ni rahisi kumkuta mwanafunzi akizungumza “kuku zangu zimepotea” badala ya “kuku wangu wamepotea”, ama “Shangazi wangu amekuja” badala ya “Shangazi yangu anakuja”

Mtafiti alibaini kuwa wazungumzaji wa lugha ya Kinyaturu wao hulenga kufikisha tu ujumbe wa kimawasiliano bila kujali usahihi wa tungo husika. Matokeo haya ya utafiti yanaendana na utafiti wa(Giles, 1973) ambaye ni muasisi wa Nadharia Kidhi ya Mawasiliano (NKM) ambaye alibainisha kuwa binadamu hujitahidi kuzungumza lugha au kuiga namna fulani ya matamshi ya lugha na msamiati mpya kutoka kwa msikilizaji wake ili tu aweze kukidhi haja ya mawasiliano. Hufanya hivyo ama kwa kujua au kutokujua kwa kufikiria au bila kufikiria.

4.3 Sababu za Athari za Kinyaturu katika Ujifunzaji wa Kiswahili

Katika sehemu hii inabainisha na kujadili sababu za athari za Kinyaturu katika ujifunzaji wa Kiswahili kama lugha ya pili. Uwasilishaji na uchambuzi wa data katika sehemu hii unaukilia kujadili lengo mahsusi la pili ambalo lilikusudia kubainisha athari hizo. Utafiti huu umebaini kuwa kuna sababu mbalimbali ambazo huchangia athari hizo kwa wanafunzi wazawa wa Kinyaturu wanapojifunza Kiswahili kama lugha ya pili. Miongoni mwa sababu hizo ni kama zinavyobainishwa na kujadiliwa katika sehemu zifuatazo:

4.3.1 Uchache wa Walimu wa Somo la Kiswahili

Data za utafiti zilionesha kuwa katika shule za msingi ambazo utafiti huu umefanyika kwa maana ya shule ya msingi ya Ikiwu na Mnkwaee, mtafiti alikuta walimu wachache wa somo la Kiswahili. Kwa wastani kila shule ilikuwa na walimu watatu waliokuwa wanafundisha somo la Kiswahili kwa shule nzima. Hali hii huwafanya walimu kuhisi kuchoka kwa kulemewa na uwingi wa vipindi. Utafiti unaonesha kuwa somo la kiswahili lina kipindi kila siku kwa madarasa yote. Kwa

hiyo, walimu wengi hukwepa kufundisha somo hili kutokana na wingi wa vipindi darasani kwa wiki. Pamoja na hayo pia, bado walimu wa somo la Kiswahili kwa maana waliosomea kufundisha somo la Kiswahili ni wachache shuleni ukilinganisha na idadi ya wanafunzi na wingi wa vipindi.

Kwa mujibu wa data za utafiti, uchache wa Walimu wa lugha ya Kiswahili ni sababu mojawapo zinazochangia wanafunzi kuingiza athari za lugha ya kwanza katika ujifunzaji wa lugha ya pili. Baadhi ya Walimu wafundishao lugha ya Kiswahili huwa hawana umilisi wa lugha. Ujuzi mdogo wa lugha ya kufundishia huwa na athari hasi kwa ufundishaji na ujifuzaji. Mwanafunzi hujifunza kwa urahisi kutoka kwa mwalimu wake, kwa hiyo kama mwalimu si mmilisi wa lugha ya Kiswahili itamchukua mwanafunzi muda mrefu kujifunza lugha ya Kiswahili. Hii ni kwa sababu Mwalimu ni mzungumzaji wa lugha ya kwanza, naye ameathiriwa na lugha mama hiyo.

4.3.2 Ufundishaji Usiokidhi Matakwa ya Wanafunzi

Data za utafiti zinaonesha kuwa ili wanafunzi wajifunze vizuri walimu wana wajibu mkubwa wa kuhakikisha kuwa wanatengeneza mazingira mazuri ya kujifunzia na kufundishia ambayo yanakidhi matakwa ya wanafunzi katika kujifunza. Hapa kwa upande wa matumizi ya zana au vifaa vya kufundishia msamiati na vipengele vingine vya lugha ya Kiswahili lazima vihusike katika ufundishaji na ujifunzaji. Pia, ili lugha ya Kiswahili ieleweke vizuri, sharti walimu wabuni mbinu bora za ufundishaji, ufundishaji uambatane na matumzi ya zana na vitu halisi ili kurahisisha ufafanuzi wa maana ya msamiati.

Data ya uwandani zinaonesha kuwa walimu wanapaswa kufanya kila jitihada ili kuwa vielelezo katika ujifunzaji wa Kiswahili kwa wanafunzi wao hasa wakiwa nao shuleni. Walimu wanapaswa kuienzi lugha hii ya Kiswahili kwa kuwasiliana na wanafunzi wao na hata kuwasaidia katika mazoezi yao wakiwa shuleni. Hali hii itasaidia sana wanafunzi wanaojifunza Kiswahili, kuwajengea msingi na uwezo zaidi wa kujiamini wanapokuwa wanazungumza lugha ya Kiswahili mbele ya watu wengine. Pia walimu wawahimize wanafunzi wao kuwa na moyo wa kupenda kusoma vitabu mbali mbali vya hadithi vilivyoandikwa kwa lugha ya Kiswahili, lengo ni kukuza uwezo wa misamiati wa lugha ya Kiswahili kwa wanafunzi.

4.3.3 Mazingira duni

Ili mwanafunzi aweze kujifunza vizuri ni lazima kuwepo na mambo mbalimbali yatakayosaidia mwanafunzi kujifunza kwa ufasaha. Mazingira hayo yanaambatana na matumizi ya mbinu sahihi ya kujifunza na kufundishia. Wadau wa elimu ni lazima kuzingatia uwiano mzuri wa wanafunzi na walimu kwa kila darasa. Hii itasaidia mwanafunzi kupata msaada wa haraka na sahihi pale anapouhitaji. Data za utafiti zinaonesha kuwa mwanafunzi anajifunza vizuri zaidi na kwa haraka kama atapata msaada wa haraka wa kimasomo wakati anajifunza. Mwanafunzi akipata msaada kwa wakati kipindi anapojifunza itasaidia kupata motisha wa kufanya vizuri zaidi kuliko Yule ambaye hapati msaada kwa wakati.

Lakini kama mwanafunzi hapati muda wa kutosha wa kujifunza na kuzungumza Kiswahili wawapo nje ya mazingira ya shule, hiyo kwake itakuwa ni changamoto

kubwa katika kujifunza. Walimu wanapaswa kuweka mazingira mazuri yatakayompa mwanafunzi muda wa kuzungumza lugha ya Kiswahili kwa muda mrefu kwa kuweka hata sheria ndongo ndogo shuleni ambazo zinakataza kuzungumza lugha ya Kinyaturu shuleni. Wazazi, walimu na jamii nzima pia kwa ujumla wanapaswa kufanya kila jitihada ili kuweka mazingira mazuri ya kumsaidia mwanafunzi kujifunza vizuri lugha ya Kiswahili. Kwa hiyo jamii ya Kinyaturu inapaswa kuweka mazingira mazuri katika ujifunzaji wa Kiswahili kwa watoto wao, hasa wakiwa nao nyumbani. Wazazi wanapaswa kuienzi lugha hii ya Kiswahili kwa kuwasiliana na watoto wao na hata kuwasaidia katika mazoezi yao ya ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili wakiwa nyumbani.

4.3.4 Lugha ya Kiswahili Kutokupewa Umuhimu na Wazazi pamoja na Watoto wao

Data za utafiti zinaonesha kuwa, jamii ya Kinyaturu huipa lugha yao ya Kinyaturu umuhimu zaidi kuliko lugha ya Kiswahili. Kwa jamii ya Kinyaturu kuipa kipaumbele lugha ya Kinyaturu kunaifanya wanafunzi wapuuze kujifunza lugha ya Kiswahili. Lugha ya Kiswahili ni lugha ya kitaifa na pia lugha rasmi nchini Tanzania. Katika sera za lugha za nchi ya Tanzania Kiswahili kimejumuishwa kama somo rasmi katika mitalaa ya elimu na hivyo kinafundishwa kuanzia shule za msingi, za upili, pamoja na vyuo vikuu. Pia lugha hii hutahiniwa katika mitihani ya kitaifa katika shule za msingi na za upili katika nchi za Afrika Mashariki (Iribemwangi na Mukhwana 2011). Lugha ya Kiswahili inatambuliwa kama lugha ya kimataifa kwa sababu inatumika katika shughuli za kiuchumi, kidini na kisiasa katika ngazi za kimataifa.

Kwa hiyo, jamii ya Kinyaturu inapaswa kuipa kipaumbele lugha ya Kiswahili kwani hivi sasa lugha ya Kiswahili inafundishwa kwenye vyuo vingi barani Afrika, Ulaya, Asia na Marekani vinafundisha somo la Kiswahili. Vituo vingi vya redio hurusha matangazo yao kwa lugha ya Kiswahili pia. Kiswahili pia ni miongoni mwa lugha zilizotafitiwa sana na kuandikiwa vitabu vingi na makamusi. Maandishi mengi ya Kiswahili yamechapishwa na kusambazwa yakiwemo majarida, vitabu vya dini, riwaya, tamthilia, mashairi na nyimbo zinazoimbwa pamoja na vitabu vya hadithi fupi. Wazungumzaji wa lugha ya Kiswahili duniani wanakadiriwa kuwa zaidi ya watu milioni 140, (Chimerah 1998).

4.3.5 Matumizi ya Mbinu Mbaya za Ufundishaji

Hii ni mojawapo ya sababu nyingine inayochangia kutokea kwa athari ambazo hutokana na mikakati ufundishaji mbaya wa lugha ya pili kutokana mwalimu hukosa umilisi (ujuzi) wa kiisimu pamoja na mbinu mbalimbali za ufundishaji wa lugha ya pili (kiswahili). Mwanafunzi hujifunza lugha kwa kusikia mwalimu wake anavyozungumza hivyo, mwanafunzi anaposikia matamshi mabaya kutoka kwa mwalimu wake jinsi anavyotamka maneno hayo, naye hufanya makosa hayohayo bila kujua. Hii ni kwa sababu mwalimu ni mzungumzaji wa lugha ya kwanza (Kinyaturu) na ameathiriwa na lugha yake ya kwanza kwa hiyo katika kufundisha hufanya makosa. Hivyo mwanafunzi naye ataathiriwa na kufanya makosa hayohayo kutokana na matamshi. Mwanafunzi huyachukua makosa yale na kuyachukulia kama maumbo sahihi, hufanya hivi kwa kusahilisha sarufi ili kufika uamilifu. Athari hizi hutokea wakati mwanafunzi anapohamisha mazoea ya lugha ya kwanza katika kwenda lugha ya pili. Athari hizi hutokea katika ngazi mbalimbali kama vile katika

ngazi ya sauti, athari hizi hutokea wakati sauti aliyozea mwanafunzi katika lugha yake ya Kinyaturu haipatikani katika lugha ya pili ya Kiswahili.

Kutokana na mifano hiyo hapo juu, ni dhahiri kwamba lugha ya Kinyaturu huathiri pakubwa lugha ya Kiswahili katika ujifunzaji, pia wanafunzi hutatizwa na lugha kwa sababu ya matamshi ya sauti walizoea katika lugha ya kwanza hazipatikani katika lugha ya pili. Athari hizi hutokea kwa sababu ya tofauti iliyopo ya matamshi ya sauti baina ya lugha hizi mbili. Kutokana na kutofautiana kwa matamshi ya sauti na kimuundo katika baadhi ya maneno pamoja na matamshi mabaya ya mwalimu wakati wa ufundishaji wa wanafunzi wa Kinyaturu.

Utafiti ulibaini kuwa mwalimu anaposhindwa kupokea au kufikisha ujumbe uliokusudiwa kwa wanafunzi wake, hii husababisha kutokuelewana baina ya mwalimu na wanafunzi wake wakati wa ujifunzaji na ufundishaji. Hii hutokana na athari alizonazo mwalimu au mwanafunzi mwenyewe. Wanyaturu wengi huwa wameathiriwa na lugha yao kutokana na matumizi ya lugha hiyo kwa muda mrefu. Hivyo mwalimu inabidi atumie mbinu nzuri za kuwasaidia wanafunzi wake.

Rocha (2011) anaeleza kuwa wabantu wengi wameathiriwa na lugha mama kutokana na matumizi ya lugha mama kutawala zaidi katika mawasiliano. Hii ni inaendana na data za utafiti huu ambao pia umegundua kuwa wanafunzi wengi wameathiriwa na lugha ya Kinyaturu kama lugha yao ya kwanza, kitu pekee kitakachowasaidia wanafunzi ni matumizi mazuri ya mbinu za mwalimu. Data za utafiti zinaonesha kuwa, matumizi mabaya wa mbinu za ufundishaji ambao unamuona mwalimu kuwa

ndio chanzo pekee cha maarifa na kumuacha mwanafunzi kama mtu anayesubiria kupokea tu kutoka kwa mwalimu kunadumaza wanafunzi kujifunza lugha ya Kiswahili kwa wepesi.

4.4 Mbinu za Kuondoa Athari za Kinyaturu katika Ujifunzaji wa Kiswahili

Katika sehemu hii tunakusudia kujadili lengo mahsusi la pili la utafiti huu ambalo lililenga kupendekeza mbinu mbalimbali zitakazotumika kuwasaidia wanafunzi wazawa wa Kinyaturu kuondoa athari wanapojifunza Kiswahili kama lugha ya pili. Wahojiwa wetu ambao walikuwa walimu na wanafunzi walipoulizwa kuhusu mbinu gani zitumike ili kuwasaidia wanafunzi wa Kinyaturu wanaojifunza Kiswahili kama lugha ya pili, miongoni mwao walibainisha mbinu zifuatazo:-

4.6.1 Watoto wafundishwe lugha ya Kiswahili tangia utotoni

Data za utafiti zinaonesha kuwa lugha Kiswahili inapaswa kufundishwa tangu utotoni ili kumjengea mtoto uwezo wa kuwa na msamiati wa kutosha wa lugha ya Kiswahili, na pia kupata miundo na fonolojia sahihi ya lugha ya Kiswahili. Data zinaonesha kuwa lugha ambayo mtoto anaanza kuizungumza kama lugha yake ya kwanza huwa na nguvu sana kuliko lugha ya pili. Hivyo, wazazi au walezi wa watoto hao wahamasishwe ili waweze kutumia lugha ya Kiswahili katika kuwasiliana na waondoe fikra pofu kuwa mtoto kujua Kiswahili ndio chanzo cha kupoteza utamaduni wa kabila lao au jamii yao. Kwahiyo, iwapo wazazi au walezi, watahamasika kwa pamoja, watoto wao watakuwa wazungumzaji wazuri wa lugha ya Kiswahili. Jitihada ziongezwe zaidi katika kufanikisha suala hilo. Kwa ujumla, katika utafiti huu mtafiti anasema kuwa msingi bora wa kuwa mahiri (mjuzi) katika

lugha huanzia utotoni lugha inapaswa kufundishwa tangu utotoni, hali ambayo itamsaidia katika mawasiliano kwa baadaye. Vilevile, hamsa Kwa wazazi au walezi wahamasishwe ili waweze kutumia lugha ya Kiswahili katika kuwasiliana na wana wao na kuondoa imani potofu kuwa mtoto anapojifunza lugha ya Kiswahili ndiyo chanzo cha kupoteza utamaduni wao. Watakuwa wazazi wazuri wa lugha ya Kiswahili. Jitihada ziongezwe zaidi katika kufanikisha suala hili. Walimu kumi na tatu tuliwatafiti. Pia kwa kufanya hivi itawafanya watoto wao kuwa wazungumzaji wazuri wa lugha ya Kiswahili.

4.4.1 Wanafunzi Wapewe Nafasi ya kufanya Mazoezi ya Kuzungumza Lugha ya Kiswahili

Data za utafiti zinaonesha kuwa endapo wanafunzi watapewanafasi za kufanya mazoezi mengi ya kuongea lugha ya Kiswahili itawasaidia kumudu lugha ya Kiswahili. Wanafunzi wapewe nafasi ya kufanya mazoezi mengi ya kutosha katika lugha, hususani yale ya kutunga sentensi, msamiati, miundo uandikaji wa insha na kutamka maneno na sentensi zenye vitatiza ndimi. Kufanyike midahalo inayohusu lugha ya Kiswahili shuleni, wanafunzi washindane na watakaoshinda wapewe motisha chanya.

4.4.2 Elimu Itolewe Kuhusu Umuhimu wa Matumizi ya Lugha ya Kiswahili

Data za utafiti zinaonesha kuwa, ili mwanafunzi ajifunze lugha mpya, ni lazima kwanza aone umuhimu wa kujifunza lugha hiyo. Kwa hiyo, ili mwanafunzi wa jamii ya Kinyaturu anayejifunza lugha ya Kiswahili anapaswa kwanza kuelewesha umuhimu wa kujifunza na kujua lugha ya Kiswahili. Data za utafiti zinaonesha kuwa

43% ya watafitiwa wote waliohojiwa walionesha kutojua umuhimu wa kujua lugha ya Kiswahili katika maisha yao. Wengi wanaiona kama lugha ambayo haina manufaa kwao zaidi ya kutumika kwenye hospitali, Mahakamani, na shuleni. Mtafiti alikutana na wanafunzi wachache sana ambao waliweza kujua kuwa lugha ya Kiswahili inaweza kuwaunganisha na watu wa jamii nyingine katika mawasiliano. Ukweli ni kwamba lugha ya Kiswahili inatumika sana ndani ya nchi ya nje ya nchi pia inatumika kama lugha rasmi hasa kwenye nchi wanachama wa SADC.

Kwa hiyo, jamii, koo, wazazi waelimishwe kuhusu faida za lugha ya Kiswahili na matumizi yake kwa mtu binafsi, koo, jamii, taifa na kimataifa. Waelimishwe juu ya umuhimu wa somo la Kiswahili kitaifa na kimataifa. Wanafunzi pia wajengewe tabia ya kuzungumza lugha ya Kiswahili wawapo shuleni na nje ya shule kama vile mazingira ya nyumbani na maeneo mengine. Wapewe vitabu vya ziada vya hadithi na mafunzo mbalimbali ili wasome wawapo mazingira ya nje na shule ili kuongeza ufahamu na uwezo wa kuzungumza lugha ya Kiswahili. Ferdionard de Saussure (1916) anaeleza kuwa utendaji ni ule usemaji wenyewe wa lugha ambao hufanywa na kila mtu. Hili ni tendo la mtu binafsi. Mtu binafsi aghalabu atazingatia mfumo wa lugha ili aweze kuzungumza kwa usahihi kadri anavyoweza. Hivyo endapo jamii itahamasishwa kutumia au kuzungumza lugha ya Kiswahili kila wakati, kila mwanajamii ataweza kuzungumza lugha ya Kiswahili kwa ufasaha.

4.4.3 Kuajiri Walimu wengi wa Kiswahili

Data za utafiti zinaonesha kuwa ili mwanafunzi afanye vizuri katika masomo yake ni lazima kuwepo na walimu wa kuosha wenye sifa stahiki. Data zinaonesha kuwa, si

kila mwalimu ana sifa una ujuzi wa kumfundisha mwanafunzi lugha ya Kiswahili. Kwa hiyo ni jambo la busara kuchukua hatua dhidi ya upungufu wa walimu wenye ujuzi wa kutosha wa kufundisha somo la Kiswahili shuleni na vyuoni ili kuhakikisha kuwa shule zinakuwa na walimu wa kutosha.

Data za utafiti zinaonesha kuwa, mwanafunzi hujifunza lugha vizuri kwa kusikia mwalimu wake anavyozungumza na kutamka maneno. Hivyo, mwanafunzi anaposikia matamshi mabaya kutoka kwa mwalimu wake jinsi anavyotamka maneno hayo, naye hufanya makosa hayohayo bila kujua. Hii ni kwa sababu mwalimu ndiye mzungumzaji mkuu ambaye mwanafunzi hujifunza kwake lugha. Hivyo ni rahisi kwa mwanafunzi kusahihisha makosa yake yanayotokana na matamshi.

4.4.4 Mila na Desturi za Kinyaturu zito kipaumbele kwa lugha ya Kiswahili

Mila na desturi za Kinyaturu zinatoa kipaumbele kwa lugha ya Kinyaturu, na si Kiswahili. Mazungumzo yote yanayofanyika katika mazingira ya nyumbani hufanyika kwa kutumia lugha ya Kinyaturu. Data zimeonyesha kuwa wanafunzi walio wengi warudipo nyumbani toka shule hutumia lugha ya Kinyaturu katika mawasiliano. Mazungumzo yanayofanyika baina ya wanafamilia, koo kwa lugha ya Kinyaturu, huthaminiwa zaidi kwani husemekana kuwa ni mtu mwenye heshima, anayejituma kufanya kazi kwa bidii, anayejali mila na desturi. Mtu asiyezungumza lugha ya Kinyaturu hujulikana kama Mnkonongo, au asiye wa kabila na asiyezungumza lugha ya Kinyaturu. Wanyaturu hupenda kuzungumza lugha yao, hivyo hupenda katika kufanya hivyo, hujikuta wamewaambukiza watoto wao tabia ya kuzungumza lugha mama. Jambo hili huwanyima watoto wao muda wa kutosha

wa kujifunza au kuzungumza Kiswahili katika mazingira wanaoishi. Kwa mujibu wa Dixon (1992) anaeleza kuwa uhusiano wa lugha ni baina ya jamii husika au wazazi, watoto na ndugu katika ukoo. Lugha inaweza kukua, kuanguka au kuathiriwa kutokana na kuwapo kwa matumizi ya lugha nyingine katika jamii hiyo. Kwa hiyo, ili wazungumzaji wa lugha ya Kinyaturu waweze kujifunza vizuri lugha ya Kiswahili kwa wepesi, inabidi mila na desturi za Kinyaturu zibadilike na zikubali mabadiliko ili kuwasaidia wanafunzi kujifunza lugha ya Kiswahili. Mila za kuwabagua na kuwaita wale wasiozungumza lugha ya Kinyaturu Mnkonongo inabidi ibadilike.

4.4.5 Walimu Wanapaswa Kuwa Mahiri Katika Kufundisha Lugha ya Kiswahili

Kwa mujibu wa utafiti huu, mtafiti amegundua kwamba, ili kuwasaidia wanafunzi wa jamii ya Kinyaturu kujifunza vizuri na kwa ufasaha lugha ya Kiswahili, mwalimu lazima awe mahiri katika umilisi wa lugha ya Kiswahili, kutakakosababisha kuwapo kwa ufundishaji mzuri wa lugha ya Kiswahili. Katika utafiti, imeonekana kwamba baadhi ya walimu hasa wanaofundisha madarasa la awali kwa maana ya darasa la awali, darasa la kwanza hadi la tatu, aghalabu hukosa elimu mwafaka wafundishapo lugha ya Kiswahili. Hii hupelekea walimu hasa wale ambao wanajua lugha ya Kinyaturu kuwasiliana na wanafunzi kwa lugha ya Kiswahili na Kinyaturu. Hali hii huwafanya wanafunzi kujihisi huru zaidi watumiaipo lugha ya Kinyaturu hata wakiwa katika mazingira ya shule. Mtafiti aliona wanafunzi wakiwasiliana wao kwa wao kwa lugha ya Kinyaturu ndani ya darasa. Mwalimu aliyekuwapo darasani alipoulizwa ni kwa vipi wanafunzi wanawasiliana kwa lugha ya Kinyaturu darasani, alisema;

Hakuna kitu ninapata nacho shida nikisikia wanafunzi wanaongea kilugha darasani. Kwa hapa Singinda sijui ni kwa vile tuko kijijini, wanafunzi wao huona kawaida tu kuzungumza lugha ya Kinyaturu darasani, kuna kipindi wanajisahau wanaongea hata mbele ya mwalimu.

Wanafunzi wao walipohojiwa na mtafiti baada ya kutoka darasani kutaka kujua kwa nini wanaongea lugha ya Kinyaturu hata wakiwa darasani walisema;

Kwa kweli mimi huwa naongea lugha ya Kinyaturu kila siku hata nikiwa shule. Ni mara chache sana naongea Kiswahili nikiwa na wenzangu. Huku kwetu, ukimsemesha mhaya mwenzako kwa lugha ya Kiswahili utaonekana wewe ni mswahili na wenzako wataanza kukutenga. Haya mazoea ndiyo hunipelekea mimi na wengine kujikuta tunaongea Kinyaturu hata tukiwa darasani.

Mwanafunzi mmoja wa darasa la sita yeye alipotakiwa kujibu kwa nini huongea lugha ya Kinyaturu hata wakiwa darasani

Pia walimu wa somo la Kiswahili kwa upande mwingine wanapaswa kuwajibika katika ufundishaji wa lugha ya pili. wanapaswa kujitolea kuwasaidia wanafunzi wao katika Kiswahili. Kwa ujumla, mtafiti anapendekeza kuwa wanafunzi wafundishwe vizuri wanapokuwa darasani juu ya matamshi sahihi ya maneno ya Kiswahili ili kuondoa tatizo la athari katika lugha ya kwanza. Licha ya hayo baadhi walimu hukosa ujuzi wa kutosha katika lugha kwa kuwa baadhi yao hutumia mbinu zisizofaa zikiwemo ujumlishaji wa kiholela na pia matumizi mabaya ya sheria za lugha husika.

4.4.6 Kuwe na Mazingira Rafiki ya Kujifunza Lugha ya Kiswahili

Mazingira ni jumla ya mambo yote yanayoizunguka jamii husika. Msemaji wa lugha yoyote ile anakuwa katika mazingira yanayomtawala kimaisha. Mathalani, watu wanaomzunguka mwanafunzi wa jamii ya inawezekana wasivutiwe na kuongea lugha ya Kiswahili hivyo mwanafunzi kushindwa kuongea kiswahili sanifu. Walimu wengi kuhusu nafasi ya kuwaathiri wanafunzi wa lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili, walikubaliana /kuisitiza sababu hii.

Mazingira yanajumuisha nyumbani pamoja na jamii yake inayomzunguka. Kwa mfano, mwanafunzi au mtu aliyezoea kukaa katika jamii iliyo na watu wanaozungumza lugha ya kwanza (Kinyaturu) kama lugha yake hatapata athari zozote hasa za mawasiliano. Lakini pindi ikitokea amelazimika kuhamia eneo jingine ambapo watu hawazungumzi lugha mama kama yake, kijamii atapata athari kwani atashindwa kuwasiliana na wengine mpaka kipindi fulani cha wakati kipite. Mtafiti amegundua kwa athari zinazosababishwa na watumiaji wa lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili ni matokeo ya kutokuwapo kwa mazingira rafiki ya kujifunza lugha ya Kiswahili. Wanafunzi wengi huzungumza lugha ya Kiswahili wakiwa shuleni tu, lakini mazingira ya nje ya shule kama nyumbani, sokoni, na maeneo ya ibada, hupenda sana kuzungumza lugha ya Kinyaturu. Mazingira kama haya yamewathiri wanafunzi wengi kwani wanaionea fahari lugha ya Kinyaturu na hivyo na hivyo kujikuta wakiwa wabobezi katika lugha ya Kinyaturu zaidi kuliko lugha ya Kiswahili. Lugha hii ya Kinyaturu inaleta athari kubwa kwa wanafunzi katika mawasiliano yao kwa Kiswahili. Kutokana na hali hiyo, ni wazi kuwa athari katika jamii au mazingira ni mojawapo ya sababu inayochangia kuleta athari kwa

wanafunzi wa Kinyaturu katika ujifunzaji wa Kiswahili. Hata hivyo, jamii ya wanyaturu haiwahimizi watoto wao kuongea lugha ya Kiswahili kwa wakati wote, hii ni kutokana na muktadha waliomo.

4.4.7 Wazazi au Walezi wa Watoto Wahamasishwe Kutumia Lugha ya Kiswahili

Matokeo ya utafiti huu yanaonyesha kuwa, wanafunzi zaidi ya 90% ambao hushindwa kujifunza Kiswahili mkwa ufasaha ni wale ambao lugha ya Kiswahili ni ya pili katika kujifunza. Utafiti umebainisha kuwa lugha ambayo mtoto hujifunza utotoni mwake huwa na nguvu sana katika maeneo yote ya lugha, kimaana kifonolojia na kimofolojia.

Wazazi au walezi wa watoto hao wahamasishwe ili waweze kutumia lugha ya Kiswahili katika kuwasiliana na waondoe fikra pofu kuwa mtoto kujua Kiswahili ndio chanzo cha kupoteza utamaduni wa kabila lao au jamii yao. Kwa hiyo, iwapo wazazi au walezi, watahamasika kwa pamoja, watoto wao watakuwa wazungumzaji wazuri wa lugha ya Kiswahili. Jitihada ziongezwe zaidi katika kufanikisha suala hilo. Ambao ni sawa na asilimia 87, walitaja njia hiyo kuwa, itapunguza athari hizo katika lugha Kinyaturu wakati wa kujifunza kiswahili. Kwa ujumla, katika utafiti huu mtafiti anaeleza kuwa msingi bora wa kuwa mahiri (mjuzi) katika lugha huanzia utotoni lugha inapaswa kufundishwa tangu utotoni, hali ambayo itamsaidia katika mawasiliano kwa baadaye. Vilevile, hamasa Kwa wazazi au walezi wahamasishwe ili waweze kutumia lugha ya Kiswahili katika kuwasiliana na wana wao na kuondoa

imani potofu kuwa mtoto anapojifunza lugha ya Kiswahili ndiyo chanzo cha kupoteza utamaduni wao. Watakuwa wazungumzaji wazuri wa lugha ya Kiswahili. Jitihada ziongezwe zaidi katika kufanikisha suala hili. Pia kwa kufanya hivi itawafanya watoto wao kuwa wazungumzaji wazuri wa lugha ya Kiswahili.

4.5 Sababu za Kutokea kwa Athari za Lugha ya Kinyaturu katika Kujifunza lugha ya Kiswahili

Lengo la pili la utafiti ilikuwa ni kutafuta sababu za kutokea kwa athari za lugha ya Kinyaturu katika kujifunza lugha ya Kiswahili. Lengo hili limefikwa kwa kuulizwa swali katika mbinu ya majadiliano na hojaji ambapo majibu ya wahojiwa yalionyesha kufanana katika makundi mawili ambayo ni kundi la 2 ambalo ni la walimu wafundishao somo la Kiswahili pamoja na wazazi wamilisi wa lugha ya Kinyaturu.

4.5 1 Kuathiriwa na Lugha Mama

Sababu ya kwanza inayosababisha kuwapo kwa athari ya lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili ni ala za matamshi kuathiriwa na lugha ya Kinyaturu.

Mtafiti alibaini kuwa hii ni sababu ya kwanza inayosababisha athari ya lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili. Lugha ya Kiswahili inaonekana kutumiwa tu pale ambapo mwanafunzi yupo katika mazingira ya shule. Pia mtafiti alipokuwa uwandani alibaini kuwa mhojiwa hutumia sana ala sauti za kaa kaa, laini,

wazungumzapo lugha mama (Kinyaturu) ambapo hali hii huathiri lafudhi ya mzungumzaji wa Kinyaturu anayejifunza Kiswahili.

Utamkaji wa maneno ya Kinyaturu kwa kutumia ala sauti za kaa kaa laini husababisha athari katika lafudhi. Lafudhi ni namna ya pekee ya kutamka lugha kutokana na lugha ya mwanzo awali ya mzungumzaji au eneo alipojifunza lugha. Mara nyingi watu wanaweza kusikia kutokana na matamshi kama msemaji ni mgeni kutoka nchi fulani au kama anatokea mji fulani kama ni mwenyeji.

Jedwali 4.9: Mifano ya Maneno ya Kinyaturu yanayotamkwa na kaa kaa laini

Na	KINYATURU	KISWAHILI
1.	Ughe/Ughai	Ugali
2.	Ikhokho	Kiporo
3.	Mkhema	Mwanamke
4.	Nkhanja	Niambie
5.	Nkhoo	Moyo/Kondoo
6.	Nkhome	Kidonda
7.	Yaghaa	Potea
8.	Nkhani	Maneno
9.	Ndoghwe	Punda
10.	Ukhaya	Nyumbani
11.	Ghondaneya	Andaa
12.	Khakhata	Tetemeka

13.	Mughonjo	Mwenyewe
14.	Ikhonda	Mlenda
15.	Mukhono	Mkono
16.	Mughawaye	Tajiri
17.	Khondya	Koma
18.	Ighoo	Jana
19.	Mkhomoi	Mkombozi
20.	Ukhako	Kwako
21.	Mughosya	Mwanaume
22.	Mghari	Mlevi
23.	Ghuyeda	Dharau
24.	Khomya	Fukuza
25.	Mukhwe	Mkwe
26.	Mkhiku	Bibi kizee
27.	Makhaa	Mkaa
28.	Khondeya	Maliza
29.	Khokhota	Kokota
30.	Oghofa	Ogopa

Chanzo: *Data ya uwandani, (2018)*

4.5.2 Kukosekana kwa Fonimu /f/, /θ/ na /ɗ/ katika Lugha ya Kinyaturu

Data za utafiti zinaonesha kuwa, lugha ya Kinyaturu inaupungufu wa baadhi ya fonimu ambazo humfanya mjifunzaji wa lugha ya Kiswahili kushindwa kutamka vizuri baadhi ya maneno ya lugha ya kiswahili.

Utafiti ulibainisha kuwafonimu /f/, /θ/ na /ɗ/ hazipo katika lugha ya Kinyaturu. Hali hii humfanya mwanafunzi kushindwa kutamka kwa usahihi kwa baadhi ya maneno kama “Thelathini na kuitamaka kama Selasini”, “Shule hutamka kama Sule” kama inavyoonekana kwenye jedwali namba 4.10.

Jedwali 4.10: Jedwali linaonyesha mifano ya uchopekaji wa silabi katika neno

Kiswahili	Kinyaturu
Thelathini	Selasini
Shule	Sule
Adhabu	Azabu

Chanzo: *Data ya uwandani, (2018)*

4.5.3 Ufundishaji Mbaya wa Somo la Kiswahili

Sababu ya nne ni ufundishaji usiokidhi mahitaji ya wanafunzi. Mtafiti alibainisha sababu hii kutokana na majibu yaliyopatikana kutoka kwa wahojiwa. Mtafiti alibaini kuwa ufundishaji mbaya wa lugha ya Kiswahili ni moja ya sababu ya utokeaji wa athari hizi. Baadhi ya walimu wafundishao lugha ya Kiswahili kama somo huwa hawana umilisi wa lugha ya Kiswahili. Wakati mwingine nao wameathiriwa na lugha

mama hivyo kutokana na kanuni kwamba mwanafunzi hujifunza lugha kwa kusikiliza azungumzavyo mwalimu wake. Mwanafunzi hushindwa kubaini matamshi sahihi kutokana na mwalimu wake kufanya makosa ya utamkaji kwa mfano Mwalimu anapotamka “r” badala ya “l” “s” badala ya “thi”.

Pia ufundishaji usiokidhi kiwango cha ufundishaji na ujifunzaji hapa ni pamoja na walimu kufundisha bila kutumia zana za kufundishia hasa msamiati pamoja na vipengele vingine vya lugha. Wakati mwingine walimu hushidwa kutumia mbinu bora za ufundishaji ambazo zitamshirikisha mwanafunzi kikamilifu katika somo ikiwa ni pamoja na kushiriki katika matendo mbalimbali, kushiriki katika midahalo ambapo kupitia uzungumzaji mwanafunzi hukuza stadi za lugha.

4.5.4 Lugha ya Kiswahili Kutopewa Kipaumbele

Data za utafiti zinaonesha kuwa, lugha ya Kiswahili haipewi kipaumbele sana na jamii ya Kinyaturu. Baadhi ya wahojiwa wazazi wa Kinyaturu walikiri kabisa kuwa wao hupendelea kuongea Kinyaturu zaidi wakiwa nyumbani, na maeneo mengine ambayo hukusanya wanajamii kama harusi, misiba, na mikutano ya ukoo. Kwa hiyo lugha ya Kiswahili unakuta haina kipaumbele katika mambo ya kijamii ya jamii ya Kinyaturu. Hali hii hudumaza juhudi za wanafunzi kujifunza lugha ya Kiswahili kwa ufasaha zaidi.

Data za utafiti zinaonesha kuwa Kiswahili hutumika katika shughuli rasmi za kiserikali tu kama shuleni, kwenye mahakama, ofisi za kata. Lakini pia kwa uchache

sana lugha ya Kiswahili hutumika katika maeneo ya ibada. Matokeo haya yanaendana na utafiti uliofanywa na mwanaisimu Barton (1980). Barton (1980) ambaye pia alibaini kuwa Kiswahili kinatumika katika shughuli rasmi kama vile katika vyombo vya habari, kampeni za uelimishaji na shughuli za kisiasa. Kwa upande wake, Polome (1980) alieleza kuwa Kiswahili na lugha za jamii zinatumiwa katika maeneo tofauti. Kiswahili kilionekana kutumiwa zaidi katika shughuli rasmi za kiserikali na lugha za jamii zilionekana kuendelea kutumiwa katika shughuli zisizo rasmi, kwa mfano katika maeneo ya nyumbani.

4.5.5 Mwingiliano Mkubwa wa Lugha ya Kiswahili na Kinyaturu

Sababu nyingine ya mwisho ya athari hizi za lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili ni unasaba Mgullu (2004) anaeleza kuwa katika uanishaji wa makundi ya lugha ya wanaisimu wamezigawa lugha katika makundi mbalimbali kwa kuzingatia sifa ama vigezo maalumu. Kigezo kimojawapo ni kigezo cha kinasaba, ambapo lugha za kiafrika zimewekwa katika makundi likiwemo kundi la lugha za kibantu, lugha ya Kiswahili ni miongoni mwa lugha hizi za kibantu. Kigezo hiki huchangia katika kuathiri ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili ambayo ni lugha ya pili katika maneno mengi hasa nchini Tanzania.

4.5.6 Kudumisha utamaduni wa Kinyaturu

Wahojiwa hawa wazee (71%) wanaotumia Kinyaturu nyumbani wanadumisha na kurithisha Kinyaturu kwa wanafamilia wao. Kwa mujibu wa Tabouret-Keller (1989) na Giles (1979), wanajamii wanaoendelea kutumia lugha yao ya jamii wanaonesha kuwa wanathamini lugha yao. Matokeo haya ya wahojiwa wazee

yanaweza kutafsiriwa kuwa wahojiwa wazee wanadumisha utambulisho wa jamii ya Wanyaturu kwa kuendelea kutumia lugha ya Kinyaturu katika eneo la nyumbani wakifuatiwa na wahojiwa wa rika la kati. Ni dhahiri kuwa matokeo haya yanaunga mkono madai ya Coulmas (2005) ya kuwa lugha ni utambulisho wa jamii, hutumiwa kama ishara ya mshikamano na hubainisha aina ya watu wanaotumia lugha hiyo kama lugha yao.

4.5.5 Mazingira Duni ya Kujifunza Lugha ya Kiswahili

Mtafiti pia aliweza kugundua kuwa, kati ya sababu zinazosababisha wanafunzi wengi wa Kinyaturu washindwe kujifunza vizuri lugha ya Kiswahili ni ukosefu wa mazingira rafiki ya kujifunza lugha ya Kiswahili. Utafiti uligundua kuwa mwanafunzi awapo nyumbani huzungumza lugha ya Kinyaturu, akiwa sokoni, misibani na harusini huko kote huzungumza lugha ya Kinyaturu. Mazingira haya humfanya mwanafunzi kupata ugumu wa kupata fursa ya kuzungumza lugha ya Kiswahili. Eneo pekee ambalo mwanafunzi hupata muda wa kuzungumza lugha ya Kiswahili ni pale awapo shuleni tu. Haya ni mzingira ambayo hayampi mwanafunzi fursa ya kukitumia vizuri Kiswahili. Kwa hiyo, kwa mwanafunzi au mtu aliyezoea kukaa katika jamii iliyo na watu wanaozungumza lugha ya kwanza (Kinyaturu) kama lugha yake hutapata athari za mawasiliano. Athari hii ataiona dhahiri pale ikitokea amelazimika kuhamia eneo jingine ambapo watu hawazungumzi lugha mama kama yake, kijamii atapata athari kwani atashindwa kuwasiliana na wengine mpaka kipindi fulani cha wakati kipite.

Mazingira yameathiri wanafunzi wengi kwani wanaonea fahari lugha ya Kinyaturu na hivyo. Lugha hii ya Kinyaturu inaleta athari kubwa kwa wanafunzi katika mawasiliano yao kwa Kiswahili. Kutokana na hali hiyo, ni wazi kuwa athari katika jamii au mazingira ni mojawapo ya sababu inayochangia kuleta athari kwa wanafunzi wa Kinyaturu katika ujifunzaji wa Kiswahili. Hata hivyo, jamii ya Wanyaturu haiwahimizi watoto wao kuongea lugha ya Kiswahili kwa wakati wote, hii ni kutokana na muktadha waliomo.

4.5.6 Lugha ya Kinyaturu Hutumika kama Utambulisho

Data za utafiti zinaonesha kuwa, wazee wa jamii ya kinyaturu walipoulizwa kwa nini hupenda kutumia lugha ya Kinyaturu kika maeneo yao, wengi wao walijibu kuwa ni kwa lengo la kulinda lugha yao. Wazee hawa wanaamini kuwa, ikiwa wasipozungumza lugha ya Kinyaturu watoto wao hawataweza kuzungumza lugha yao ya asili na hivyo kufa. Wazo hili pia liliungwa mkono na vijana wa Kinyaturu ambao 56% hupenda kuzungumza lugha ya Kinyaturu popote pale walipo. Kwa mujibu wa utafiti uliofanywa na Wanaisimu kama (Bourhis na Sachdev, 1984) ambao wanasema kuwa kuna lugha za asili zipatazo 6500 ulimwenguni na nusu ya lugha hizo zipo hatarini kufa au kutoweka kwa sababu zinazidi kupoteza utambulisho wake.

Kwa mujibu wa nadharia za Giles (1979 na 1982) anasema kuwa upo uhusiano wa lugha na utambulisho. Nadharia jumuishi ya Giles (1979) inaeleza kuwa utambulisho wa jamii ni mchakato unaoendelea ambao kimsingi unahusisha vibainishi vingi vinavyodumishwa na jamiilugha ambayo huunda kiini cha

utambulisho wa jamii. Kwa mujibu wa Giles (keshatajwa), jamiilugha inaundwa na wale watu wanaojiona na kujitambua wenyewe kuwa wao wanatokana na jamiilugha moja ambayo iko tofauti na jamiilugha nyingine. Fasili hii ya jamiilugha ndiyo msingi wa nadharia hii jumuishi na pia ndiyo msingi wa maana halisi ya utambulisho.

Uhusiano mwingine uliopo kati ya lugha na utambulisho unaelezwa katika nadharia ya makutano ya Giles (1982). Nadharia hii anaeleza kuwa utambulisho wa jamii hutegemea sana wazungumzaji wa lugha inayohusika. Nadharia ya makutano inaeleza kwamba wazungumzaji wa jamii Y wanapofikia kuacha kuzungumza lugha yao A na kuendelea kuzungumza lugha B ya jamii Z ili kujinufaisha kijamii na kiuchumi, hapo ndipo tunasema kumetokea makutano ya jamii hizi mbili tofauti yaani jamii Y na jamii Z. Makutano hayo yana athari hasi kwa jamii Y kwa sababu lugha yao A itapotea na kukosa wazungumzaji. Lugha A inapofikia hatua ya kupoteza utambulisho, basi utambulisho wa jamii Y pia hupotea kwa sababu ileile ya kukosa wazungumzaji wa kudumisha lugha A na utambulisho wao.

4.6 Muhtasari wa Sura

Katika sura hii tumefanya uwasilishaji na uchambuzi wa data. Vipengele vilivyoshughulikiwa ni pamoja na ubainishaji wa athari za Kinyaturu katika ujifunzaji wa Kiswahili. athari zilizobainishwa ni pamoja na athari za kimsamiati, kimatamshi, kimaana na kimiundo ya tungo. Pia, zimebainishwa sababu zinazochangia athari au makosa ya wazungumzaji wa Kinyaturu wanapojifunza

Kiswahili. Sababu hizo uchache wa walimu, ufundishaji usiokidhi vigezo na mazingira duni ya ufundishaji. Pia, yametolewa mapendekezo ya kuboresha ufundishaji ili kupunguza athari hizo.

SURA YA TANO

MUHUTASARI, HITIMISHO NA MAPENDEKEZO

5.0 Utangulizi

Sura hii inahusu muhtasari, hitimisho na mapendekeo. Vipengele vinavyobainishwa na kujadiliwa ni muhtasari wa utafiti, mapendekezo kuhusiana matokeo ya utafiti na mapendekezo kuhusu tafiti zijazo. Vipengele vingine ni pamoja na mchango wa utafiti huu na hitimisho lililofikiwa.

5.1 Mhutasari wa Utafiti

Katika utafiti huu, tulijikita katika kuchunguza athari ya lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa Kiswahili kama lugha ya pili. Utafiti huu umedhihirisha athari mbalimbali katika viwango vya msamiati, matamshi na maana. Kwa upande wa msamiati, imebainika kuwa baadhi ya Wanyaturu wajifunzao Kiswahili hufanya makosa kwa kuigiza msamiati wa lugha ya Kiswahili.

Kwa upande wa matamshi imebainika kuwa baadhi ya Wanyaturu wajifunzao Kiswahili kama lugha ya pili hufanya makosa ya kubadili matamshi sahihi ya sauti wakati wanapotamka baadhi ya maneno na badala yake kutumia matamshi yasiyo sahihi. Makosa hayo husababisha athari katika mawasiliano kutokana na ujumbe kushindwa kupokelewa kwa usahihi na msikilizaji. Baadhi ya wazungumzaji wanaojifunza Kiswahili huchopeka silabi mojawapo miongoni mwa ga, ge, gi, go, guna pia hudondosha baadhi ya sauti wakati wazungumzapo lugha ya Kiswahili,

hususani katika sentensi za Kiswahili. Makosa mengine yaliyobainishwa katika utafiti huu ni kwa upande wa maana. Imebainika kuwa baadhi ya wazungumzaji wazawa wa lugha ya Kinyaturu wanaojifunza lugha ya Kiswahili, hutafasiri maneno na sentensi zilizoko katika lugha ya Kinyaturu na kuzitumia katika lugha ya Kiswahili. Matokeo ya utafiti yamebainisha kuwa lugha ya Kiswahili huathiriwa na lugha ya Kinyaturu, kutokana na viwango vilivyotajwa hapo juu vya kiisimu. Sababu hizo ni pamoja na kutokuwapo kwa baadhi ya vitamkwa katika lugha ya Kiswahili. Kwa mfano, sauti ya pili ni Lugha ya Kinyaturu imeathiriwa na maneno ya Kinyaturu. Lugha ya Kiswahili kutokana na utamkaji wa maneno kwa kutumia ala sauti za kaakaa laini katika maneno yaliyo mengi, kwa mfano:- /ɣ/, /θ/, /ð/ Mfano maneno kama:-

Kinyaturu		Kiswahili
Khokho	-	Kiporo
Ughai	-	Ugali
Ikhonda	-	Mlenda
Ikhaa	-	Mkaa
Mghongo	-	Mongo
Ikhoo	-	Kikubwa
Ukhaya	-	Nyumba

Sababu ya tatu ni kukosekana kwa baadhi ya msamiati wa lugha ya Kiswahili katika lugha ya Kinyaturu, ufundishaji mbaya mbaya wa Walimu wa lugha ya Kiswahili

wanafunzi kutopata muda wa kutosha kujifunza na wazungumzaji Kiswahili wawapo nje ya mazingira ya shule. Pia, wazazi na watoto wao kutoona umuhimu wa lugha ya Kiswahili na somo la Kiswahili.

Utafiti huu umebainisha mbinu za kutumia ili kuwasaidia wanafunzi wa Kinyaturu wanaojifunza Kiswahili kama lugha ya pili ikiwa ni pamoja na kuhakikisha kuwa wanafunzi wanapewa muda wa kutosha wa kufanya mazoezi ya lugha. Walimu waeleweshwe na kuhamasishwa kutumia mbinu faafu katika tendo zima la ufundishaji na ujifunzaji .

Mwisho, utafiti umetoa mapendekezo kwa kuonesha vipengele ambavyo vinaweza kuchunguzwa zaidi. Miongoni mwa vipengele hivyo ni msamiati, maana na matamshi ambavyo vinaweza kuchunguzwa kwa kutumia nadharia nyingine ili kubaini athari hizi kwa undani zaidi. Aidha kuna haja ya kufanya tafiti nyingine zaidi ili kubaini athari mbalimbali zinazohusu maumbo ya maneno na sarufi za lugha mama na lugha ya pili. Kutokana na umuhimu wa lugha katika jamii, kuna haja ya tafiti kufanyika zinazohusu athari za lugha mama katika lugha ya pili kama anavyoeleza Mvungi (2010) kwamba lugha ni utaratibu halisi wa matumizi ya viungo vyote vya sauti, ambao kwa fikra huzungumzwa kati ya binadamu na hasa katika jamii inayohusika. Hivyo, kutokana na hali hii, mpango wa lugha huathiriwa na lugha ambayo hutumiwa kwa muda mwingi.

5.2 Mapendekezo ya Utafiti

Baada ya harakati mbalimbali zilizohusiana na ukamilishaji wa utafiti huu, mtafiti alipata majibu ya maswali ya utafiti na lengo la utafiti limefikwa. Mtafiti anatoa mapendekezo ya jumla kuhusu matokeo ya utafiti na mapendekezo ya tafiti zijazo.

Kwanza, walimu wafundishao lugha ya Kiswahili kama lugha ya pili au kama somo wanapaswa kuwa na umahiri wa somo ili wafundishe kwa ufasaha. Walimu hao wateue na watumie mbinu bora za ufundishaji zinazozingatia matumizi ya zana bora za kufundishia na kujifunzia. Utumiaji sahihi wa zana utafanya wanafunzi kuelewa kwa haraka na kuwa na msamiati wa kutosha wa lugha ya Kiswahili. Jamii, koo, familia, wazazi na wanafunzi wahimizwe na waelimishwe kuhusu faida za lugha ya Kiswahili na matumizi yake kwa mtu binafsi, koo, familia, jamii, taifa na kimataifa hasa wakati huu ambapo lugha ya Kiswahili inahamasishwa na nchi mbalimbali za bara la Afrika. Serikali ipange mikakati imara ya kuhakikisha kuwa walimu wa somo la Kiswahili wanapata mafunzo ya mara kwa mara ili kuongeza maarifa na ujuzi kuhusu ufundishaji.

5.3 Mapendekezo ya Tafiti Zijazo

Mtafiti wa kazi hii alieleza kuwa kwa ufahamu wake, lugha ya Kinyaturu haikuwahi kufanyiwa utafiti wa kina kuhusu ujifunzaji wa lugha ya pili hususani lugha ya Kiswahili, utafiti huu ulikusudia kuchunguza athari za lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili. Hata hivyo, utafiti huu haukushitukia athari zake, bali umeshughulikia vipengele vya kiisimu ambavyo ni athari za kimsamiati, kimaana na kimatamshi. Hivyo, bado kuna pengo katika wa lugha ya Kiswahili.

Aidha jamii, koo, wazazi na wanafunzi waelimishwe kuhusu faida za lugha ya Kiswahili na umuhimu wa matumizi yake kwa mtu binafsi, familia, koo, jamii, taifa na kimataifa hasa wakati huu ambapo Kiswahili kitapewa kipaumbele katika bara la Afrika na hata nje ya Afrika.

5.4 Mchango wa Utafiti

Utafiti huu utaibua ari kwa watafiti wengine wanaopenda kujikita katika kutafiti athari za lugha mama za kibantu katika ujifunzaji wa lugha ya pili ambayo ni lugha ya kiswahili katika jamii nyingi. Tukirejea katika kazi ya Onyango (1997), Ndungu (1999) na Mufungu (2001) tutaona kuwa watumiaji wa Kiswahili kama lugha ya pili hukumbwa na matatizo katika kujifunza lugha hii. Hivyo, utafiti huu unatoa mchango kwa wazungumzaji wa lugha mbalimbali za asili ya Kibantu, Kinyaturu kikiwemo ambao huzungumza lugha ya Kiswahili sanifu kama lugha yao ya pili nao huathiriwa na sauti za lugha yao katika vipengele vya kiisimu yaani, kisemantiki, kifonolojia, kimofolojia na kisintaksia pale wanapotumia Kiswahili kama mtafiti wa utafiti huu alivyonainisha hapo awali kuwa kwa ufahamu wake lugha ya kinyaturu haikuwahi kufanyiwa utafiti wa kina kuhusiana na ujifunzaji wa Kiswahili kama lugha ya pili. Hivyo basi utafiti huu utatoa mchango mkubwa kwa watafiti wengine kuhusiana na athari za lugha mama katika lugha ya Kiswahili.

5.5 Hitimisho

Kwa jumla, utafiti huu umefanikiwa kubaini chanzo cha athari za lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili kwa wanafunzi wa Kinyaturu wanaojifunza lugha ya Kiswahili. Wanafunzi wa shule za Msingi hutumia sana lugha ya Kinyaturu

katika mawasiliano yao katika mazingira ya nyumbani, nje ya mazingira ya shule huwasiliana kwa lugha ya Kinyaturu. Wawapo shuleni pia huwasiliana baina yao kwa lugha ya Kinyaturu. Hivyo, walimu wafundishao somo hili watile mkazo katika matumizi ya lugha ya Kiswahili kwa kufundisha msamiati wa kutosha, pia wanafunzi washiriki katika midahalo shuleni ili kukuza stadi ya kuzungumza.

MAREJEO

- Adamm (2008) *Research Methodology: A step-by-guide for beginners*. New Delhi: SAGE Publication and Co
- Aeker (2002) *Qualitative Research methods for the social sciences* (6th ed) California: person education incl
- Amiri na Sharif, (1994) You can't Learn without Goofing. In J. C. Richards (Mh.), *Error Analysis*. London: Longman.
- Babble E. (1999) *The Basics of social Research*, Belmont weed worth Publishing Company.
- Besha (1994) *Taathira za Kiarabu katika Kiswahili pamoja na Kamusi Thulathiya*. Dar es Salaam: Dar es Salaam University Press.
- Bryman, 2004;). *Elements of Education and Social Science Research Methods*. Masola Publishers.
- Cohen (2007) *Social Research Methods*. U.S.A: Allyn and Bacon, A Division of Simon and Schuster, Inc.
- Cohen na Manion (2003)). *proposal and Thesis Writing: Introduction*, Nairobi, paulines publications Africa
- Cooper (1989) *Research methods, Techiniques and Procedures*, London University press.
- Corder S.P (1967) The significance of Learners Errors, Reprinted in J.c Richards (mh:).
- Cozy P. and Bates S.C (2012). *Method in behavioral science. Research* (11th), New York. Megraw Hill.

- Chimerah, R. (1998). *Kiswahili, Past, Present and Future Horizons*. Nairobi: Nairobi University Press.
- Cresweel (2005) *Research methodology: methods and Techniques*.),.New York. Megraw Hill.
- Crystal David (1976): *Child Language Learning and Linguistics*. London: Edward Arnold (Publishers) Ltd
- Dixon (1992) The Significance of Learners Errors. Reprinted in J. C., *Error Analysis: Perspectives on Second Language Acquisition*. London: Longman. Retrieved in November 15th 2005 from <http://abisamra03.tripod.com/.../languagecq-erroranalysis.html>.
- Enon.C.J (1998), Education.Research and measurement Department of Distance Education,Makerere University,Uganda.
- Ferdionard de Saussure (1916) The Impact of Bantu Languages in English Language Learning Processes in Tanzania Secondary Schools. *Makala ya Kongamano la KimataifaKiswahili*, 2000, 287 – 296.
- Fromkin, Rodman na Hymes (2007) *An Introduction to Language* (8^{thed.}). Boston, MA: Thomson Wadsworth.
- Ghanen, (2005) The Child between Two Languages. In M. Karra, *Second LanguageAcquisition: Learners' Errors and Error Correction in Language Teaching*.Retrieved May 22, 2007 from <http://www.proz.com/doc/633>.
- Giles, H (1973) "Ethnicity Markers in Speech." In K.R. Scheres and H. Giles (eds.). *Social Markers in Speech*. 251–289. London: Cambridge University Press.

- Hagege C.(1999),The child between Two languages, in M.karra, (2006).Second language acquisition Learners Error and Error correction in language teaching.Retriend May 22,2007. from <http://www.pro2.com/doc/633>.
- Idarus (2005) Second Language Acquisition: An Introductory Course. In N. AbiSamra (2003). *An Analysis of Errors in Arabic Speakers' English Writings*.Retrieved November 15, 2018 from [http://abisamra03.tripod.com/.../language acqerroranalysis.html](http://abisamra03.tripod.com/.../language%20acqerroranalysis.html).
- Kethan C.R (2004) Research methodology ,methods and techniques,second revised edition, New delhi: New Age international (P) Ltd, Publishers.
- Kethan C.R (1990).Research methods,techniques and procedures,London University press.
- Kisakwa (2014), Understanding the Transfer of Prepositions. *Forum, Vol 38, No 3*. Retrieved in May 22nd, 2018 from [http://exchanges.state.gov/ forum/vols/vol38/no3/p26.htm](http://exchanges.state.gov/forum/vols/vol38/no3/p26.htm).
- Kisilu na wenzake (2006:62) *Desturi na Mila Zetu*. Arusha: East Africa Publication Limited.
- Kombo D.K. and Tromp, D.L.A (2006), Proposal and Thesis writing: Introduction. Nairobi, Paulines Publications Africa.
- Komunte. B.S (2001) .The impact of Bantu languages in English Language learning processes in Tanzania. Secondary School, makala ya kongamano la Kimataifa Kiswahili ,2000,287-296.
- Kothari (1990) Research Methodology; Methods. New Delhi New Age International Publishing LTD Techniques.

Kothari (2004) Research Methodology; Methods. New Delhi New Age International

Publishing LTD Techniques.

Koul (2009) Research Methodology; Methods. New York. Megraw Hill.

Kress S. D. na Tracy D. T. (2008), The Natural Approach Language Acquisition

in The Classroom. Pergamon Press. Oxford.

Leonard G and Haber, J (2001), Nursing, Research methods, critical appraisal and

Utilization (4th^{ed}) Louis,moi:msby.

Lusesa (2013) The Use of Overgeneralization and Transfer Learning

Strategies by Elementary and Intermediate Students of

ESL. *Language Learning*, 25: 73-107. Retrieved in June 7th, 2019

from abisamra03.tripod.com/nada/languageacq- erroranalysis.html.

Mangwa D.O (2005) Athari za kikisii katika Kiswahili na changia matokeo mabaya

ya mtihani wa Taifa wa Kiswahili kwa wanafunzi wa kisii Wilayani

kisii kusini. Tasnifu ya M.A Kiswahili (hat). Chuo kikuu cha Egerton,

Kenya.

Masebo, J. A na Nyangwine, N (2008), NADHARIA ya lugha, Kiswahili 1. Kidato

cha 5 na 6. Nyambari Nyangwine publisher. Dar es salaam

Mashaka W. (2015), Athari za lugha ya Kijita katika ujifunzaji wa lugha Kiswahili.

Tasnifu ya M.A Kiswahili, Chuo kikuu huria cha Tanzania.

Massamba (1977) Sarufi na Fasihi Sekondari na Vyuo Dar-es- Salaam, TUKI.

Massamba D.P.B (1986) On the Influence of local languages on Kiswahili: The case

of Mara Region in Tanzania. Kiswahili,53/1 na53/2,67-8

Massamba (2004) Sarufi miundo ya Kiswahili sanifu (SAMAKISA) Sekondari na

Vyuo, Dar-es-Salaam, TUKI.

Massamba (2006), *Isimu Jamii Sekondari na Vyuo*, Dar-es-Salaam, TUKI.

Mdachi (1991), *The Impact of Kiswahili Language on Ethnic Languages:*

A Case Study from Handeni District. Tasnifu ya M. A.

(Isiyochapishwa), Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, Tanzania.

Mdee J.S (2010) Nadharia na Historia ya lehsikografia chupa ya tatu, DSM. Tuki

Mudhune, D. R. (2008). *Athari za Kifonolojia kwa Wasemaji wa Dholuo*

Wanaojifunza Kiswahili. Tasnifu ya M. A. (Isiyochapishwa), Chuo

Kikuu cha Egerton, Kenya.

Mgullu (2004): *Acquisition of English Syntax by Keiyo LI Speakers.* Tasnifu

ya M.A (Isiyochapishwa), Chuo Kikuu cha Egerton, Kenya.

Mhilu (2010) *A Contrastive Analysis Approach to the Learning of*

Swahili Morphosyntax by Luo Speakers.

Tasnifu ya M.A. (Isiyochapishwa), Chuo Kikuu cha Kenyatta, Kenya.

Mlingo E.S (2012) Jifunze utafiti mwongozo kuhusu utafiti na utamaduni wa ripoti

yenye Mantiki. Dar es Salaam. Ecumenical Gathering (EGY)

Mligwa (2012) *A guide to qualitative observation and analysis*; London University

press.

Msanjila (2006:42) Isimu Jamii: Sekondari. Chuo Kikuu cha Dar es Salaam. Taasisi

ya Uchunguzi wa Kiswahili (TUKI).

Msanjila na wenzake (2009) Isimu Jamii: Sekondari na Vyuo. Chuo Kikuu cha

Dar es Salaam. Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili (TUKI).

Mudhume D.R (2008) Athari za Kifonolojia kwa wasomaji wa Dhokuo wanaojifunza

Kiswahili. Tasnifu ya M.A (h.t) Chuo kikuu cha Egerton, Kenya.

Mufungu (2001) Mbinu za kisasa za kufundisha Kiswahili upili na vyuo. *Nairobi*

Kenya Literature Bureau.

Mukuthuria, M. (2004). *Kuathiriana kwa Kiswahili na Kimeru: Mfano kutokana*

na Wanafunziwa Kitigania, Kenya. Tasnifu ya PhD (Isiyochapishwa),

Chuo Kikuu cha Egerton, Kenya.

Munyua (2002), The Emerging Viswahili and Kiswahili Research. Katika K.

I. Simala (Mh.) *Jarida la Utafiti wa Kiswahili* (kur. 97 – 107).

Eldoret: Moi University Press.

Mutugu (2001) “The Languages of Tanzania.” In Polomé, Edgar & C.P.Hill (eds.)

Language in Tanzania. Oxford: Oxford University Press, Pg. 3-25

National Bureau of Statistics (2012), Ministry of Finance Dar es Salaam, population

and housing census Population Distribution by Administrative

Areas and March, 2013, Office of Chief Government Statistician

President’s Office, Finance, Economy and Development Planning

Ndungu (1999) Analysis and Second Language Strategies. In J. H. Schumann and N.

Stenson (Wah.), *New Frontiers in Second Language Learning.*

Rowley, Mass.: Newbury House.

- Ngugi, J. K. (2007). *Uchunguzi wa Taathari za Kifonolojia miongoni mwa Wagikuyu: Mfano kutoka Tarafa ya Bahati, Nakuru*.Tasnifu ya M. A. (Isiyochapishwa), Chuo Kikuu cha Egerton, Kenya.
- Nyanda (2015) *The Impact of Kiswahili Language on Ethnic Languages: A Case Study from Handeni District*. Tasnifu ya M. A. (Isiyochapishwa), Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, Tanzania.
- Ontieri, J. O. (2010). *Uchanganuzi wa Makosa katika Insha za Wanafunzi wa Shule za Upili:Mfano wa Wilaya ya Nakuru, Kenya*. Tasnifu ya Uzamifu (Isiyochapishwa), Chuo Kikuu Cha Egerton, Kenya.
- Onyango (1997), *Ishara katika Kaptula la Max na Kijiba cha Moyo*. Tasnifu ya M. A. Kiswahili, Chuo Kikuu cha Nairobi, Kenya.
- Polit na Hungler, (1999). *Research Methods; The Basic*,London and New York, Routledge Taylor and Francis Group.
- Pons (1992:3-4) *Research methodology: methods and Techniques*; New Age international (p) United publisher.
- Rocha (2011) *Error Analysis and Second Language Strategies*. In J. H. Schumann and N. Stenson (Wah.), *New Frontiers in Second Language Learning*. Rowley, Mass.: Newbury House.
- Ruane (2005) *Research Methods; The Basic*, London and New York, Routledge Taylor and Francis Group.
- Sigh K. (2007) *Research Methodology; Methods*, India, state SAG E publication
- TATAKI (2013:55)

TUKI (1990). Kamusi ya Isimu na Lugha, Dar-es-salaam: Education Publishers and Distributors.

TUKI (2004) Kamusi ya Isimu na Lugha, Dar-es-salaam: Education Publishers and Distributors.

William L.A (2013) Athari za sheng kwa lugha ya Kiswahili. (W.W.W. academic, edu/ /9499200/PENDEKEZO LA UTAFITI). April 10, 2018.

KIAMBATISHO NAMBA 1: HOJAJI LA WANAFUNZI

Habari mpendwa mhojiwa, Mimi ni mwanafunzi wa Chuo Kikuu Huria cha Tanzania. Ninafanya utafiti kuhusu *“Kuchunguza Athari za Lugha ya Kinyaturu Katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili”*. Kwa heshima kubwa, ninakuomba muda wako ili uweze kujaza hojaji hili. Hivyo ninaomba ushirikiano wako wa kujibu maswali haya ili yasaidie kukamilisha utafiti huu. Toa habari za kweli bila woga wowote, habari zozote zitashughulikiwa kama siri na zitatumika kwa utafiti huu tu. Ninatanguliza shukurani za dhati kwa ushirikiano wako.

SEHEMU A: MAELEZO YA JUMLA

- i. Tafadhali usiandike jina lako katika hojaji hii
- ii. Jibu swali kulingana ulivyoulizwa wenye swali husika
- iii. Pale unapoonza utata katika swali, usisite kuuliza kwa mtafiti

SEHEMU B: TAARIFA BINAFSI ZA MHOJIWA

Weka alama ya (✓) kwa kile unachokifikiria kuwa ni sahihi kwako mahali penye mabano [   ]

Maswali:

1. Miaka yako	(a) 8- 10	[ ]	(b) 11 -12	[ ]
	(c) 13- 14	[ ]	(d) 14- 15	[ ]
2. Jinsia	(a) me	[ ]	(b) ke	[ ]
3. Darasa lako	(a) IV	[ ]	(b) V	[ ]
	(c) VI	[ ]	(d) VI	[ ]

SEHEMU C: WEKA ALAMA YA (√) KWENYE HERUFI AMBAYO**UNAFIKRIA NI SAHIHI PENYE MABANO [   ]**

4. Je, wewe ni mtu wa kabila la Kinyaturu?

(a) Ndiyo (b) Hapana [   ]

5. Je, Kinyaturu ni lugha ya kwanza kwako?

(a) Ndiyo (b) Hapana [   ]

6. Je, Kiswahili ni Lugha ya pili kwako?

(a) Ndiyo (b) Hapana [   ]

7. Uwapo nyumbani ni lugha gani huwa unatumia zaidi?

(a) Kiswahili (b) Kinyaturu [   ]

8. Unapokuwa nje ya mazingira ya nyumbani na ya shuleni ni lugha gani huwa unatumia zaidi katika mawasiliano?

(a) Kiswahili (b) Kinyaturu [   ]

9. Je, ni kweli kuwa Kinyaturu kimeathiri Kiswahili kimatamshi?

(a) Hapana (b) Ndiyo [   ]

SEHEMU D: JAZA TAARIFA ZAKO SEHEMU PALIPO NA NAFASI

10. Andika maneno walau 10 ya lugha ya Kinyaturu

(A) ..... (B) .....

(C) ..... (D) .....

(E) ..... (F) .....

(G) ..... (H) .....

(I) ..... (J) .....

11. Maneno uliyoyaandika katika swali 10, yaandike kwa lugha ya Kiswahili

(A).....	(B) .....
(C)	(D) .....
(E)	(F) .....
(G)	(H) .....
(I)	(J) .....

12. Taja maneno 10 ambayo kila wakati ukiyatamka, mwalimu huwa anakurekebisha katika kutamka.

(A).....	(B) .....
(C)	(D) .....
(E)	(F) .....
(G)	(H) .....
(I)	(J) .....

13. Je kuna ugumu wowote unaokutana nao unapojifunza lugha ya Kiswahili?
kama upo tafadhali eleza,

.....

.....

.....

.....

.....

.....

14. Je, mwalimu huwa unatumia mbinu zipi kukurekebisha pale unapokosea kutamka vizuri matamshi ya kiswahili?

.....

.....

.....

Asante sana kwa ushirikiano wako katika kujaza hojaji hii.

- (e) 51 na zaidi [   ]
2. Jinsia   (a) Me   [   ]   (b) Ke   [   ]
3. Kiwango chako cha elimu
- (a) Sijasoma [   ]   (b) Msingi   [   ]
- (c) Sekondari [   ]   (d) Chuo   [   ]

SEHEMU C: JIBU MASWALI YAFUATAYO KWA UKAMILIFU

1. Je kuna athari yoyote ya kimatamshi na kimaana inayosababishwa na lugha ya Kinyaturu katika ujifunzaji wa Kiswahili
- a) Hapana   (b) Ndiyo   [   ]
2. Kama jibu lako ni **ndiyo** toa mifano mitano kwa kila kipengele ili kudhihirisha athari hizo

a) Athari za kimatamshi

- i. ....
- .....
- ii. ....
- .....
- iii. ....
- .....
- iv. ....
- .....
- v. ....
- .....

b) Athari za kimaana

- i. ....
- .....
- ii. ....
- .....
- iii. ....
- .....
- iv. ....
- .....
- v. ....

3. Ni sababu zipi huchangia kuwaathiri wanafunzi wa Kinyaturu katika ujifunzaji wa Kiswahili kama lugha yao ya pil?. Taja sababu tano.

- i. ....
- ii. ....
- iii. ....
- iv. ....
- v. ....

4. Mbinu gani umatumia ili kuwasaidia wanafunzi wa Kinyaturu wanaojifunza lugha ya Kiswahili kama lugha yao ya pil?. Taja mbinu tano.

- i. ....
- ii. ....
- iii. ....
- iv. ....

Asante sana kwa ushirikiano wako katika kujaza hojaji hii.

**KIAMBATISHO NAMBA 3: WAMILISI WA LUGHA YA KINYATURU
WANAOSUNGUMZA LUGHA YA KISWAHILI**

Habari mpendwa mhojiwa, Mimi ni mwanafunzi wa Chuo Kikuu Huria cha Tanzania. Ninafanya utafiti kuhusu *“Kuchunguza Athari za Lugha ya Kinyaturu Katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili”*. Kwa heshima kubwa, ninakuomba muda wako ili uweze kujaza hojaji hili. Hivyo ninaomba ushirikiano wako wa kujibu maswali haya ili yasaide kukamilisha utafiti huu. Toa habari za kweli bila woga wowote, habari zozote zitashughulikiwa kama siri na zitatumika kwa utafiti huu tu. Ninatanguliza shukurani za dhati kwa ushirikiano wako.

SEHEMU A: MAELEZO YA JUMLA

- vii. Tafadhali usiandike jina lako katika hojaji hii
- viii. Jibu swali kulingana ulivyoulizwa wenye swali husika
- ix. Pale unapoonza utata katika swali, usisite kuuliza kwa mtafiti

SEHEMU B: TAARIFA BINAFSI ZA MHOJIWA

Weka alama ya (✓) kwa kile unachokifikiria kuwa ni sahihi kwako mahali penye mabano [   ]

4. Miaka yako	(a) 18- 25	[ ]	(b)	26- 30	[ ]
	(c) 31-40	[ ]	(d)	41-50	[ ]
	(e) 51 na zaidi	[ ]			
5. Jinsia	(a) Me	[ ]	(b)	Ke	[ ]

6. Kiwango chako cha elimu:

- (a) Sijasoma [   ]   (b) Msingi   [   ]
 (c) Sekondari [   ]   (d) Chuo   [   ]

**SEHEMU C: CHAGUA HERUFI YA JIBU SAHIHI KISHA UANDIKE
 KWENYE MABANO, JAZA PIA NAFASI ZILIZO WAZI**

7. Je wewe ni mzungumzaji mzawa wa lugha ya Kinyaturu?

- a) Ndiyo   b) Hapana   [   ]

8. Lugha unayotumia zaidi katika mawasiliano na familia yako uwapo
 nyumbani ni

- a) Kiswahili   b) Kinyaturu   [   ]

9. Je, wanafunzi Waikizu wanaojifunza Kiswahili huongea Kiswahili sanifu?

- a) Hapana   b) Ndiyo   [   ]

10. Iwapo jibu la swali namba 9 ni hapanaeleza dosali zinazojitokeza wakati
 wanapozungumza, zinazotokana na ujuzi wa kuzungumza lugha ya Kinyaturu

.....
 .....
 .....
 .....

11. Kwa nini wanafunzi wa Kinyaturu wameathiriwa na Kinyaturu katika ujifunzaji wa lugha ya Kiswahili? Eleza kwa ufupi ukitumia mifano kisha orodhesha maneno matano (5) yanayoonesha athari ya lugha Kinyaturu katika ujifunzaji wa Kiswahili.

- i. ....
- ii. ....
- iii. ....
- iv. ....
- v. ....

HALMASHAURI YA WILAYA YA SINGIDA

(Barua zote ziandikwe kwa Mkurugenzi Mtendaji)

Mkoa wa Singida**Simu No.** 0262502252/2237**Fax:** 0262502719**E-mail:** dedsingidac@singida.go.tz**S.L.P. 27,
SINGIDA.****Kumb. Na:-** SDC/E.1/12/4/PART "J"/18**Tarehe:** 29/05/2019

Mwalimu Mkuu,
Shule ya Msingi Munkwae,
Halmashauri ya Wilaya,
S.L.P 233,
SINGIDA.

YAH: KUMTAMBULISHA MS JOYCE ELIA MANGI

Somo tajwa hapo juu lahusika.

Namtambulisha kwenu mtajwa hapo juu ambaye ni mwanachuo chuo Kikuu Huria cha Tanzania Tawi la Mwanza anayesoma Shahada ya uzamili katika masomo ya Sanaa somo la kiswahili mwenye namba ya usajili **PG 20172043.**

Moja la hitaji katika masomo yake ni kufanya uatafiti na kuwasilisha ripoti ya utafiti, mada katika utafiti wake ni **"Athari za lugha ya kinyaturu katika kujifunza lugha ya kiswahili"**. Enco la utafiti huo ni Halmashauri ya Wilaya ya Singida katika shule za msingi Ikiwu na Munkwae zilizopo kata ya Kijota.

Kibali kinatolewa kwake kufanya utafiti katika shule husika, tafadhari mpe ushirikiano.

Nakutakia kazi njema.

Sarah C. Kibwana
Kny. MKKURUGENZI MTENDAJI
HALMASHAURI YA WILAYA
SINGIDA

NAKALA: Mkurugenzi Mtendaji,
H/W-SINGIDA.

- Aione kwenye jalada

HALMASHAURI YA WILAYA YA SINGIDA

(Barua zote ziandikwe kwa Mkurugenzi Mtendaji)

Mkoa wa Singida**Simu No.** 0262502252/2237**Fax:** 0262502719**E-mail:** dedsingidac@singida.go.tz**S.L.P. 27,
SINGIDA.****Kumb. Na:-** SDC/E.1/12/4/PART "J"/17**Tarehe:** 29/05/2019

Mwalimu Mkuu, — *Sawa*
Shule ya Msingi Ikiwu,
Halmashauri ya Wilaya,
S.L.P 233,
SINGIDA.

Shule
MWALIMU MKUU
S/M IKIWU
31-05-2019

YAH: KUMTAMBULISHA MS JOYCE ELIA MANGI

Somo tajwa hapo juu lahusika.

Namtambulisha kwenu mtajwa hapo juu ambaye ni mwanachuo chuo Kikuu Huria cha Tanzania Tawi la Mwanza anayesoma Shahada ya uzamili katika masomo ya Sanaa somo la kiswahili mwenye namba ya usajili **PG 20172043.**

Moja la hitaji katika masomo yake ni kufanya uatafiti na kuwasilisha ripoti ya utafiti, mada katika utafiti wake ni **"Athari za lugha ya kinyaturu katika kujifunza lugha ya kiswahili"**. Eneo la utafiti huo ni Halmashauri ya Wilaya ya Singida katika shule za msingi Ikiwu na Munkwae zilizopo kata ya Kijota.

Kibali kinatolewa kwake kufanya utafiti katika shule husika, tafadhari mpe ushirikiano.

Nakutakia kazi njema.

Sarah C. Kibwana
Kny. MKKURUGENZI MTENDAJI
HALMASHAURI YA WILAYA
SINGIDA

NAKALA: Mkurugenzi Mtendaji,
H/W-SINGIDA.

- Aione kwenye jalada

The Open University of Tanzania,
Mwanza Regional Centre,
4th Floor PPF Plaza, Kenyatta Road
P.O. Box 2495,
Mwanza, Tanzania.
Tel: 255-028-2506025
Fax: 255-028-2506025
E-mail: dlcmwanza@out.ac.tz
<http://www.out.ac.tz>

Chuo Kikuu Huria cha Tanzania,
Kitao cha Mkoa wa Mwanza,
4th Floor PPF Plaza, Kenyatta Road
S.I.P. 2495,
Mwanza, Tanzania.
Simu: 255-028-2506025
Fax: 255-028-2506025
E-mail: dlcmwanza@out.ac.tz
<http://www.out.ac.tz>

OUT/MWRC/SG/VOL.III

27.05.2019

SINGIDA MUNICIPAL COUNCIL
P.O. BOX
SINGIDA.

RE: INTRODUCING MS. JOYCE ELIA MANGI
WITH REG.NO PG201702043.

This is to inform you that the above named person is an active student of The Open University of Tanzania at Mwanza Regional Centre pursuing Master of Art in Kiswahili.

As part of her studies, she is required to carry out research. She will be in Singida for data collection.

Kindly assist her.

Sincerely yours
THE OPEN UNIVERSITY OF TANZANIA

THE OPEN UNIVERSITY OF TANZANIA
MWANZA REGIONAL CENTRE
P.O. BOX 2231
MWANZA
PROSPER MANGI
DIRECTOR, MWANZA REGIONAL CENTRE